

Борислав Степанюк

*Вибрані
твори*

Борислав Степанюк

ВИБРАНІ ТВОРИ
У ДВОХ ТОМАХ

*

ТОМ ДРУГИЙ

*

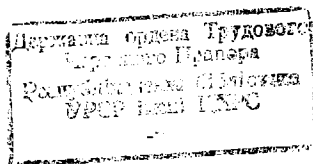
Поєми

17/14

Київ
Видавництво художньої
літератури
«Дніпро»
1983

У2
С79

Во второй том
известного украинского поэта
вошли его лучшие поэмы.

С 4702590200—136
М205(04)—83 136.83

© Видавництво «Дніпро», 1983 р.

Батьківське вогнище

ВСТУП

*На стежку, з дитинства знайому,
Ступаєм... Ну як не радіти!
До рідного отчого дому,
До матері сходяться діти.*

*Благеньку хустину на плечі
Ледь встигла накинути мати,—
З порога нам руки старечі
Простерла — усіх обійняти.*

*Край цього ж порога, бувало,
Руками — мозоль до мозоля —
Одразу усіх обіймала
Дітей, повернувшись із поля...*

*А чом розгубилася нині,
Поправивши наспіх волосся?
Що скаже нам, кожній дитині,
Що стала з літами доросла?*

*Сини зупинились край дому,
Ще й донька в вінку польовому.
Щаслива, схвильована мати
Запрошує всіх нас до хати.*

*Давно відкотилась навала,
Розбуркані грози вляглися...
Це ж скільки нас мати чекала,
Щоб всі, як в дитинстві, зійшлися.*

*Щоб цим урожаїстим літом
Наповнити святом домівку!
Ступили за матір'ю слідом
На зіллям покриту долівку.*

*Ступили... Трава неприм'ята
Під ноги послалася пухом,
Любистком дихнула кімната
І жнив'яним батьківським духом.*

*А мати від щастя такого
Змахнула сльозину додолу
І кожного, наче малого,
Сама посадила до столу.*

*На покуті місце лишила,
За звичаєм давнім,— для нього,—
З портрета змела порошок
І глянула, як на живого.*

*На землю оце б йому стати,
З синами присісти, з дочкою!
І ніжно отут, серед хати,
Її пригорнути рукою.*

*З портрета проміняться очі,
Здається, і серце стукоче!..
І мати, присівши іскраю,
Розмову свою починає...*

МАТИ РОЗПОВІДАЄ

У сірій шинелі,
В будьонівці, з шаблею збоку,—
В фабричній оселі
Того двадцять першого року

Уперше зустріла
Майбутнього вашого тата.
Тоді двиготіла
Земля піді мною розката,

Коли вибігала
З дівчачими з фабричного двору!
Коня напувала,
З арміяця не зводила зору...

I

А скільки вже років
Минуло від зустрічі тої,
А скільки ми кроків
Зробили одною ходою!

Пройшли б ще немало,
Із кожним мужніючи кроком,
Коли б не навала
Прийшла з сорок першим тим роком.

Він знову солдатом
Іде в гімнастерці зеленій —
Під димом кошлатим,
При наших червонім знамені...

Але незабаром
Його до села повернули,
Щоб лугом і яром
Котилися месницькі кулі!

Ні дня, ані ночі
Не мала відтоді спокою...
Десь кінь простукоче,—
Я ж схоплююсь: чи не за мною?

Десь гілочка трісне —
І я уже наготові.
Хто стукає? Звісно,
До мене зв'язківці Павлові.

Від стану такого
Стривожене серце тріпоче,
Рушала до нього
Крізь темінь зимової ночі.

Ішла в хуртовину,
Притулок шукаючи дітям,
Олеся й Галину
Несла, щоб ніхто не помітив.

Заходжу в хатинку,
Де діток залишити мала,
Бабуся в ряднинку
Ім ручки померзлі вгортала.

Дійти крізь бурани
До старших синочків не можна —
І в серці, як рана,
Все ятрилась дума тривожна.

Самій же прийшлося
Далеко від рідної хати —
У скиртах, у лозах
І літувати, й зимувати.

II

Мов хвиля прибою,—
Гроза підіймалася круто,
Заславши собою
Весь світ — скільки зором сягнути.

Тоді не об скелі
Ті хвилі розлючені бились,—
Об сірі шинелі,
Об груди солдатські дробились.

Коли ж в круговерті
Від строю когось відбивали,—
Стояли до смерті,
Горіли, але не згоряли!

Таким пам'ятаю
І вашого батька востаннє,
Коли поліцаї
До нього ввели для прощання.

Ті ж очі блакитні
(А скільки вогню затаїли),
Були тої миті,
Немовби націлені стріли!

Вже довго обличчя
Не голене — ні, не волоссям —
Немовби навічно
Покрилося житнім колоссям.

Немов його праця
І сила його урожаю
Не лиш колосяться —
Від смерті його закривають.

На все він готовий
Стояв, не хилився від карі —
І вирвалось слово,
Мов сонячний промінь крізь хмари:

«Хай мучать до смерті,
Хай будуть наш дім попелити —
Серця наші вперті,
Як землю оцю, не скорити!

І як би фашисти
Наш край не палили від злості,—
В пилку золотистім
Народяться зерна в колосі.

Не бийся у горі,
Рідненька моя, посивіла.
На цьому просторі
Ще стільки буятиме діла!..»

І, може, до того,
Як глянув на сонце востанне,
Врожаю нового
Побачив рясне колихання...

І вас, мої діти,
Немов голуб'ят, із долоні
Пустив, щоб летіти
Могли через буряні гони.

III

Красується нива
На всю нашу рідну округу...
Я знову щаслива —
Та як все повідати другу?

Зелене Полісся
Ранковою свіжістю віє.
Наш сад вже розрісся
І плодом дозрілим тяжіє.

Вже яблуко ранне
Купається в золотороссі.
Двадцяте збирання
До саду надійде невдовзі.

Гуділи бурани,
Донизу гілля нагинали...
Немов ветерани,—
Ці яблуні після навали.

А першого літа,—
Коли на гіллі тільки листя,
Теплом їх зігріти
Вставало не сонце вогнисте.

Як дім наш зайнявся,
Завчасно куркуль у канаві
Злорадно всміхався,
Моливсь, наче злодій, заграві.

Росли коло хати
Ще дідом посаджені верби,
Можливо, їх шати
Були ще розлогі й тепер би.

За вербами зразу
Розкинулись яблуні, вишні,—
Зелену окрасу
Ховали під верби затишні.

Як тільки на хаті
Спахнула пожежа багряна,
Мов птахи прип'яті,
Забилося віття верб'яне.

А верби стояли,
Згортавши листочки згорілі,
Вогонь весь приймали
На груди одерев'янілі.

Хоч листям горілим,
Мов крепом, самі обгортались,—
Прикрили всім тілом
Садка молоденького парость.

IV

У вранішніх росах
Наш сад розколихує віти,—
Самих вас, дорослих,
Мені він нагадує, діти.

І вас не минули
Негоди, пожежі, хуртечі,
Але не забули,
Хто вас пригортав, ще малечу,

Щоб стали на ноги
Міцні, як дуби в нашім полі,
Від хати-порога
Ступали на шлях ясночолі?..

Вас батько і мати
За рідне село проводжали
Не долю шукати,
Як з горя самі вирушали.

Є щастя, і доля,
І зірка незгасна над краєм,
І встиглість поля,
Що всіх наділя урожаєм.

Шумить Батьківщина
В артільних достиглих колоссях,
Де й наша зернина
Іскриться у вранішніх росах,
Де стеляться квіти
В сьогоднішню мирну годину.

Розкажуйте, діти,
Життя свого кожную хвилину.

СЛОВО ФРОНТОВИКА

Своє повноліття
Зустріти мені довелося
Гарячого літа,
Коли заляга передгроззя.

Тоді, в сорок першій,
Коли засурмили до бою,
Коли, розпростершись,
Висів чорний крук наді мною...

Хай скажуть Прилуки
І верби над удайським плесом,

Як взяв я у руки
Багнет із відгостреним лезом.

Як взяв я з собою
Присяги священної слово —
І вийшов до бою,
До першого бою — грозово!

I

Дороги диміли,
Пожежі котилися валом,
Дуби обгорілі
Лишалися за перевалом.

Посунули тучі
В один бік, у другий, у третій...
І от я на кручі
З товаришем при кулеметі.

Внизу закипала
Від хвилі вогняної річка,
Свинець посилала
Остання з патронами стрічка.

Під грім-стрілянину,
Огорнутий пилом і димом,
Я повз у долину
З своїм бойовим побратимом.

Машина горбата
Назустріч висовує жало,—
Щоб нас подолати,
Знаць, куль і снарядів замало!

І танк з перевалу
На бруствер забратися хоче,
Від зливи металу
Розлюченим звіром скрегоче.

Фашисти не просто,
По-вовчи ошкірившись, лізли...
І кожний наш постріл
Стрічав їх, як молот залізний.

«Кріпися, Шаршене!» —
Гукаю до друга свого.
А він коло мене
Повзе і проказує строго:

«Зустрінем як треба,
На цьому стоятимем слові».
Кладем перед себе
По зв'язці гранат наготові.

Зібрали всю силу,
Жбурнули гранати — і ворог,
Знайшовши могилу,
Горів серед поля, як порох!

II

В повислому димі
Влягалася тиша поволі...
І ми невредимі
Зійшлися в солдатському колі,—

Бійці Гончарова,
Сержанта із першого взводу...
Пора вечорова
Несла із ріки прохолоду.

Підводився місяць,
Немовби скривавлений воїн.
Фашисти з узісся,
Як змії, повзли до вибоїн.

А кухарі наші
Усім в казанки наділяли,
До свіжої каші
Із ложками хлопці сідали.

І я свою ложку
Дістав із нехитрого схову:
Поцерблена трошки,
Послужить солдатіві знову.

Як завжди, зі мною
Шаршен, мій джолдош, мій товариш.
Про що після бою,
Бувало, з ним тільки не мариш.

Мов іскорка струму,
З мого вогняного Посулля
Неслась його дума
На берег крутий Іссик-Кулю.

За дальньою даллю
Його землякам із аїла *
Обпечена сталлю
Земля українська боліла.

* Аїл — село (кирг.).

III

Солдатам наснагу
Вечеря дала після бою —
І кожний баклагу
Пригубив з смачною водою.

Чому ж це примружив
Він очі — і так вузькуваті?
Киргизський мій друже,
Тобі бешбармак ще подати?

Сибірські пельмені,
Полтавські вареники, може?
З Прилук, із Тюмені,
З Пржевальська замовити, може?

Ні! Каша солдатська
Найкращі смаки увібрала,
А дружба всебратська
Нам сили в бою надавала.

IV

Збиратися вже нам,—
Ударила далекобійна!
Мене із Шаршеном
Зове Гончаров неспокійно.

Обнявшись за плечі,
Сиділи всі мовчки з хвилину.
Туманився вечір
І зірку ронив, як сльозину.

Ракета угору
Зметнулась з-за річки стрілою,

Віщуючи скору
Із ворогом зустріч в двобої.

Всі глянули разом
Запитливо на Гончарова:
«Яким він наказом
Покличе на битву нас знову?»

V

Стояла січнева
Пора в заметілях кошлатих,
Стояли дерева,
Як воїни у маскхалатах.

Пальнули гармати —
Провісниці бою нового! —
І всі ми, солдати,
На захід поглянули строго.

Вся армія наша
Поривом пішла переможним!..
І хуга, як сажа,
Чорніла над трупом ворожим.

У розпалі бою,
Де хуга носилась шалена,
Немов хтось рукою
Спинив на хвилину Шаршена.

Задимлена хвиля
Йому захлинула дихання,
Зібравши зусилля,
Зробив він півкроку востанне.

За друга розплата
Вогнем наповняє до краю —

І я в автомата
Не диски, а серце вганяю.

На спаді самому
Цього переможного бою,
На схилі крутому
Гойднулась земля піді мною.

І все, як в тумані,
Пливло, віддалялось, шуміло...
На вибалках сани
Стрясали розболене тіло.

Але пам'ятаю,
Як сходилися посмутнілі
В березовім гаї
Солдатські ряди поріділі,

Коли над Шаршеном
Схилитись прийшлося — востанне —
З гвардійським знаменом
Бійцям в переможне світання.

Вляглися пожари,
Навколо притишилась хуга.
Мене санітари
Несли попрощатись до друга.

І я, нахилившись,
Чола доторкнувся вустами.
Крізь бинт просочившись,
Упали дві краплі — з нестями.

Немов ті краплини,
Принесені теплими з битви,
Тієї хвилини
Героя-могли оживити.

VI

Московським салютом
Відлуння котилося грому!..
Бійцем незабутим
Вертався до отчого дому.

Додому, в Прилуки!
Уклін, мій нескорений краю!
Опісля розлуки
Тебе ще ніжніш зустрічаю.

Від попелу сивий,
Та знову оновим, заселим!
Який ти красивий
І в цьому вбранні невеселім.

О, як ми розквітнем,
Відчувши весни шумування,
Над Удаєм рідним
У променях щедрих світання.

Підмогу прислали
Радянські брати мої вірні:
Машини з Уралу,
З Киргизії зёрна добірні.

Артільці під осінь
Зорали, засіяли ниву...
І дощ срібнокосий
В зелену вплітається гриву.

VII

У поле, в привілля
Я вийшов не сіять, не жати,—
Але й не без діла
Збираюсь по нім походжати.

Ходив над Сулою,
Знайшовши колишню траншею,
Де я під час бою
Навік побратався з Шаршеном.

Там нині у полі
Дозрілий видзвонює колос,
В артільному колі
Знайомий вчувається голос.

До матері друга
В Киргизію їздив у січні,—
Той бій і та хуга
Йй коси вбілили навічно.

Почав я поему,
Присвячену другу-герою,
В годину буремну,
Пропахлу і димом, і кров'ю.

І не перестану
Писати, ночей не дославши,
Щоб друг з Киргизстану
Живим залишився назавше...

VIII

Партійця старого
Почути б пораду в цій хаті —
Ту ширу і строгу,
Що батько міг сину давати.

Чи слово лягає
Так рівно, як зёрна у полі,
А чи шкутильгає
І викине парості кволі?

Чи вам не здається —
Та пісня, що вдаль закружляла,
До отчого серця,
Коли б воно билось, припала!

Прямуєм шляхами
Дорослі, літами змужнілі,
І завжди із нами
Наш батько у вічному ділі.

СЛОВО СЕРЕДУЛЬШОГО СИНА

Сім класів позаду,
Та школа в акаціях білих,
Та з нашого саду
Зривання плодів недоспілих.

I

Як те гайвороння,
В наш край налетіли чужинці.
За мною погоня
В саду по зарослій стежинці.

І нас, як отару,
Погнали в фашистську неволю —
Край саду, край яру,
По димному рідному полю...

Здригнулись вагони
Скоріш від плачу, аніж руху!
Колгоспівські гони
Услід мені бігли щодуху;

Та, мамо, ваш голос,
Що серце не тільки тужило,—
Навпil розколось
І вам половину лишило.

«Прощай!» — лиш промовив
І колосу, і сіножаті,
Що в далеч громову
Тягнулись мене проваджати

Прилуками, полем,
Що Удаем синім обвиті,
І неньчиним бодем
В столоченім ворогом житі.

II

Немов домовини,
Вагони пливли далиною...
Війнуло з чужини
Пітьмою, землею сирію.

Нарешті залізні
Забрязкали важко засови.
Молодчики грізні
Вночі позлітались, як сови.

Ми, наче в канаву,
Пірнули в провулочок строєм.
В якімсь Ільменау,
Містечку, вели під конвоєм.

Всю ніч нас водили,
Назад щоб не знали дороги...
І ми, як з могили,
Ступили з нічної вологи.

Промінчик далекий
Сяйнув, підійнявся над землею,
І ми, як лелеки,
У вирій тягнулись душею.

Спадало світання
За табір, обнесений дротом,
І радість остання
Зникала з пташиним польотом.

III

Синіли побої,
Німіли серця в непокорі...
І ночі одної,
Лишивши дівчат у дозорі,

Рвонулись тікати
Удвох із дружком Горюновим.
Гірські перекази
Манили диханням сосновим

Тюрінгського Лісу
(Так гори зовуться в тім краї).
Під чорну завісу
Нас темінь, тремтячи, приймає.

Нам темінь на плечі
Із вечора густо лягала,
Щоб нашої втечі
Не видать до станції Галле.

Вже чуть паровоза
Невтомне залізне копито —
І ми до відкоса
Рвонулися несамовито.

Вмить вогник зміїним
Злетів язичком з пістолета.
Знать, скоро зустрінем
Фашистів на мотоциклетах.

Два чорні громили
Нам руки (ще майже дитячі)
Залізом скрутили,
Аж кров запеклася гаряча.

В наручниках — болю
Пекуче кільце відчували.
Назад у неволю,
Назад в Ільменау погнали.

Швидкою ходою
Нас гонять, сумних і пониклих.
Асфальт піді мною
І кров моя під мотоциклом.

Вже дворище хиже
Само відчинило нам браму.
І боляче лиже
Проміння оголену рану...

IV

З невільницьким знаком,
В благенькім пожовклім жакеті,
З Йозефом-поляком
До нас підійшла Морісета.

Про що у відчаї
Спитать полонянка хотіла?
Нагай поліцаїв
Обвивсь круг дівочого тіла...

Коли залишали
Роботу і денні тривоги,
Мене доганяли
Дівочі натруджені ноги.

Що треба від мене
Француженці зеленоокій?
Далека сирена
Несла нам і на ніч неспокій.

Під листя зайшли ми
Тюрінгської липи старої
Такими ж сумними,
Як першої зустрічі тої.

Я слово любові
Не ждав на алеї туманній
Почути на мові,
Для мене чужій і не знаній.

Ніколи я зроду
В житті молодому не марив,
Щоб, замість Володі,
Назвали мене Вольдемаром.

Зустрівся уперше
Так близько з дівчам, із любов'ю,—
І серце, завмерши,
Словнялось гарячою кров'ю.

Вона мимоволі
Схилилась до мене на груди.
Забув я про болі,
Але не забув про огуди.

У мене в уяві
Постала покривджена мати,
Ті сльози криваві,
Що кличуть мене до розплати.

В очах виринає
З червоною стрічкою месник —
І поїзд спиняє,
Що ворога віз через Дісну.

Встає піхотинець,
Жбурнувши гранату з окопу,—
І пада чужинець,
Всю майже пройшовши Європу.

То воїни-браття,
І мій там найстарший, я знаю,
І танк, як багаття,
Від їхніх гранат догоряє...

Чому зашуміла
Ця липа, обвита пільмою?
А чи долетіла
Тривога далекого бою?

В засмучені очі
Я глянув і ніжно, і строго,—
Тоді олівночі
Жадав лише бою самого.

V

І вийшли уранці
До цеху, під тим же нагаєм,
І, ставши до праці,
Ми часу даремно не згаєм.

Не згаєм, фашисте,—
Бо є і невільницька частка!
Працюємо чисто,—
Спідлоба не зиркай, будь ласка.

А десь «месершміти»,
Що стали новими рядами,
Не будуть летіти
На крилах, що зроблені нами.

Вгорі посічуться
Ті крила, ті привиди смерті,
З землею зіткнуться
І вибухом будуть зітерті.

VI

Полтавка-землячка,
З косою до пояса Уля —
Це ж як необачно
На німця на майстра зирнула,

Свій видавши острах,
А з ним і деталь літакову

У вирізах косих,
Покривлену невипадково.

Не встояти Улі,
Коли перед німцем постала —
І, наче від кулі,
Підкошена миттю упала...

І тут засвистіла
Розгониста гума із дротом,
Та мертвого тіла
Ніщо не діймало вже потім.

Удвох з Горюновим,
Немов по команді, ступили
І закликком-словом
Верстати усі зупинили.

На руки Уляну,
Що згасла на каторзі, брали,
Останню їй шану
Дівчата плачем віддавали.

Гестапівці браві
За мить приступили до діла,
Їх руки криваві —
Наручники двом нам наділи.

За дротом ступаю
По сірій дорозі помалу —
Під висвист нагаю,
Під брязкіт важкого металу.

Ішли напівголі,
Вдихаючи пахощі квітня,—
Так стріли в неволі
Своє вісімнадцятиліття.

VII

З дівчачьми сумними
Іде Морісета іскраю,
Бо дружить із ними
І горе мое розділяє.

Відчула сльозою,
Що значить сім'я наша руська!
І стала сестрою
Дівчатам з Полтави і Курська.

Отим, що в дозорі
При нашій утечі стояли,
А нині у горі
В тюрму нас гуртом проводжали.

...Вели по одному,
Нескорених, мужніх,— на муки
За дріт, на якому
Мов кігті розвісили круки.

VIII

Ні мури, ні ґрати
Не встояли в те розсвітання,
Коли нам солдати
Громове несли клекотання.

Внизу полонянки,
Немов ластівки, щебетали,
Забравшись на танки,
Хустинками радо махали...

І от до порога
Тії кам'яної потвори

Застукали ноги
Бійців Гончарова — майора.

І я командиру
Упав, наче батьку, на груди,
І радість безмірну
З сльозами поніс я на люди.

З радянського танка
На руки узяв я, завмерши,
Французьку смуглянку,
Страждання, любов свою першу.

ІХ

Неволя позаду...
Вже нам тільки жить і радіти.
По нашому саду
Мої уже бігають діти.

Буває, додому
З заводу вернуся під вечір,
Забуду про втому,
Беру їх на руки, на плечі.

І їм, як дорослим,
Показую вироби з сталі,
Таким голомозим
Усе розповім до деталі.

Про те, як в газеті
Із Франції пишуть, з В'єтнаму,
Як десь Морісета
Страйкує із робітниками.

Була у полоні...
Їй знов не всміхнулася доля,—
Бо в ріднім Тулоні
Гуля поліцейська сваволя.

Я чую, як б'ється
На вулицях (поруч тулонця)
Вогонь її серця
І прапор, як полум'я сонця.

На схід, що сіяє,
Вона задивляється часто,
На зоряність краю,
Де я й мої діти у щасті.

СЛОВО ДОЧКИ

Війни громовиця
Вляглась...
Та не вляжеться згадка,—
Назавжди лишиться
У пам'яті розповідь батька,

Як в ніч горобину,
Коли вилягало колосся,
Куркульському сину
Наш дім підпалити вдалося;

Як в слідній одежі,
Мене прикриваючи тілом,
Ступив із пожежі
Назустріч артільцям зраділим.

Чи зміг би пізнати
Мене в польовому віночку,
Ту доньку, що з хати
Виносив іще в сповиточку.

В те літо колосся,
Щоб жито й пшениця вродили,
Угору звелося,
На радість артільній родині.

Під шум колосіння,
Під стукіт сокир на будові
Куркульського сина
Спіймали в сусідній діброві.

Поставили хату
Нову, на дубовім помості,—
На долю багату,
Щоб сходились люди у гості.

I

Я стати на ноги
В житті ще не встигла як треба —
Куріли дороги
І падали бомби із неба.

Це ви, рідна мати,
Мене із Олесем не впору
Виводили з хати,
З свого опустілого двору...

Була не дитяча
Про Шапочку казка Червону
Та вовка, що скаче
За дівчинкою у погоню.

Ні! З яру виходить
Якийсь чолов'яга з наганом,
Очима лиш водить,
Цікавиться лиш партизаном.

Що сталося потому,
Не знаю — біжу без упину,
Куди — невідомо,
Роняючи кров на стежину...

Все знала я, тату,
Проходячи полем і лугом,—
Несли ви розплату
Своїм і чужинським катюгам.

А соколів крила
Зорю піднімали над нами...
Тоді я ступила
З дитинства у молодість прямо.

II

Сільські трактористи
З фронтів повертались під осінь —
На поле стернисте,
На стишену удайську просинь.

До праці ставати
Пора і моя наступала,
А мати — як мати,—
З сльозою в очу проводжала.

У поле щоранку,
Ледь стане сіріти надворі,
Вела нашу ланку
Надійка — заспівувач в хорі.

По тій же дорозі,
Що винесла грози, і війни,
І неньчині сльози,
І отчі останні обійми...

У спадок прийнявши
Цю землю, окроплену кров'ю,—
Любитиму завше,
Як мати, святою любов'ю.

III

Ми весни стрічали,
До праці готові, бадьорі,
Мов птахи, ключами
Тягнулись в артільні простори.

Вдихали земної
Ранкової свіжості в груди,—
Котивсь в неспокої
Наш день, як схвильований Удай.

Рядочками рівно
Росли буряки соковиті.
«Тепліше пригрій-но!» —
Гукали ми сонцю в блакиті.

Гукали б до хмарки,
Що саме над нами висіла,
Але поливалки
Стояли у нас не без діла.

Ясної години
Зросли буряки на ділянках.
Біліше сніжини
Наш цукор іскриться у склянках.

Змужнілість надходить,
Врожаєм милуючи очі,
А осінь золотить
Дерева і руки робочі.

Колгоспівська доля
Щороку багатша, міцніше —
І піснею з поля
Дівоча підноситься мрія.

IV

Зажевріло тільки,—
Вся ланка у повному зборі
Зійшлась до Надійки,
Злилася, як пісня у хорі.

В Чернігів на свято
Нового врожаю і пісні
Рушали дівчата —
У наших краю не безвісні.

Ми півстадіону
Густими рядами займали:
Район до району
І ланка до ланки ставали.

А зразу ж за нами
Врожаї таким же півколом
До стендів рядами
Зійшлися чернігівським долом.

На фоні колосся,
В обіймах свого урожаю
Злетить стоголоса
Мелодія до небокраю...

І ми заспівали,
І вмить покотилися луни
З найширшої зали,
З найвищої, мабуть, трибуни.

V

Зима колобродить,
В саду завиває тріскуче.
До мене заходить
Уся наша ланка співуча.

На мій дівич-вечір
Зійшлись мої подружки славні
І прямо з хуртечі
Квіток нанесли, як у травні.

Узявши у руки
З гільцем коровай серед хати,
Я не для розлуки
У пояс вклонилась дівчатам.

А вдень коло хати
Зібралися хлопці юрбою
Весільні стрічати
Дзвіночки лункі під дугою.

Збивали з вітрами
Метелицю на поворотах,—
Із розбігу прямо
Спинилися коні в воротях.

Заходить коханий
В снігу до весільної хати,
Мій Вася жаданий,
Що з ним буду щастя лиш знати.

Повідають люди,
Яке в нього серце і руки,
У парочці будем,
Як голуби, вік без розлуки.

До нашої хати
Зайшов голова наш артільний
Всього побажати,
Що мріяли, в день цей весільний.

Підніс обережно
Коштовний дарунок на згадку —
І радо й бентежно
Вклонилась йому, наче батьку.

VI

В цю в'єсну у поле
Я вийшла сама ланковою,—
Здалось, видноколи
Поширшали переді мною.

Весь простір окружно
Прославсь врожайми новими,
З Надійкою дружно
Змагатися розпочали ми.

Плантації поруч
Злилися зеленим масивом.
Колосся ліворуч
Зерном налилось перед жнивом.

Праворуч — дорога
Село наше з'єднує з містом,
І верби розлогі
Над нею колишуться листом.

Окинув би зором
Наш батько оновлене поле,
Пройшовся б простором —
І, мабуть, радів як ніколи.

У праці, у ділі
Дівчата гарніють, нівроку,—
Тож в нашій артілі
Гуляють весілля щороку.

А разом із нами
Наш край, як весна, молодіє,
І разом з піснями
Ще вище летить наша мрія.

СЛОВО СТУДЕНТА

Що ж в батьківській хаті
Повідать найменшому сину?
Хотілось віддати
Своєму дитинству данину.

І поле, і річка,
І сад в достиганні рясному,
І десятирічка
За шість кілометрів від дому,
Та літне сугроззя
В пастуші літа незабутні...

Це все, що прийшлося
Згадати мені в інституті.

Сиджу коло столу —
Геолог всього без двох років,
Лиш батько ніколи
Не ступить до мене й двох кроків.

У щасті якому
Зустрів би ясної години —
Отут, серед дому,
Студентом найменшого сина.

Він нашому діду
Ще в юності кинув, як докір,
Що справжню освіту
Йому не дали у ті роки.

А він до науки
Всім дітям відкриє дорогу,
Не тільки в Прилуках
Він дасть нам учитися змогу.

А встиг він освіту
Лиш старшому синові дати,—
Війна того літа
Покликала всіх у солдати.

Хоч стихла тривога,—
Він більш не вернувся додому...
Відтоді без нього
Йдемо по шляху життєвому.

II

Хвилююсь, радію,
Приїхавши нині додому,
Про батькову мрію
Йому говорю, як живому.

Коли ви щосили
Жбурнули картуз на лампаду,—
Тоді ви грозили
Не діду, а темному ладу.

А нас Батьківщина
Плекає, щоб ми виростили,
Веде на вершини
З полів, з інститутської зали.

Є друзів багато
У мене в студентському колі.
До мене в кімнату
Корейці ідуть смаглочолі.

Не просто знайомим
Я став із товаришем Кімом,—
Не знаючи втоми,
До ранку читаєм книжки ми.

III

Вивершуйсь, дипломе,—
Тоді я прибуду не гостем
У поле знайоме,
На удайський синявий простір.

Піду побережжям,
Розставивши теодоліти,

Артільним безмежжям
Гарячого щедрого літа.

Немало, я знаю,
Скарбів у собі затаїла
Земля ця безкрая
В чеканні глибинного діла.

І, ставши на вахту,
Проб'єм не одну свердловину:
А може, ми нафту
Відкриєм, добудем глибинну!

Добудем — інакше
Геологом нащо ставати?
Я вірю в найкраще —
Недовго лишилось чекати.

Недовго — чекання
Недовгим лиш тільки здається,
Бо тут ще кохання
Закралось таїнно до серця.

Над Удаєм, в полі,
Де перша заб'є свердловина,
В учнівському колі
Ітиме моя Катерина.

IV

В дитинстві, бувало,
Спішу до сусідського двору,
Де з Катею грали,
Піску насипаючи гору.

Проте лиш на жарти
Гора виростала між нами...
Так сіли за парти,
Пішли в інститути з роками.

І досі не можу
Забути той день, ті хвилини,
Коли у порошу
Удвох із райцентру ішли ми.

Ми прямо з райкому
З квитком комсомольським рушали
Уже не додому,—
Виходили на перевали...

Катрусину руку
Тримав у своїй всю дорогу,
І в серці — по стуку! —
Відчув я незнану тривогу.

Що сталося з нами,—
Не зміг я збагнуть в ту хвилину,
Відчувши вустами
Цілунок розталу сніжину.

V

В канікули літні
У полі з Катрусєю знову
Зустрілись привітні,
Свою починаєм розмову.

Дитинство згадали
(Ще можна б і школу згадати),
Ішли ми помалу
У парі додому, до хати.

Ні, тут не завершим
Розмови, початої в полі...
Я згадую перший
Зимовий той день в комсомолі.

І ми, як по змові,
Подвір'я батьків проминали.
Пісні вечорові
В садах солов'ями лунали.

Тривожило все це,—
Бо чув я, проходячи садом,
Як тьохкало серце
Під синьою блузкою, рядом.

VI

«На все свої строки!» —
Так скажете — знаю зарання.
Я жду їх... А поки
З канікулів знов до навчання.

Дорога куриться...
Простерлась для нашого злету!
Усі наші лица
Повернені знов до портрета.

Всі батькові ризи
Лягли нам не тільки на лица —
Вони ще з колиски
У наших серцях збереглися.

Ті риси ввібрали
Живі, а не замкнуті в рамку,
Яких не здолали
Лихі вороги до останку.

Ввібрали серцями,
Щоб вік зберігати живого!
Проводьте нас, мамо,
Стелся, життєва дорого...

МАТИ ПРОВОДЖАЄ

Ходімо! До поля
Я вас проведу, мої рідні,
Де тиха тополя
Розвіює пахощі літні.

Вона над землею
Хвилюється не без турботи,—
Стрічала я з нею
Усіх вас — з походу, з роботи.

Від неї поволі
Пливуть і пливуть урожаї,
Я біля тополі
Стрічаю вас і проводжаю...

На долю щасливу
Прийміть — ще до юного серця —
Цей сад, цюю ниву,
Що батьківським вогнищем зветься.

Погляньте, як нині
Той сад у плодах червониться,
Як в простори сині
Від нього лягає пшениця.

А осінь надійде —
Увесь в позолоті палає!..

І, правди діть ніде,—
Заплачу, як батька згадаю.

У зиму тріскучу
Димок над засніженим дахом —
Приємний, пахучий
Злітає і стелиться шляхом.

І цвітом рожевим
Весна заряснить над садами,
І знову деревам
На radoщах бути з плодами.

Усіх наділило
Це вогнище серцем гарячим —
Поглянути мило
На ваші гартовані вдачі.

У сторони різні
Роз'їдетися, мої діти,
У нашій Вітчизні
Вам славитися і радіти.

Я вас породила,
Навчила ходити, кохати,
А соколів крила
Вітчизна розправила — мати.

Але, край віконця
Присівши, я думаю часто
Не тільки про сонце,
Що стеле доріженьку щастю.

Але і про тучі,
Що край наш зловісно вкривали,
Про болі пекучі,
Що вам вороги завдавали.

Я думаю часто,
Стрічаючи вас на порозі,
Щоб вашому щастю
Не стала війна на дорозі.

Щоб юності силу,
Щоб радощі вік увесь мали,
Зарання в могилу,
Як батько ваш, щоб не лягали.

Хай стеляться дальні,
Нехай підіймаються вгору —
І цвітом у травні,
Й достатком у осінь прозору —

Всі ваші дороги
На всю дорогу Батьківщину,
Щоб, поки є змоги,
Несхитно ішли на вершину.

Хай все це удасться,
Щоб вами гордилася мати,—
А більшого щастя,
Мабуть, і не варто бажати.

*Одеса — с. Канівщина — Київ,
серпень 1953 — січень 1954*

Галля молодая

Ой ти, Галю, Галю молодая

Пісня

Розділ перший

КРОВ НА ФОТОКАРТЦІ

Коли у вирій журавлі
Летіли з нашої землі,
Не чулося: «Курли, курли!» —
Гармати голосно гули...
І часто з воїнами в ряд
У вирву, що лишив снаряд,
Підбитий перелітний птах
Лягав на воїнських правах.

Барвінок Галя в самоті,
В тривожному передчутті,
Піднявши руку над чолом,
Поглянула, як над селом
Мечами крил відважний ключ
З навальних пробивався туч.
По що — забулася, мабуть, —
Прийшла, де соняшники гнуть
Суцвіття, звернені на схід,
Куди війни лягає слід,
Де сонце з полум'я атак

Не може вибитись ніяк...
Барвінок Галю, ти, мабуть,
Збагнула, що за стогін чуть?
В кінець городу поспіши,
Людині в горі поможи.

Бій відкотився за село...
Все як у маренні було:
Немов крізь хаші, спроквола
Між соняшниками брела,
Сама вся пройнята вогнем,
Згинаючись під тягарем...
В комірку, де замість вікна
Світилась шибка лиш одна,
Пораненого крадькома
Внесла, знесилена сама,
У напівтемному кутку
Послала постіль нашвидку.

Потому, стомлена, бліда,
Ступила з хати — і хода
Була важкою, мов до ніг
Прилипнув порох всіх доріг,
Що встигла вже пройти війна,
Немов пройшла їх і вона...
Із ганку видно лиш туман —
То ранок брів, як дідуган,
І сивів просто на очах,
Закривши сонцю й людям шлях,
Тому під ганковим дашком,
Немов під захисним крилом,
Схилилась, витерла чоло —
Димами світ заволокло.

Тривогам і кінця нема...
Вона з-за пазухи вийма

Прим'яте фото, а на нім
Голівка з чубиком лляним.
Цю карточку знайшла в одній
Кишені, від крові рудій,
Як бинтувати довелось...
Чи схожий? Батькових волось
Як слід розгледіть не вдалось.
Та поміча в наступну мить:
Те фото пляма червонить,
Мов стверджує, що кров оця
Ріднить і хлопчика, й бійця.
А чи малу дочку твою
Так само пронесуть в бою?..

Розділ другий

ОЙ ТИ, ГАЛЮ!

Ніким не чутий скрип і крок.
Ця комірчина, цей куток,
Ця шибочка замість вікна —
Для всього світу таїна.
Присвічуючи каганцем,
Схилилась Галя над бійцем,
І кухоль, повний молока,
Підносить бережно рука...
Але вже із-під русих брів
Не жеврів погляд, а горів.

Солдат на ноги став — сама
Долівка вже його трима.
У відсвітові каганця
Він придивлявся до лица,

До кіс, що звиснули опліч,
Чорніших за осінню ніч,
До тепло-карих оченят —
І дроз чомусь відчув солдат.

...А потім темрявою йшов
Не сам борець Іван Єршов
(Чи ж Галя залишить могла
Його, коли навколо мла?).
Одне одного не пита:
— Куди?
— Чи згоден? —
Лиш сльота
Осілля чавкала з-під ніг,
Аж поки не відчувсь обліг,
Аж поки обережно ліс
До них свій гомін не доніс.
— Заждіть отут, коло ярка,—
І Галя в чагарях зника...
Лиш за годину-півтори
Зашелестіли чагарі,
Ранковий колихнувсь туман,—
Підходять Галя й партизан.
До лісу разом увійшли...
Світанок вплива з імлі —
Вже промені з соснових крон,
Розвіюючи злегка сон,
Униз по стовбурах струмлять,
Зливаються з вогнем багать.
А партизани при вогні
У лісовій гущавині
Неквапно гуторку ведуть
Під сторожкий сосновий гуд...
І раптом вихопивсь, поплив
З самого полум'я мотив
Отой — про Галю молоду,

Що підманули козаки,
Взяли з собою (на біду),
Із Дону їдучи з ріки...
І Галя розгубилась, мов
Про неї, про її любов
Неждано пісню завели,
Ще й коси вітром розплели.
Ця пісня, співана не раз
Самою у вечірній час,
Хоча і навівала сум,
Та не розпалювала дум.
А партизанський тихий спів,
Що ледве-ледь в гіллі бринів,
Немовби прив'язав її
До сосни й підпалив краї...
І, як в останню мить бува,
Так зримо спогад ожива.

* *
*

Ішли солдати і про Галю
Співали — то, скажіть, чие
Не заніміє серце з жалю,
А чи на сполох не заб'є!..

І вибігаєш мимоволі
На пісню, на одвічний клич
Дівочої судьбини-долі —
Зустрітися б з любов'ю лиш.

Розлогий явір для любові
Для їхньої, як терем, був —
Гіллям в години вечорові
Одне до одного горнув.

Він був зеленим і весняним,
Був свіжим в крапельках роси.
Ставав, як і вони, рум'яним
Від світанкової краси.

У ньому все — від серцевини
Аж до останнього листка —
Бриніло мрією дівчини,
Жило натхненням юнака.

І явору того кохання
Не затаїти від людей,
Бо прилітав сюди зарання
З бентежним співом соловей;

І сам Дніпро блакитний килим
В старечій радості своїй
Ім простеляв, як дітям милим,
Змахнувши краплі з сивих вій.

За травнем літо наступило,
За серпнем осінь надійшла.
Ще нижче явора схилило,
Аж хвилі дістають чола.

Пора минає за порою,
Що квітнуло, те в'яне скрізь.
Світилися очі яснотою —
І затуманились від сліз.

А там?.. У злагоді з вітрами —
На висоті дніпровських круч —
Для цвіту знов весняні брами
Відімкне журавлиний ключ!

А там?.. Не видно за сльозами,
О горе, дівчини не муч!

Нестерпні зборюючи муки,
Минувши явір, верболіз,
На шлях виводить біль розлуки,
Тремтіння обважнілих кіс...

Везе до станції Прилуки
Той поїзд, що й о г о завіз.

А там — година чи негода ---
Дорогу знайдеш до села,
Ще, може, й трапиться підвода
Та ж сама, що й о г о везла.

Скоріш закінчуйся, дорого!
Тоді спитаєш без вагань
А чи малого, чи старого:
— Де тут живе Грицько Горбань?

Отой, що з армії вернувся
Не так давно з моїх Черкас,
Що задля жарту крутить вуса,
Хоч їх немає й напоказ?..

Не шум коліс, а тихі кроки,
Прилипла хустка до чола,
В очах замріяність... Аж поки
Не опинилась край села;

Аж поки дід перед очима
Не виріс, наче з-під землі:
В руці батіг, стелюв плечима,
Зібравши зморшки на чолі...

Майнула думка в ту хвилину:
«А що, як змахом батога
За непровину, як провину,

Її нещадно відшмага;
Закриє шлях в село, до нього?»

А дід похмурий, як туман,
Промовив:
— Он живе... небого...
Скажи, що прийде дід Степан!

Що цим дідусь хотів сказати,
Чом затремтів його батіг?..
Але вона вже коло хати,
Уже ступила на поріг.

Вже дим і гамір їй дихання
Забив, що й «здрастуй» не могла
Як слід сказати...
Мить вагання —
І їй назустріч від стола

Грицько ступив солдатським кроком,
Немов збиравсь віддати честь!
Ось над плечем його широким
Рука змахне привітно: «Єсть!»

А він, піднявши руку праву,
Поривно двері відчиня,
Немов збирається розправу
Чинить над нею серед дня.

За руку взявши, важко дише,
Веде у сад, минає сад,
Мина город...
Вітрець колише
Край хустки й закида назад.

Ось і левада. Кущ калини
В червоних кетягах пащить,

І літа бабиного нить
Заплуталась на гіллячині.

Грицько накручує на палець
Ту нить, аж листя колива...
І раптом кригою прорвались
Холодні і крихкі слова:

— Чого приїхала? Не вдасться
Мене заплутать... настрашить.
Нікому молодого щастя
Я... не дозволю оганьбити!

Кивнувши пальцем в павутинні
На вже помітну повноту,
Закінчив грубо:
— Ще повинні
Буть докази!..

В хвилину ту
Весь світ чи, може, лиш калина
Гойднулась і гіллям рясним
Притримала, бо не повинна
За ним слідком іти дівчина,
Чи вже й не дівчина,
За ним...

Розхристаним, їдким на слові
І переляканим з лица...
У нього в серці замість крові
Отрута — бережіть серця!

Куди мені вести дівчину,
Яка в прив'яленій красі
З побачення лиш павутину
У чорній винесла косі?..

Спливло над нею сонце низько
(Так висоти й не досягло),
А проводжав лише вітрисько
Барвінок Галю за село.

Осінній шлях, як кладку довгу,
Ледь спотикаючись, пройшла,
Тепер доводиться їй знову
Той шлях верстати... від села.

Тепер якою путь-дорога
Проляже кладкою назад,
Коли її трясе тривога,
Як буря молоденький сад!

На тім шляху в копитнім громі
Несе прудкий буланий кінь
Бідарку, мов на іподромі,
Роняючи вуздечки дзвінь!..

Сам їздовий, украй тривожний,
Збиваючи коневі рись,
Гукнув з бідарки подорожній:
— Гей, чорнокоса, зупинись!
Сідай (мабуть же, притомилась?)
В мою бідарку на ходу!..

Вона ж в бік річки подивилась:
— Сама я... добіжу... дійду...

І, повертаючи з дороги,
Рвонулась бігти що є сил,
Ковтнула, дивлячись під ноги,
З сльозами вперемішку пил...

На людське горе відгукнеться
Відразу людяна душа.

До Галі, що від сліз трясеться,
Бідарка знову під'їжджа.

Зіскочив на ходу мужчина
Літ, може, двадцяти семи
(Аж кінь перед його очима
Гребнув сердито копитями).

Мужчина по лицю блідому
І по сльозах одразу зміг
Збагнуть дівчину незнайому
І пагубний до річки біг.

І, пильно подивившись в вічі,
Махнув рукою на село:
— Хто він?! Хто він?! —
Спитав аж двічі,
Та відповіді не було.

Без дозволу на дужі руки
Узяв і посадив її
В бідарку...
Під копитні стуки
Знялась пилюка в колії.

Назад бідарку повертає
Хазяїну підвладний кінь.
А Галя руку простягає
І віжки ловить, наче тіль;

Не в силі, як ту тіль, зловити,
Надривно скрикує: «Спиніть!»
Дзвенять підковані копита,
Висурмлює осіння мідь...

І день щеза, як вічність ціла,
Як сон, як самозабуття...

Рука дівочі плечі гріла
І Галю підхопить зуміла
На самому краю життя.

А ніч спливла, як буйна повінь,
Із самозабуттям і сном,
І хата удови, як човен,
Пливла з тополею-веслом

На свій на рятівничий берег,
Аж поки Галя уві сні
Долівки не відчула шерех
І твердість людської ступні.

Як мати, нахилилась низько
Над плином Галиного сну:
Шукала схожу тітка Пріська
В обличчі риску доччину;

Присіла край постелі тихо,
Погладила по голові,
Немов зняла рукою лихо,
Аж їй полегшало, вдові.

З дівочих марень все узнала:
Що сиротою десь росла,
Що бусурмана покохала
І все найкраще віддала;

Що Гриць («красунь на всю округу»,
Як Горбаниха назива),—
Наніс над Галею наругу,
І дівчина як нежива;

І що на цей раз сам Орленко
Не просто квартирантку їй

Привів, звернувся, як до неньки,
Щоб не самотніти старій...

За листопадом одсніжилась
Пора, а потім до села
Весна на промені спустилась
Із журавлиного крила,

А там і донька народилась,
І вперше Галя сповила.

* *
*

У надвечірнім багреці,
З рум'янцем свіжим на лиці
Весна, одягши все нове,
До клубу молодість зове:
Дівчат з іскринками в очах
І хлопців, дужих у плечах!
На гармоністове чоло
Спада вороняче крило,
Веснянка сили набира —
Уже й розпочинає пора
Вести танок... Хтось поміча,
Що двох дівчат не вистача.

Припізнювалася одна,
Дивилась друга із вікна.
Що Феню Кібець, як на зло,
Затримає довго так могло?
Можливо, гідного вбрання
Вона не підбрала з дня?..
Йй хвіртку вітер відчинив
І на вуста поклав мотив
Отой, що водить у танку

Весну-красну на поводку.
А до сусідки все ж вона
Забігла, стала край вікна:
— Ходімо, Галю, чуєш гук —
Танцюючих підборів стук?
А... Я й забула, що дитя
Зв'язало руки і життя...—
Ще й заглянула в вікно:
Чи справді на руках воно?
Знадвору донеслись пісні
І танцю видзвони гучні!..
В уяві Галиній сплива
Квітчастий помах рукава,
Веснянки збурений танок
І Фенин дріботливий крок.
Вдивлялася:
Чи й в і н там є,
Бо щось у серце прямо б'є
Чи кулаком, чи каблуком —
Отим кружляючим танком!..

* *
*

Помолоділа тітка Пріська,
Немовби то її маля,—
І не відходить від колиски,
Ще й Галю словом звеселя.

А скільки вголос перемріє
І про старе, й про молоде,
Та на Орленка на Сергія
Житейську розповідь зведе.

Пролинув партизанський спів
І спогад з ним подаленів...

Злилися іскорки багать
З промінням, щоб не погасать.
Барвінок Галя наяву
По-командирськи бойову
Знайому постать пізнає
Між партизанів... Так і є!
Так! Це до нього підійшов
Її врятованець Єршов.
Сувора мужність на лиці
Орленковім —
Такі ж бійці!
Навколо них за рядом ряд —
Мов до солдата став солдат —
Стрункий сосновий бір стоїть
В стрімких шоломах верховіть.

Розділ третій

ПОЛИШИВШИ ПОЛЕ БОЮ

Ступає боязко... Немов
Ніхто у свій не прийме схов
І не обізветься на стук,
Не збавить від страждань і мук.
Тремтить, промерзлий до кісток,
В село вертаючись не в строк,
Хоча в бою і побував,
Солдатську долю куштував.

Ніде ні вогника в хатах,
І темінь наганяє страх,
Але у тій же темноті
Був непомітним у путі.
На стук, якого сам злякався,
Жіночий голос обізавсь
Тривожно, бо не завжди свій
Турбує о порі такий.
Каганчик блимнув:
— Грицьку, ти? —
В собі не змігши сил знайти,
Йому на груди впала... Плач.
А він розгублено: — Пробач...

Знеможені і мовчазні,
Сидять удвох на тапчані,
Плеча торкаючись плечем,
У напівтьмі, як під плащем.
І лиш серцець їм чутно стук,
І лиш тепло відчутно рук,
А їхні погляди важкі
У різні втуплені кутки.

Г а л я

З яких доріг прибивсь додому,
Хоча й не до свого?

Г о р б а н ь

З яких?

Дістались не мені одному
Оті дороги... Після них
У списку, мабуть, полковому
Не числюся серед живих.
Під Харковом наш полк розбили.

Куди іти, коли навкруг
Вогонь і грім стряса щосили
Всю землю аж по виднокруг?..

Г а л я

З вогню в холодну ніч?

Г о р б а н ь

Хатинка

Уже потроху зігрива.
Я вірив, що моя Галинка...

Г а л я

Твоя? Навіщо ці слова?

Г о р б а н ь

Ти сердишся... за те, що болю
Мої провини завдали...
Ти вибач за мою сваволю,
Але ж і радощі були.

Г а л я

Які тепер далекі стали
Розлогий явір і Дніпро,
Де соловейки щебетали
І віщували нам добро.

Г о р б а н ь

Ні! Я любив тебе... Йй-богу.

Г а л я

Любив? На слові я ловлю.
А зараз? Переждем тривогу,
Тоді побачимо?

Г о р б а н ь

...Люблю.

(А Галю мучить гіркота:
Чому про доньку не пита?
Все ж повела про інше річ,
Приклавши хусточку до віч).

Г а л я

Додому підеш ночувати
Чи ляжеш тут, на тапчані?

Г о р б а н ь

Коли б знаття, що тільки мати
У тому домі, то мені...

Г а л я

А хто ж іще?

Г о р б а н ь

Хто? Дід Степан.

Г а л я

А він... (Хотіла «партизан»
Сказать... Але в останню мить
Язык зуміла прикусить).

Г о р б а н ь

Не знаєш ти діда Степана
Як слід... Не матінка якби,
Мені б дісталася погана
Хлоп'яча доля... З боротьби —
В тридцятім році — з куркульнею
Мій батько не вернувсь живим...
І дід з матусею моєю
Все через мене лаявсь...

Г а л я

Ним

Ти невдоволений, я бачу?

Г о р б а н ь

Не зовсім, але трохи є.
Його тверду мужицьку вдачу
Ніщо вже не перекує.
І попадатися на очі
Боюся, хоч і рідний дід,—
Прогнати може й серед ночі,
Коли узнає все як слід.
Він більше дорожив би мною,
Коли б поліг на полі бою,
Аніж таким живим... А сам,
Я знаю, дорожить життям.
У сімдесят ще хоче жити,
Побоюється під вітри
Лице підставить...
Що ж робити
Мені в свої лиш двадцять три?

Г а л я

Нелегко радити... В самої
Чимало постає питань:
З путі звернув ти фронтової,
А що несе наступна рань?
Захисну форму поліцая?

Г о р б а н ь

Ні! Я радянським залишусь.

Г а л я

Тоді сосновий бір чекає,
Там, я чувала, що...

Г о р б а н ь

Боюсь.

І поліцаю, й партизану,
І навіть дідові Степану —
До рук їм тільки попади!
Ні, я прошу тебе, кохану,
Щоб захистила від біди...

Тут плач дитячий пролунав —
Обох, сполохавши, підняв.
Грицько руками обома
Вже руку Галину трима:
Цілує, молить, не пуска,
А в хаті пісня про котка
Народжується... Скриплячи,
Колиска обрива плачі.

Всього минуло кілька днів.
В один з осінніх вечорів
Забігла Феня Кібець — вмить

Вся хата від розмов двигтить:
— Ти знаєш, миленька моя,
На вечорницях забуя
Дівоча пісня!.. Тож дивись,
Готуйсь, як слід причепурись —
Сам (тільки б власть нова жила)
Дозволив староста села...
І хлопці є — свої й чужі —
Один припав з них до душі:
Сповняє серце через край
Любов, хоч він і поліцай!..

Дівує вже не перший рік,
Літа в один, у другий бік;
Знайомить інших — і сама
Бере руками обома
Бурхливе щастя юних днів,
Все, що сердечний стук велів!
Тому не вперше у житті
Вона в такому почутті,
Тому так дише гаряче,
Обнявши Галю за плече...

Перегодя, як муку з мук,
Почула з комірчини стук.
По той бік, в страху, в темноті,
Грицько Горбань узаперті
Сподівану чекає вість,
Що зараз Галя відповість.
Усе йому відповіла:
І хто була, й чого була,
Що хати відтепер, мабуть,
Поліції не обминуть.

Збудилась Галя тільки світ
Від тупоту важких чобіт.

У сіни вибігла чимдуж —
І до комірки. Муж не муж —
Тривожиться душа...
Стривай!
За спиною вже поліцай.
В саму комірку від погроз
Йй відступити довелось.
Ліхтарик освітив тапчан,
Лунає крик: «Де партизан?
Де партизан?!
Раз так — схопить
І в хаті все перетрусить!»

Барвінок Галя вдаль села
Заарештованою йшла,
Краечком ока між садів
Шукала хату Горбанів,
Де, певно, під матусин плач
Одпартизанює втікач.

Розділ четвертий

ЧЕКАЮЧИ СВІТАНКУ

Надвечір під Орленків дім,
Хоча й ніхто не жив у нім,
Назбіглося поліцаїв —
І вмить вогонь загоготів.
Мов репетиція була,
Людей нагнали півсела:
Хай бачать, щоб на них чека,
Пожежа спалахне яка...

Був непомітний дід Горбань,
Ступаючи в осінню твань,

У темінь, що б там не було,
Коли виходив за село.
Він поспішав і добре знав,
Яка підійметься з заграв,
Коли з Орленка почали,
На слід натрапили коли.
І тут же дідові на мисль
Прийшло: «А був би забаривсь,
Не евакуював сім'ю —
Жону і донечку свою...»
Оглянувсь — хата догоря,
Мов з неба канула зоря...
Горбань у партизанський ліс
Тривожну вість за вістю ніс.

Вже ніч стомила від ходьби,
Закінчуючи півдоби,
Ступає затінком садів,
Не залишаючи слідів;
Будівлю школи промина —
Спадає чорна пелена
Із вікон... Тільки не з людей,
Що збились по той бік дверей.
Облаву зроблено вночі:
Лунали крики і плачі
Дітей, жінок і стариків...
Фашист їм видати велів,
Хто партизан — інакше всім
На ранок смерть — підпалить дім!

А ранок входить у права:
Його правиця вогнева
Ось-ось підійметься — і ніч
На край землі відійде пріч.
А чи відступить смерть, як тінь,
Від ранішніх живих промінь?..

Далеко постріл пролунав,
Кому і що він провіщав?
Заложників пройма відчай;
Здрігнувсь при дверях поліцай.
А потім... Де ж той дівся кат?
З плеча звисає автомат —
І дуло прямо з-під руки
Іще видихує димки...
Це сам Орленко, ватажок,
Одягнений у кожушок,
При поясі, при кобурі,
Ушанка — в променях зорі.
Навколо нього весь загін
Притишив бойовий розгін.
Виходять, наче з-під землі,
Заложники — старі й малі...
Спадає хвиля чорних кіс
На груди, мов тугий покіс,
Рум'янець на лице бліде
Світанок променем кладе,—
Та це ж Барвінок Галя йде,
Хитаючись...
В останню мить
Устиг Орленко підхопить:
— Поглянь! — Сергійова рука
Плеча легенько доторка...
І Галя поглядом своїм
Вловила: на даху шкільнім
Червоний прапор закріпля —
Це ж хто? Не видно іздаля.
Коли, залопотівши, стяг
До сонця полум'я простяг
І, випростовуючи стан,
Оглянувся Єршов Іван,—
Невільно руку підняла:
Чи привітать, чи то була

Її найщасливіша мить,
Яку хотілось зупинить
В оцій ранковій ясноті
На переможній висоті!
Таким Грицька хотілось їй
Побачить в силі вогняній —
Хай не як мужа, навіть хай
Не батька (донько, вибачай),
А як людину в ясноті
На вибореній висоті!

Коли униз Єршов-боєць
Спустився...
Наплинув туманець
На очі Галині, аж світ
Гойднувся шелестінням віт.

Розділ п'ятий

ГУДУТЬ ВІТРИ

Лягають танкові сліди
У два драбинчасті ряди...

А партизанів всіх една
Навкісна стрічка вогняна,
Яку Орленко, дід Степан,
Єршов, кульгаючи від ран,
Барвінок Галя —
Над чолом
Несуть, проходячи селом.
Спинилось військо —

І майдан
Заповнився людом...
А Горбань,
Діждавшись слухної пори,
Немовби виліз із нори
І перед командиром став,
Ще й форму воїнову мав.
Коли вручили автомат,
Коли відчув, що він солдат,
Мов переживши сто смертей,
Несміло глянув на людей.

І тут його помітив дід —
Чи знітився, чи то поблід,
Од здивування мов заляк.
— То як же це виходить так?
Ні, я до нього доберусь! —
Пробурмотів собі під вус.
Лиш Галя дідові могла
Сказати... й не розповіла.

Там, де тополя на вітрах
Трима багрянолистий стяг,
Сергій не тільки для прощань
Зібрав своїх односельчан,—
Перед людьми на повний ріст
Він підійнявся як комуніст!
З його палких і щирих слів
Присутній кожен зрозумів:
Чекає їх тепер артіль
На восьмистах гектарах піль,
Робота їх, жінок, чека,
А значить, на керівника
Артільного не без підстав
Він Галине ім'я назвав.
Сергій у власний двір забіг —

Не попрощатися не міг!
Забіг у двір, де залишивсь
Лиш комин та в квітках карниз,
Який турботлива жона
Розмалювала — тут війна...
Утіха лиш одна була,
Що евакуював з села,
Що десь в глибокому тилу
Жона ростить дочку малу...
А попелом дихнув вітрець —
І ти, Орленку, знов боєць!

Як в рідний дім, Іван Єршов
Слідом за Галею зайшов.
До комірчини зазирнув,
Немовби там він щось забув.
Старий тапчан стоїть в кутку,
Навік всотавши кров липку.
Он шибочка, що вдень і вніч
Була однакова для віч.
Це тут при світлі каганця
Приглянувся до її лица,
До карих вогників з-під брів,
До кіс, любов якими сплів.
— Заходь до хати! — Це вона
Зове, але того не зна,
Чому затримався Іван
І до яких торкнувся ран.
Загримотів гарматний грім
Десь на віддаллі фронтів,
Аж хатні дзенькнули шибки
І колихнулись рушники.
Той грім Іванові надав
Сміливості, а може, й прав,
Щоб він переступити міг
Найзаповітніший поріг.

І він поріг переступив
І Галі душу всю відкрив:
— Ще клекотить земля оця,
Що витира з свого лица
Фашистівських чобіт сліди,—
Невже не подаси води,
Коли з війни я повернусь,
Коли назавжди тут лишусь,
Де помирав і де ожив
Й тебе навіки полюбив?

Яку дать відповідь?.. Вона
Впритул підходить до вікна.
Рвучкий осінній вітровій
Із саду листяний сувій,
Мов крійльми, розгортає вдаль,
А зверху напинає шаль,
Щоб м'яко йшлося, тепло йшлося
І все омріяне збулось...
А щоб, як під руку вона
Івана візьме, як жона,
І в парі пройде по селу,
Дочку голублячи малу,
Яка була її життям,
А стане і його дитям?
Тоді не поголосу дзвін
Покотиться на весь розгін;
Тоді виднішою краса,
Тоді чорнішою коса,
Лице рум'янішим стає,
Коли у жінки щастя є!
Адже по крапельці крові
Збирала в ночі грозові,
Щоб повнокровною була
Людська любов,
Людська хвала!..

І раптом інша напливла
Картина... Тільки це жива,
А не уявна:
Хлопчєня
Когось босоніж доганя;
Зустрічний вітряний порив
Голівку русу оголив...
Чи не за татусем услід
Побігло прямо у похід?
А як від долі сироти
Голівку русу вберегти,
Коли іще жахтить війна?..
І Галя рвучко од вікна
Відходить, скриню відчиня —
І перед нею хлопчєня:
На фото (ну, таке ж, як те,
Що, збивши листя золоте,
Пробігло в далечінь доріг,
Слід залишивши босих ніг);
На фото запеклася кров
Твоя, товаришу Єршов!
Пізнавши сина, побліднів,
По грудях пальцями провів,
Там, де кишенька прилягла,
Де фотокарточка була,
Де, як на сполох, серце б'є,
Тривогу власну видає...

А десь над хатою «курли»
Ключем трикутним пронесли,
Покваплюючись, журавлі —
Вони з прилуцької землі
Летять за воїнами вслід
У вирій, наче у похід.

Розділ шостий

МИР СТУПАЄ НА ЗЕМЛЮ

Вже по недавнім полі бою
Пройшлися косами жнива...

Земля, діждавшись супокою,
Лежить, немовби нежива,
І тільки теплотою тіла
Та пульсом Удаю-ріки
Засвідчує, що не змертвіла,
Що проживе іще віки.

Фронтовикам, що йдуть з походу,
Як мати, власноруч земля
На журавлі підносить воду,
Споришний килим простеля;

Легеньким вітерцем пилюку
Зміта від голови до ніг
І, взявши променем за руку,
Веде на батьківський поріг.

Це вам, Григорію й Сергію,—
Лиш тільки з поїзда зійшли,
А вже село в долині мріє,
В яким два роки не були.

Пройшли тисячоверсті далі,
Іще пройти дванадцять верст.
На грудях ордени й медалі,
Скрипучі ремені навхрест.

Полинним запахом війнуло
І теплим порохом доріг

Звідтіль, де юність промайнула
І світ любов'ю в серце ліг;

Де вирости, як справжні вої,
Щоб не хитнутися в бою...

— Що ж, Грицьку, спочивать доволі.

— А я, Сергію, постою,
Пожду підводи чи машини,
Бо якось пішки... в орденах!

— А може, там ні конячини —
І все на людських лиш ногах?..

Сергій у пору підобідню,
Коли роса вже не блищить,
Скида шинель свою похідну
Край двору, там, де має жить.

На попелищі сивий комин —
Як сфінкс...
А вся родина де?..
Про доньку й жінку тільки спомин
Із односельців хтось веде.

Сергій хапається за груди,
Мов рану, серце прикрива.
Розплакався б, якби не люди,
Не їхні втішливі слова.

Торкає згарища рукою
Тривожно й боязко, немов
Тут донька з мамою... з жоною
Останню залишила кров;

Тут, а не десь коло вагона
У вирві бомбовій... Йому

Здалося, власна кров холоне,
Сльозяться очі, як в диму...

І темно-русий чуб Сергія
Посивів просто на очах.
Ступає, мовчазний, з подвір'я
На вулицю, на битий шлях.

А за годину серед поля
Він опинився сам на сам,
Душі і серцю давши волю
І звичним до ходьби ногам.

Серпневий день у безгомінні
На півземлі відкрив блакить,
Щоб не пробігло ані тіні
В очах, де ще сльоза тремтить.

А на бідарці позад нього
Це ж хто там їде і куди?
Наїжджена двигтить дорога,
Дзвенять підкови й ободи...

Чи не отак п'ять років тому
І він в бідарці гнав коня —
Тоді на руки незнайому
Дівчину взяв посеред дня.

А зараз теж не без тривоги,
Не без печалі і знемоги
На Галине плече лягла,
Як змах підбитого крила,

Орленкова рука безсила —
І тільки чутно стук сердець
Тих, що війна пекла й палила,
Та не пробив наскрізь свинець.

Ідуть пліч-о-пліч...
Кінь за ними
Неквапливо ступа слідком
І, щоб не довго мовчазними
Були, пристукнув копитом!

Нелегко слово починати,
Коли у ньому тільки сум,
Нелегко і весь час мовчати,
Схиливши голову од дум...

Їй підступить з якого боку,
Щоб не роз'ятрювати біль?
Ішла, не стишуючи кроку,
У далечінь колгоспних піль.

* *
*

Густіє синява надвечір,
І захід промені збира.
Прикривши хусточкою плечі,
Виходить дівчина з двора.

Їй до самісінького серця
Незнана радість підпливла.
Знайома вулиця здається
Гарнішою, аніж була.

Вона ще нічия кохана,
Ще легко так ступає крок,
Нікому ще ім'я Світлана
Не розпряміює думок...

Зійшлася молодь стоголоса
До клубу зі всього села,

Нехай тепер спадають роси
І листя гнеться від срібла.

Перед дівчатами під хмелем,
Як буйний хміль,
Грицько Горбань
Звивається таким веселим —
На нього тільки лиш поглянь.

І оббігає скоком-боком,
Підморгуючи не одній,
І косить, ніби ненароком,
На блиск медалей погляд свій.

Як справжній кавалер, вгощає
Цукерками — нехай уста
Солодшають, бо смак він знає
І дженджуриться неспроста...

Коло паркану зграйка діток
Смутних не зводить оченят
З дорослих, дивиться, як тіток
Вгоща цукерками солдат.

Котрась Грицькові серце крає,
Смикнувши злегка за рукав:
— Оте, чорноголове, скраю —
Твоє... А ти, бач, не пізнав.

Чи про людське видюще око,
А чи пройнявся почуттям,
Ступив Горбань солдатським кроком
І поруч став з своїм дитям.

В кишеню шаснувши рукою,
Хоч бравий, а зніяковів,

Бо не лишилось ні одної...
На мить забракло навіть слів.

Світлана стала блідолиця,
Бо і її вгощав солдат,
Не встигши скуштувать гостинця,
Вертає Горбаню назад.

Як знахідку, прийняв зраділо,
Подякував за свій же дар,
Вгостив, (на руки) взяв невміло,
Аж кинуло обличчя в жар...

Бідарку з вулиці курної
Підкочує буланий кінь,
Відчув Горбань хвилини тої,
Як набіга грозова тінь.

Рука зненацька затремтіла,
На ноги ставлячи дитя...
Барвінок Галя зрозуміла:
Даремно ждала вороття.

Так і зостався в боягузах,
Як і раніше, бо чому ж
Його страшить мала Катруся,
Що відсахнувся він чимдуж?

Чому злякався її появи
І жінчиних, можливо, прав?
Тож для якої це забави
На руки брав і пригощав?
Наказує суворо доньці
Назад гостинець повернуть.

У передзахідному сонці
Сіда вечірня каламуть...

Несе мала цукерку прямо —
І перед нею відступа
Солдат, овіяний боями,
Мов до ганебного стовпа.

Побачивши, що відступає,
Хотіла кинуть вслід, але
Від пальчиків не відлипає,
Аж кривиться дівча мале.

Але й тоді не розгубилось,—
Серед прибитого піску
Спинилось, низько нахилилось
І ручку витерло липку.

Грицько Горбань як у відчаї,
Зібравши сили у кулак,
Контрнаступ сміло починає,
Торкаючись своїх відзнак:
— Чи не пора головування
Передавать фронтовику?..

Дала Барвінок на питання
Спокійно відповідь таку:
— Пора! — І, за вуздечку взявши,
Коня повз нього провела
І, обминаючи назавше,
Дивилася на край села...

* *
*

Сергій, обвітрений у полі,
Додому повертався поволі,
Як той косар опісля жнив,
Що ноги й руки натрудив...

Розділ сьомий

ВЕСІЛЛЯ

Зима — не тільки заметіль,
Зима — пора сільських весіль,
Коли, окрилена з весни,
Любов сягає вишини...
Артільне поле за селом
Під снігом спить глибоким сном,
Тому відпочива трудар —
Сівач, косар і плугатар;
Тому зимової пори
В'їжджає на сільські двори
Весільний поїзд у снігу,
Стрічками вкрасивши дугу!..
У лютому, в одну з неділь,
Село гриміло од весіль!
Було і їхне того дня —
Світлани й Гриця Горбаня.
Було їх близько десяти,
Співать було куди піти
Дівчатам, для яких пісні
З самим життям в одній ціні.
Але співучий гурт мина
Весільні хати... Голосна
Народжується пісня їх,
Перестає хурделить сніг,
Щоб не глушити голоси
І не збавляти їм краси.

Почувши, Галя до вікна
Метнулась, мовби навісна;
Незчулася, як на поріг,
Пристуком струшуючи сніг,

Дівчат веселий гурт стає,—
А в них для Галі пісня є!
Прийшли у невеселий день
Для неї... Снігу і пісень
До хати повно нанесли,
Іще й гостинців — на столи.
Хоча схвильована украй,
Господарко, дівчат приймай,
Наливку, білі пироги
Постав, щоб гості дорогі
Відчули свято за столом.
Низький уклін віддай чолом
Та з ними чарочку малу
Пригуб!.. Хай піде по селу
Хвала про свято і твое,
Адже воно насправді є!

У шибку стук — і до вікна
Всі потягнулись, як одна:
Це ж хто там? Запізнілий гість?
А чи якась неждана вість?
Не гість, бо не заходить в дім,
Не вість, коли відома всім,
А Фені Кібець злий язик,
Який до насміхання звик:
— Уже весіллячка свого
Діждалася?.. Сидиш чого?
Там людям «гірко!»,
Ну, мерщій
Іди цілуйся, пий, хмелій...
Але з дівчат-гостей котрась
Насмішку обриває враз:
— Геть од вікна! На себе глянь,
Бо не один тебе Горбань
Задля своїх потіх-забав...
У закутках одцілував...

І, відштовхнувшись од вікна,
Ступила Феня, як хмільна,
Хоч на селі ще не була
І на весілля тільки йшла.
Чому хитнулася земля,
Метелиця чому кружля:
Чи не накликує біди,
Геть замітаючи сліди?
І, може, вперше у житті
Задумалась на самоті
Про молодість, яка мина,
Що й досі у дівках вона...
Із вії розталій сніг сповза,
А може, то біжить сльоза?
Над лобом на волосся сніг
Не сивиною часом ліг?..
О музико, не вигравай
І серце на шматки не край,
А ти, метелице, труси,
Бо вже нема тії краси...

Гуде весілля в Горбаня!
Гостинно двері відчиня,
Усіх до хати припроша,
Щоб веселилася душа.
Сергій Орленко за людьми
Заходить, стука чобітьми,
Скида шинель і так сіда,
Щоб молодий і молода
Були йому на видноті,
Хоча й незручно в тісноті.
Степан, як старший з Горбанів,
Наповнив склянку до країв,
Йому підносить, голові:
— Здорові будьте і живі! —
Сергій на вухо дідуся

Проказує:

— Я вип'ю всю

За те, щоб ваш Грицько ім'я

Світлани, що в вінку сія,

Не очорнив, щоб у житті

Ішов по правильній путі.—

А потім, коли гомін стих:

— За щастя наших молодих!

Та, мабуть, хміль своє робив,

Хоч більш Орленко і не пив,

Бо гості розпливлись, як дим,

Перед його лицем хмільним.

І тільки двоє, навіть ні —

Одна, в весільному вбранні,

Така, як і раніш, була,

Сором'язливістю цвіла.

Світлана поруч з молодим

Здається підлітком малим,

І за весільним ще столом

Русявих кіс тугим вінком

Зав'язує дівочий світ

Сімнадцяти неповних літ.

А з диму, з сизої імли

Зрина... Розсовує столи,

Ступає легко, хоч місця

Всі зайняті... Скида з лица

Серпанок, мовби з-під вінця,

Перед Світланою стає —

Барвінок Галя... Так і є!

З шинеллю на плечах Сергій

Виходить з хати...

Сніговій

Навідліг по обличчю б'є

І прикурити не дає;

Немов змітає хміль і дим,
Що на весіллі вивсь над ним,
І, освіживши, проясня
Події гомінкого дня.
Сергій у роздумі важкім
По бездоріжжю сніговім
Ступив неквапливо селом...
Спинивсь під Галиним вікном.
Знайома пісня давніх літ
Із хати вирвалася в політ —
І забриніли так шибки,
Мов розсипались на скалки,
Ось-ось і сам він підспіва,
Та тільки запальні слова
Ніяк вловить не може він
Під шибок кришталевий дзвін.

* *
*

Чому на пісню потягнуло,
Що Галю славить молоду,
А чи й не славить за минуле,
Сльозою кроплене в саду?

Яка таїлася причина?..
Ніяким серцем не втаю,
Бо вже зрина перед очима
Крізь хуртовинну крутію

Бідарка, польова дорога —
То він рятує, то вона...
Одна у них була тривога,
А що, коли і путь одна...

Плечима сніг труснув з шинелі,
А стук-пристуком із чобіт —

Сергій заходить до оселі
На дружно мовлений привіт.

Дівчата в ланкової Галі
Зійшлись, а тут і голова
Змахнув сніжинки з вій розталі,
Щоб не здались слізьми, бува.

Розділ восьмий

ЛИСТ ВІД СЕСТРИ

Пливе хмарина в далечінь,
На землю кидаючи тінь,
Збира вологість, а куди
Потоки понесе води?..
Якої прагне далини,
Минаючи степи, лани,
Яких річок вона шука,
Немовби Удай не ріка.

Дівчата з сапками ідуть
Полями... Їм здалось, мабуть,
Що це від них, буряківниць,
Від загорілих їхніх лиць
Хмарина, біла і пухка,
Як білоручка, утіка...
З долини, із-за шелюги,
Хитнувши злегка береги,
Назустріч Удай виплива,
Роняє краплями слова:
«Я знаю: душу не одну
У синю манить далину,
Як ту хмарину, що з небес

Дощі пролле над морем десь.
А мій земний хвилястий плин
В Сулу несе срібло краплин
І мало зовсім попада
У Чорне море... Не біда!
Зате я сіл не обминав,
Малу Дівицю хвилював,
Із-під Прилук аж по Лубни
Буяють зрошені лани.
Я тим щасливий, що моя
В житті помітна течія,
Що проливав краплистий піт
З людьми і я під час робіт».

Чи справді Удай говорив
До них, дівчат, до їхніх нив,
А чи здалося їй самій —
Барвінок Галі, ланковій,
Чи просто свіжістю краплин
Торкнув облич, легких хустин,
І надихнув, і сил надав,
Простерши голубий рукав.
Не зводить з Удаю очей,
А дума Галя про людей,
Чомусь найпершим постає
Сергій...
Частіше серце б'є!..

Вже сонце низько над селом
Червоним хилиться чолом.
Сергій Орленко неспроста
Бідарку з шляху поверта
І розпашілого коня
Коло плантації спиня.
Зіскакує слідком за ним
Мужчина з хлопчиком малим —

Пішли всі троє навпрошки,
Переступаючи рядки.
Дівчата, глянувши на шлях,
Застигли з сапками в руках.
— Це ж хто? —

І падає сапа
У Галі з рук... Вона ступа,
Того мужчину обмина
Й Сергія... Підбіга вона
До хлопчика і присіда,
Йому картузика скида,
І лагідна її рука
Лляного чубика торка:
— Як звати?
— Дімкою зовуть.
Ви — тьотя Галя? Ви, мабуть? —
Украй схвильований Єршов
До Галі ближче підійшов.
Не потиск рук і не уклін —
За плечі обіймає він,
Бо так жона заповіла,
Коли сама не прибула...

Сідають у бідарку знов
Сергій і друг його Єршов.
Свіжіє далеч польова,
А на дорозі курява
Від передзахідних промінь
Рожевіє... Буланий кінь
Немовби полум'я мета
Із-під швидкого копита
І побратимам бойовим
Нагадує вогонь і дим...

Курний клубок велосипед
Розмотує, рвучись вперед,

Пилюка доторка лица
Розчервонілого їздця,
Приглушує медалей дзвін,
Закурених з обох сторін.
Але Сергій не промовчав,
Хто з міста до села промчав
В той час, коли вечірній спів
Несуть колгоспники з полів:
«Оце і є Григорій той —
Закавалерений герой.
З артілі — прямо з поля втік,
Як з поля бою в перший рік...
В Прилуках промишля тепер
І наїжджа, як гастролер,
Під вихідний, на тиждень раз,
Дружині, людям напоказ;
І не скидає нагород,
Щоб пізнавав його народ.
Не помічає, що вкрива
Колишню славу курява...»

Поклоном Галя край дверей
Зустріла дорогих гостей!
Єршов, проходячи вперед,
Скидає на ходу кашкет,
Знайому хату огляда,
В якій від спраги є вода,
Для дружби — теплий потиск рук
І незрадливий серця стук.
Паунок білий розгорта —
Вруча дарунок і листа.
І плечі Галині вкрива
Легенька хустка пухова,
І лист, розгорнений в руках,
Як спійманий тріпоче птах:

«Добрідень, Галю!
Чи гадала,
Що в приуральському краю
Ти рідною сестрою стала
І нашу збільшила сім'ю.

Не тільки чорною косою
І карим сявом з-під вій —
Ти постаєш переді мною
В душевній величі людській.

Мені відверто й щиро Ваня
Розповідав, як ти над ним
Просиджувала до світання
Всю ніч, щоб тільки був живим;

Як ти на Ванине прохання
У хатній тиші край стола,
Затамувавши біль кохання,
Руки своєї не дала.

Сама ображена судьбою,
Не стала інших ображати
І ще одною сиротою
Людську тривогу наділять.

Я наказала Дімці, сину,
Поцілувати руку ту;
Передала тобі хустину,
Як свого серця теплоту.

Нехай зустріне́ться людина
Тобі така, як ти сама,
Щоб дружба і любов єдина
Жила між вами обома.

Що побажати на прощання,
Крім щастя-радості повік!
Твоя сестра — Єршова Аня».

Число і місяць, нижче — рік.

Згорнула обережно лист,
Але який у ньому зміст —
Лице рум'яне видає
Та серце, що бентежно б'є!
Крізь дві сльозини видно їй,
Як гість Іван і як Сергій,
Затамувавши подих, ждуть
Від неї слóва...
Значить, суть
Листа знайома їм, коли
До неї разом підійшли,
Обійняли з обох боків,
І щире слово гість повів:
— Тепер ми друзі назавжди!
Коли б ще Аннушку сюди
Та всю артіль мою «Прогрес»,
То рід зібрався б наш увесь!

Розділ дев'ятий

ЖУРАВЛИНА ПІСНЯ

Над річкою в ранковій млі
Ключ розгубили журавлі...
Тож не питайте, де й коли
Розтануло «курли, курли!».
Розворушилася вода,
Полуду з Удаю скида...

Тож не дивуйтесь, чом струмок
Сипнув перлистих крапельок
В поділ долини:
Кльок! Кльок! Кльок!
Чекає дерево пори,
Коли шокою до кори
Гаряче сонце припаде
И про літо мову поведе.

Не ставши матір'ю, сумна
В палаті білій край вікна
Світлана в самоті сидить,
Снує думок незриму нить.
Велике щастя в породіль,
А в неї лиш сердечний біль
У грудях все закам'янив,
Здається, й подих зупинив.
За кілька днів на кілька літ
Постаршала, що й білий світ,
Розвіявши ранковий дим,
Якимсь здавався не таким.
І тільки журавлиний спів,
Що до палати залетів,
Йї нагадав, що знов луна
Весняна пісня голосна;
Що в надвечірнім багреці
З рум'янцем свіжим на лиці
Дівчата — подруги її —
На всі луги, сади, гаї
Веснянку, як живий вінок,
Сплетуть і поведуть танок!
Хіба такою ж не була,
Коли під музику пливла
У сизій вечоровій млі,
Ледь доторкаючи землі;
Хіба Григорій дорогим

Не був, коли, щаслива з ним,
Зорю шукала угорі,
Щоб стать під нею на порі?
Була!.. І наче не була...
До Удаю вода спливла
Тії зими, тії весни,
Коли побралися вони.
І за водою попливло
Усе, що миле в них було.
Надія тільки на дитя
Була, щоб скрасити життя.

Заходить чергова сестра
І сповіщає, що пора
Збиратися... Вона давно
Своє збрала вже майно.
Приїхав муж?..
Вона була
Готова їхать до села
З маленьким вузликом в руці,
Зав'язаним на два кінці.
Збиратися... Приїхав муж...
Світлана вибігла чимдуж,
Щоб горя чашу по краї
Не сповнила сльоза її.

Не дослухаючись до слів,
Що їй Григорій бурмотів,
Ловила шум безлистих віт
І стук копита край воріт.
Солома заслана рядом,
І місця вистачить обом,
А кінь, наситившись сінцем,
На шлях покотить віз тюпцем.
Покотиш, коню, не копить
І дай задумане здійснить:

Світлана в вузлику шука
Рецепта, щоб послать Грицька
В аптеку, хоч не ліки їй
Потрібні...
Рушила мерщій,
Як тільки крок його швидкий
Поніс за ріг потік міський.
З верхів'я дуба пурхнув птах,
Коли на вулицю, на шлях
Її гривастий кінь поніс
Під стук копит і стук коліс.
Світлана віжки обома
Руками, тремтячи, трима...
Хай на шляху струмки, багно,
Калюжі, крига — все одно!
І тільки журавлине «кру!»,
Що обривалося в яру,
По віжках вдарило тугих,
Немов по струнах басових,
Вологих доторкнулось вії,
В сльозі відбилося живій —
І пада краплею до рук
Її душі найтонший звук.

Мов черногузове крило,
З долини вирина село,
Де білі хати огорта
Дерев безлиста чорнота.
Кінець дороги кінь відчув:
Зафоркав, копитом гребнув!
А край села — артільний двір,
І дід Степан старечий зір
Напружує, щоб розпізнати,
Хто смів коня невпинно гнати!
І за вуздечку сам коня
Замиленого зупиня...

Помітивши і гнів і страх
В старечих вицвілих очах,
Світлана боязко встає
Із воза, віжки подає
І, не чекаючи питань,
Які задасть їй дід Степан,
Поквапно вузлика взяла,
Бо і сама така була...
І від розгубленості дід
Лиш мовчки їй дививсь услід.

Ще Горбанів далеко двір,
Але, притишивши ходу,
Світлана, може, й на біду
А чи на людський поговір —
Зайшла до Галі крадькома...
Ось і господарка сама
Край ганку, заступ у руці,
Землі цятинка на щоці.

Г а л я

Світлана? Ти?!

С в і т л а н а

З лікарні прямо,
Ще й дома навіть не була.

Г а л я

То... я вітаю! Ти вже... мама.

С в і т л а н а

Ні! Тільки посміх для села.

Г а л я

Чому? Що трапилось?

С в і т л а н а

Ой... Галю,

Мабуть, мені на те вже йшло...
Коли здружилася з печаллю,
Що інше, інше быть могло?
Усе... Крім радості і щастя,
Які лиш у весільні дні
Гостили... Думали, що вдасться
І щастя й радість дати мені.
І він обдумував, Григорій,
Мене у запічок, а сам
Знов присягатися (которій?),
Забувши стид людський і страм.

Г а л я

Ви ж по коханню...

С в і т л а н а

По коханню,

А по якому, що свою
Надію втратила останню
Хоч на яку-небудь сім'ю?

Г а л я

Родилось мертве?

С в і т л а н а

Як і наша

Любов, якщо вона була...

(І сколихнулась горя чаша,
І краплю тихо пролила...)

Світлана викладає Галі
Свої затаєні думки.

С в і т л а н а

Я знаю, звідкіля печалі.

Г а л я

Звідкіль? Мені і невтямки.

С в і т л а н а

Ти знаєш... Від тривоги серця
Ніщо, ніщо не вбереже...
Але й на мене більш не сердься,
Бо наказала доля вже —
За те, що батька я забрала
В твоєї доньки.. Вибач.

Г а л я

Ні!

Вона його і так не мала
За всі минулі роки й дні.
Але... Не можу приховати
Від тебе... Десь увосени
Заходив до моєї хати
Не без відчутної вини;
Катрусеньку назвав дочкою,
Мене просив (ще й як просив!),
Щоб стала я... його... жоною,
Що по-новому б він зажив...

Не знаю, що йому сказала
У відповідь, але в моїй
Уяві — я сама постала,
Вагітна, на путі важкій;
А потім ти в моїй уяві
З'явилася, як я, така ж...
З тих пір не бачила в неславі
Його — на це, Світлано, зваж.

С в і т л а н а

Як зважить за таке заміжжя?
Горить уся душа моя.
Зберу своє маленьке збіжжя
І, хоч на крилах журавля,
В Донбас долину, в Запоріжжя,
В ті землі, де неznана я.

Г а л я

Ти помужнішала, нівроку.

С в і т л а н а

Біда навчить.

Г а л я

Не варто все ж
Робить покvapливого кроку,
Пізнiше ти сама збагнеш.
Але з одного я радiю,
Що прагнеш простору... До нас,
До гурту йди — i посвітліє
Душа твоя, що запеклась;
I наче крижані окуви
Спадуть, розірвані, коли...

(І, не закінчивши розмови,
Вони до хати увійшли).

...Лягають глибоко сліди
Важкої втомної ходи.
Грязюка з-під чобіт зліта
І прилипає до пальта.
В обличчя — хвилі вітрові,
Шумить у вухах, голові.
Село назустріч виплива,
Колише щогли-дерева...
Нелегко дідові було
Обмірять з голови до ніг
Того, хто ледве йшов в село,
А потім з воза брать батіг...
Він знав Грицька ще з дня, коли
З'явивсь на світ... Сади цвіли!
У щічку вусом лоскотав,
Щоб внук веселим виростав;
Від радості сльозу ронив,
Коли найперший крок робив.
А як у двадцять дев'ять літ
Ступає внук... Замисливсь дід.
Замисливсь... І коли стояв
Всього лише за крок — підняв
Над ним розмашисто батіг,
Бо витримати більш не міг!
За все, що плямою лягло
На їхній рід, на все село,
Що юного не научав
Й свій невістці потурав;
За все — що батьків погляд, ніс
І чуб, а інших людських рис
У спадок взяти не спроміг,—
Лягав, звиваючись, батіг!..

Потуплено спостеріга
Григорій, як від батога
Багно з його чобіт, з пальта
Заляпаного обліга...
Не захищається чомусь
(Лиш низько до землі нагнувсь)
І, замість болю, відчува
Полегкість, наче позбува
Важкого тягара з плечей;
Полуда опада з очей —
І в набігаючій сльозі
Ясніє світ, як у росі.
— Спа... сибі...—
Може, гнівний дід
Подяки не розчув як слід,
Але, відчувши сил приплив,
Грицько на вулицю ступив.
Ніхто не зустрівавсь йому,
Воно і легше одному
Іти, скрадаючись, як звір,
Минаючи за двором двір...
І раптом долітає сміх
Із-за воріт високих тих,
Де... Але Галя не сама —
Її за плечі обійма,
Цілує в губи, у щоку
Світлана...
За вербу хитку,
Що вітер долу нагина,
Сховався, шепочучи: «Вона?»

Вона, весела, вдаль села
Від Галиних воріт ішла.
Це і лякало, і було
Як перше весняне тепло...
А Галя в кофточці легкій,

В хустині білій пуховій
Вслід задивилася... Коса
Із-під хустини повиса.
З дороги підійшов Сергій,
Затаєно всміхнувся їй,
Легеньким доторком руки
Зняв чорну цятку із щоки.

Тож недаремно журавлі
Вклонялись людям і землі,
Даруючи своє «курли»,
Щоб дні погожими були.

1958—1959

Рось по каменю біжеть

КОЛИ СХОДИЛО СОНЦЕ

Бригадирами роздані ще з надвечір'я наряди
(Завтра вихід у поле не рядовий),—
І пішли на всі сторони світу чотири бригади,
І одну з них повів бригадир молодий.
По домівках ще за́видно йшли,
Як ніколи, поважні були:
З косарями старими в ряду
Комбайнери чубаті,
Зерновози-шофери, зробивши загальний закур,
Скиртувальниці з ланок технічних культур,—
І все менше ставало від хати до хати...
До подвір'я свого підійшов спроквола
Той, бригада якого на сторону східну
Розійшлась,— і тарілку з вечерею мідну
Місяць кожному тихо підніс до стола.
А йому — бригадирові — не до вечері,
Бо не світиться вогник у власнім вікні
І на засув зачинені двері
Ним самим або кимсь із рідні.
На тім тижні одвіз,
На руках до покою
Сам заніс, умовляв, як маленьке дівча,

Що боятись не треба...
Самому ж спокою
На хвилину і то, мабуть, не вистача.
Власну хату минає...
З сусіднього двору
Пахне сіно, і сниться у пахощах сон
Комбайнерові: зёрно громадиться в гору
На десятки, на сотні, на тисячі тонн.
Сплять машини, на ніч заглушивши мотори,
Бо спочити до ранку потрібно і їм.
До села пригорнулося житяне море
І зернинами бризки застигли у нім.
Забіліло крайнеба, де сонце з'явитися має,
А на нього ж земля, урожаєм обтяжена вкрай,
Затаївши дихання, чекає,
Щоб упору збудити врожай...
А на кожному вусику жита, пшениці, ячменю
По росинці висить, доторкнися лишень —
І одержиш срібла цілу жменю,
І одержиш повнісіньку золота жменю
З колоска, лиш народиться день.
А зачувши людини ходу, спивши краплю роси,
Промочивши своє жайворонкове горло,
Стали піснею в небі налагоджуватися голоси,
Щоб комбайнами заклекотать стомоторно.
Як тебе нетерпляче, бува, дочекатися, мріє,
Коли ти вже видима і зовсім невдалеку десь!
Підіймається біла стіна, і обличчя світліє,
Віз Чумацький поволі
На землю з'їжджає з небес...
Хай не віз, а бідарка легка підкотилась
В найраншу годину,
Кінь гребнув копитом і, як вкопаний, став.
— Никодимовичу! Сповістили...
Про вашу... дружину...—
І запнувся на слові, і віжки подав

Іздовий, голомозий хлопчисько,
Бригадирові прямо до рук...
А ранкова зірниця яскраво так блиска,
Перед тим як скотитися за виднокруг.
— Це бідарка для вас, щоб доїхать скоріше.
— Що ти, хлопче, на власнім ходу
Навпростець, через поле — не більше
Як за добру годину дійду...—
Спохвотився Павло: «А дарунок дочці
Чи синку і, звичайно, матусі — безцінний?..»
Колос житній, пшеничний зірвав і ячмінний —
І заважив, як золота злиток, в руді;
Ще гречаного цвіту, щоб личко біліло,
Волоток кукурудзи, щоб сонячно чубик русів,
І волошки, щоб все наокіл голубіло...
А якщо не такі, як у батька, з-під брів?
Ген до крайнього саду (хазяїн пробачить)
Він підійде й дві ягоди спілі зірве:
Хай вже очі, як в матері,— вишні неначе,
Ну, а чубик його —
Самолюбство бере за живе...
Сонно диха містечко, як терем дрімучий,
У розгіллі вишневих садів,
Чуть, як плескіт росянський
Та явір скрипучий
Один одному щось гомонів.
З кожним кроком все ближче
Той берег, той камінь,
Де кохання обняв молодими руками...
І присів, і під хвилю підставив долоню,
І засмагле безсонне лице освіжив:
Пропливає земля по саму оболоню
У пожежах...
У полиску вистиглих нив...

ЧАСТИНА ПЕРША

ПЕРЕДГРОЗЗЯ

Звичайний був собі хлопчина:
Торбина висла за плечима,
Йому стрічками пов'язали
Як нежонатому рукав,
Його в солдати проводжали,
Бо вісімнадцять років мав;
Услід простерши руки, мати
Пробігла за синком своїм...
І не в спромозі наздогнати —
Застигла на шляху курнім.
До Богуслава до містечка
Не проронив ані словечка,
Хоч новобранці прихмелілі
І говірливими були, —
Повз нього врожаї доспілі
Усі дванадцять верст пливли;
Повз нього шелестом колосся
У волошковому вінку
Пливла (а може, то здалося)
Та, що не стрів ще на віку.

Павло Козак свою торбину
Залишив на товаришів
І, вибравшись з людського плину,
Над Россю дівчину зустрів.
Вона, роззувши черевички,
На камені, над плесом річки,
Присіла і чорняву косу
Чи запліта, чи розпліта,
А срібна хвиля ніжку босу,
Мов білим пухом, огорта.

— Дай руку! — і в обійми прямо
Стрибнула з каменю йому,
Замріяному волошками,
На цілім світі одному.
Рука в руці — на берег вийшли:
Хлюпоче Рось, куриться шлях,
Ген рум'яніють, спіють вишні,
Обновку соняшник одяг...
І пісня од самого серця,
Щоб ця запам'яталась мить:
*«Там, де Ятрань круто в'ється,
Рось по каменю біжить,—
Є дівчина, а як зветься...»*
Пісенна обірвалась нить.
Куриться шлях в багряну далеч,
Хлюпоче по камінню Рось,
А на деревах чорна галич
Вже відчуває близькість гроз.

ЧЕРЕЗ ЛУГАНЬ-РІКУ

Ще на обрії синьо і тихо,
Пропливають хмарки, а не тучі,—
Тож звідкіль тобі взятися, лихо,
Що женеш поїзди швидкоїдучі.
У плодах поколисує віття,
На жнива спорядилась людина;
Юнаку надає повноліття
Хай не ріст, а похідна торбина
Та коханого щастя краплинка
З білопінного берега Росі...

Не одна проминає зупинка
На поки що не знаній дорозі.

У вікні — терикони, кургани
Постають, як шоломи і каски,
Що, на битву рушаючи рано,
Шахтарі одягнули донбаські.
Це ж йому доведеться самому,
Взявши зброю до рук, одягати.
Із вагона один по одному,
Хоч без форми, виходять солдати.
Їх брезентові хатки-палатки
За рікою Луганню чекали,
Протигази, гвинтівки, лопатки
Їм, як воїнам, приготували;
Степ одвів для окопів ділянки,
Для нелегкого, мабуть, навчання,
Де багряні стрічатимуть ранки
І сивіючі пізні смеркання...

Все було в наростанні тривоги,
Всі похмурі ставали і грізні,
Вже і їм покотились під ноги
Від снарядів уламки залізні.
Вже нависло й над ними сугроззя,
Ланцюгом літаковим закуте,—
І військове навчання прийшлося
Із палатками разом згорнути.
А заграва свого напинала
На півнеба завбільшки намета —
І солдатів під ним розміщала
Віч-на-віч і багнет до багнета.

Ще як слід не обпалений боєм,
Ще пролити не встиг і кровини —
Зупинивсь, затискаючи зброю,
На самому краю України...
Зупинивсь, хоч наказ відступати,—
І Павлу Козакові уперше

Уявилась ридаюча мати,
За підводою руки простерши;
Крізь дими напливаючі хвиля
Це до нього виносить дівочі
Черевички, що з каменю змила,
А чи просто туманяться очі...
Тож якого бійця не стривоже
Побратим, що схилився у тузі,
І як син, і як суджений, може,
-Богуславки, ще й, мабуть, Марусі.
За Альошею Дьоміним зразу
Підійшли до Павла, до України,
Каракуми, й вершини Кавказу,
І, звичайно, російські рівнини.
Тільки з чим Анатоліо-сяброві
Підійти у тривожну хвилину,
Коли в ріднім йому Могильові
Той же дим, що заслав Україну...
А команда лунає суворо,
Заклика до похідного строю
Та кружля «месершміт», наче ворон,
Прямо в кожного над головою.

ЧЕРЕЗ УСЮ ВІЙНУ

На яку відступили версту
Під сталевим розплавленим градом,
Що виходили на висоту,
На курган під самим Сталінградом.
Вже і Дьоміна батьківський дім
Догоря вдалині, у Задонні...
Із кургана Мамає ім
Видно ворога як на долоні.
І задумали думу бійці,
Стоячи на весь ріст у траншеї:

Проляга по великій ріці
Фронт, у силі подвоєний нею;
У далекі й недавні часи,
У години лихої навали —
Тут мааям ламали списи,
Біляків тут під корінь рубали.

...І нелегко пізнати Павла
У готовім до бою солдаті:
На лице ще густіше лягла
Смаглога в нагнітанні розплати;
Стали ширшими плечі й хода,
Сталь пристріляна, встояні ноги —
І крізь товщу пожеж вигляда
Надрисянська тополя на нього.
Сталінград поіменно усіх
У лице, за характером знає —
І полеглих в боях, і живих,
Що на праведний бій підіймає.

МОНОЛОГ ПЕРЕМОЖЦЯ

I

В твоїм напіврозбитім домі,
О вороже, зустрілись ми!..

І ходи й виходи знайомі
Тобі стонадцятьма дверми;
Оббігав, мабуть, всі кімнати,
Шукаючи такий куток,
Щоб захватись від розплати,
Та наближається мій крок!..

Так лунко в домі опустілім
Від кирзових моїх чобіт,
Що, мабуть, на лиці змертвілім
Холодний відчуваєш піт.

Я чую брязкіт об підлогу
Твоєї зброї, бо вона
Не викувала перемогу,
Але не тільки в ній вина.

Без «хенде хоху» над собою
Підносиш руки...
Віч-на-віч
Отак і стали ми з тобою:
Я — світлий день,
Ти — чорна ніч!

З вікна, в яким ні скла, ні рами,
Берлін видніється обом:
Продутий чотирма вітрами,
Вогнем обпалений кругом.

Над куполом твого рейхстагу
Червоно має... Недарма
Вклоняється моему стягу
Жива історія сама,
Вбира його дихання свіже,
Щоб вся планета зацвіла!..

Пора і нам, мені, вірніше,—
Свої закінчують діла.

Золдатене, на автомата
Не зиркай боязко — нехай
Розрядиться моя розплата
Не кулями... Запам'ятай!

Живи! Як з ворогом останнім,
З тобою свій закінчив бій
Першотравневим ранком раннім,
У день братерства вселюдський.

А понад куполом рейхстагу
Червоно має... Недарма
Вклоняється моему стягу
Жива історія сама!..

II

Павлу — на чужині відколи —
Уперше снилось рідне поле,
Що на дорогу нахилило
Достиглі колоски малі,
Що косаря свого не мало
І осипалось на стеблі;
Наснилась річка білопінна,
І камінь під напливом хвиль,
І ніжки голі по коліна,
І вишні, й соняшників бриль.
Неначе й не було нічого,
Не прокотилася гроза...
А з неба чисто-голубого
Веселковий рукав звиса,
А пісня до самого серця
Бентежно стукає!.. Дзвенить:
*«Там, де Ятрань круто в'ється,
Рось по каменю біжить,
Є дівчина, а як зветься —
Козак знає, та мовчить...»*
Чи тиша всеземна настала,
Що чуть за кілька тисяч верст,
Чи пісня аж сюди дістала,
До шибки простягнула перст;

Чи край вікна шугнула птиця
І обломивсь на дубі сук...

Бійцеві сниться не насниться,—
І він прокинувся на стук.

У дверях, в променях ранкових
Німкеня стала молода:
В очах прозоро-фіалкових,
Здалося, блиснула вода;
Зніяковіла (мо', не влору?),
Несміло руку простягла...
Війнуло вітерцем знадвору
І дрожем пройняло Павла.
В іскристім погляді — спокуса
А чи спалахує любов
До зовсім молодого руса,
Що з перемогою прийшов...
Як звати? Променем обвита,
Застигла в просвіті дверей:
Чи, як у Гете,— Маргарита,
Чи, як у Гейне,— Лорелей!..
Війна неначе й не гриміла
Чотири літа день при дні
І не торкалася до тіла
Залізом, плавленням в огні,
Коли душа не огрубіла
І почуття юнацькі — ні!
На мить згадався той, якого
В бою останньому не вбив,
Що, може, вечора одного
Наспівуватиме мотив
Про злотокошу Лорелею,
Ще не займану ніким...

А ранок стелеться землею
Промінням тепло-запашним:

Трава буйніє край дороги,
У небо жайворон зліта...
Недарма прапор Перемоги
До сонця землю поверта!

ЧАСТИНА ДРУГА

БОГУСЛАВ

I

Як і годиться, чин по чину,
На ліву руку шинельчину
Поклав солдат, як клали зроду
Діди й батьки в гарячі дні,
Коли верталися з походу
До мирних вогнищ по війні.
Прогуркотів у далеч поїзд,
Той, що додому повернув...
Павло Козак тугіше пояс
На гімнастерці затягнув,
По-воїнськи поправив звично
Мішок з вагою тих речей,
Що проносив чотирирічно,
Що не обтяжують плечей.
Але до отчого порога,
Стемнілого від гроз і сліз,
Як справжню ношу, Перемогу,
Натомлено і важко ніс...
І, мабуть, не відразу мати
(Село замріялось в очах)
Зуміє сина розпізнати
І ношу на його плечах;
Тому, о дівчино чорнява,

Перед тобою постає
Не витязь, не геройська слава
Під мирним небом Богуслава,
Хоч, може, і насправді є!..

II

Минаючи садки і хати,
Притихлі після битв і гроз,
Як дівчина, бійця стрічати
На камінь вибігає Рось;
Ляга на берег трав'янистий
Шинель і речовий мішок...
Кого шукає погляд бистрий,
Куди Павлів прямує крок?
Чом листя так затріпотіло,
Чому, о промене ясний,
Крізь буйну зелень вогнестріло
Пробивсь на простір водяний?

А під розпластаню тінню
Ріка притишує свій біг —
І легко взнать по хлюпотінню
Плавучий помах рук і ніг...
Ще крок, ще гілку відхиляє —
І в коливанні бірюзи
До нього прямо підпливає
З вінком чорнявої коси;
Зійшла на берег, над водою
Постояла, з-під яворів
Помилувалася собою
В тремтінні крапель-янтарів.
На тихий шелест озирнулась,
Але поволі до коси
Руками білими торкнулась,
Щоб не порушити краси.

ПОБАЧЕННЯ

І стає не бідною біда,
Що розлукою стільки томила:
Зарум'янилась щічка бліда,
За плечима відчулися крила.
Буйнолиста ліщино, в гаю,
Біло-біла ромашко, у лузі
Таїну розкривайте свою
Для Павла Козака і Марусі.
На ногах не устояти їм,
Вітерець забиває дихання,
І, мов діти, на лоні земнім
Трав'яне імітують шептання...
І уста потягнулись до вуст!

Поблизу неприм'ята ромашка
В самоті затремтіла чомусь
І зітхнула по-людському тяжко.
І злітнула ліщині стає —
Неспокійно ліщині стає —
Може, вперше відчула під листом,
Як горіхове серденько б'є,
Наливаючись плодом зернистим...
І не можна красу не любить —
Гай, і луг, і горби, і долини,
Цю прозору над ними блакить
І високе вітрило хмарини,
Цих ланів напливаючий вал
Із гарячим диханням колосся
Там, де сонце само, як штурвал,
Повертає жнива на Заросся...

Від поцілунків захмеліла,
Волосся гладить юнаку
Закохано — й не має діла
До зозулиного «ку-ку»:

Яке їй щастя напророче
І скільки нарахує літ?..
А серце стукає дівоче,
Бринить — юнацькому в одвіт!
Пробігла чорна тінь над ними
(Шуліка, мабуть, пролетів),—
Маруся провела очима,
Потягся погляд і Павлів...
— А знаєш, милий,— стрепенулась
Від тіні хижого крила,—
Моя ще не розквітла юність
В яких бувальцях побула?..
І досі мучить, палить душу,
Хоч зовсім, зовсім поруч ти,
І я тобі признатись мушу,
А ти навк мене прости.

СПОВІДЬ

I

Чи тому, що назвали Маруся,
Хоч Маруся не злічить в Богуславі,
Може, коси мої — не ручуся —
Так потрібні для п'єси: чорняві;
А можливо, що я прочитала
Про Марусю на іспитах думу
(Як з біди козаків визволяла,
Повних людського болю і суму)
І «відмінно» одержала в Ніни
Миколаївни з літератури...
А вона ж керувала незмінно
Драмгуртком у Будинку культури,
І виставу задумала ставить
Героїчну — про нашу землячку,
І сказала, не вірилось навіть,

Щоб зіграла я в п'есі козачку.
...Золотилося літо надворі,
Відцвітала акація біла
І, плавцями затиснута в шпори,
Рось по каменю підтюпцем бігла.
Я жила героїчною роллю,
Убрання приміряла весільне,
Поділяла Марусину долю
І чужинське життя підневільне;
Я готова ступити на сцену —
І відкрилась... димова завіса:
Підбігають фашисти до мене,
Розсипаючи брязкіт заліза...

II

Ні, не в Будинок наш культури!
В чужій далекій стороні —
За кам'яні мовчазні мури
Ступити довелось мені.
Палають маки на рукавах,
А з-під хустини повиса
В росянських пахощах-купавах
Туго заплетена коса...
Такою слуги для показу
До пана привели мене, —
І я збагнула не відразу
Становище своє жажне.
Пан, оглядаючи, до маків
Торкнувсь і відсахнувсь — вогонь! —
Ще й зиркнув на пухку долонь:
Чи опік не залишив знаків?..
Мене сторуко лихоманка
Після оглядин затрясла:
Тепер Маруся — полонянка,
Як три віки тому була.

III

Курт Йоганн Мюллер у халаті
Зайшов до спальної кімнати,
Од губ сигару відірвав...
А я кінчала прибирати,
Застигла...
Вишитий рукав
Мечем звиса, як охорона
(Сорочку бережу й тепер),
Я відчуваю: кров холоне
І серця навіть стук завмер.
Ступаю боязко від нього,
Хустина на плече сповза,
Ступаю ближче до порога,
Ще ближче падає сльоза,—
І я не в кам'янім будинку...
Минаючи сільську межу,
Гайком, лужком —
Без відпочинку
Біжу, світ за очі біжу...
Спиняюся! Навколо мене
Стає дівчат і хлопців гурт:
Однаке горе полоненне
І пан той самий — Мюллер Курт.
А все ж позаздрила в неволі
Жаннеті, Янку, Василю
І Магдалині — всім, хто в полі
Ніс працю каторжну свою;
Хоч поділити людську скруху
Й нестерпну муку — пополам...

А по слідах моїх щодуху
Біжать вівчарки — шум і гам!

IV

Задиміла сигара в зубах
Золотих, мов охоплена жаром.
Я ж стою ледве-ледь на ногах
Перед паном, як перед ударом.
До поліції сам завітав
По мою окривавлену душу
І на цей раз торкнути рукав
Не боявся...
Натомлено мружу
Затуманені очі — й не все
Розумію, як слід розуміти,
Чи мене хто веде, чи несе,
Кров пече, а чи макові квіти.
Оглядаюсь на викрики «хайль»,
Де застигли у фюрерській позі
Мюллер-пан і майор-поліцай
На моїй од катівні дорозі.
В поліцейського темно-руді
Ворухнулися вусики строго.
Може, я побувала тоді
У найстаршого ката самого.

V

Немов цього було замало
Моїй окривдженій судьбі,—
І я тому сьогодні маю
Гіркоту виливать тобі:
Курт Йоганн Мюллер у халаті,
Коли влягалася вже спати,
Без стуку-дозволу зайшов,
Проніс нервово по кімнаті
Зміїний шурхіт підошов...
У маренні, у лихоманці

Металась, билась... знемогла.
Коли прокинулася вранці —
Маруся іншою була.
Не та — з прославленої думи
Чи п'єси, що не довелось
Поставить, де хвилясті шуми
По каменю проносить Рось;
Не та, на золото придбана,
А може, а можливо, й та,—
Адже ж рабиня і кохана
У молоді свої літа...
І я роздумувать не стала,
Тамуючи сльозу в очу,
Свій рідний одяг відшукала,
Вдягла без шуму і плачу.
Виходила навшпиньки, тихо
З подвір'я панського, з села —
Та не страшило більше лихо,
Бо лихом я сама була!..
Вставало над землею сонце,
До нього пролягала путь,
Я знала: рідній сторононьці
За ним, за сонцем зразу быть.
Оглянулась, ходу спинила,
Побачила, як в поле йшли
Невільники — граблі і вила
На зігнутих плечах несли.
А може, йшли не просто в поле,
А може, як і я,— вони
Виходили на видноколи,
На дальні спалахи війни.
Уже півнеба у загравах,
В дорозі я не день, не два —
Палають маки на рукавах,
Як непокірливість жива!

VI

Усе здавалось наймилішим,
Коли ступила в Богуслав:
Біленькі хати серед вишень
І Рось, що гонить хвилі вплав;
Усе — аж дух перехопило,
Притишився хвилястий плин,
Знайоме дерево схилило
Шатро зелене: відпочинь!
Я поклала на травицю
Усе, що на мені було,
Ногою босою водицю
Попробувала на тепло.
Росянська хвиля підхопила
І понесла на повний біг...
І відчувалося, як сила
Верталася до рук і ніг;
Дівоче тіло, потемніле
За полонянських трое літ,
Ставало знову чисте, й біле,
Й пахуче, мов купавин цвіт...
В тремтливих крапельках собою
(Уже на березі крутім)
Помилувалась над водою,
Прикрита явором густим.
Проміння в кожній крапельці,
Все тіло в іскорках мое,—
А потім сонце по крупинці
Зібрало золото своє...
На тихий шелест озирнулась
(Можливо, і побачив хтось),
Але поволі одягнулась
І зовсім, зовсім не здалось,
Що стала я над Россю знову

Такою, як була колись,
І що на долю чорноброву
Хтось недаремно задививсь.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

СПЕКА ПОВОЄННОГО ЛІТА

...І вийшов на світанку в поле!
Ти чуєш, хліборобська доле,—
Павло чотири літа мріяв
Про чисте жито, золоте,
Шинелю скинувши, посіяв
Зерно ще батьківське, проте
В чорнозем дзвінко залягало,
Поораний вже ним самим,
Заврунилось і зажадало
Снаги нової, а за тим —
Стеблилось, викидало колос
І половіло за селом...
Долинув перепілчин голос
І до Павла: п'ять-пять-пад'юм.
А чим тут, як тут напоїти
Всі колоски до одного,
Що пригортаються, як діти,
До ніг його, до рук його?
З похиленою головою
Бреде, не знаючи куди,
Мов після програного бою,
Серед суцільної біди...
А сонце, сонце металевий
Ніяк не видихає жар —
І, задихнувшись, день липневий,

Мов явір, хилиться на яр.
Недарма пильне око має
Парторг товариш Гончарук
І на віддалі помічає,
Як падають з Павлових рук
Додолю колоски зім'яті,
А що лишилось — угадай?
А на долонях по зерняті —
Такий сьогодні урожай...
Солдат з руками золотими
І комісар воєнних літ
Зіходяться, як побратими,
Насущний розділити хліб.

До натруджених ніг прилягло
Поле-полечко... Мрією колос
Наливався (а поки зело
Від промінних ударів кололось);
Потягнувся до рук, до грудей
Повнозерним (завдячуйте мрії),
Щоб розвіяти сум у людей
І зібрати врожаї надії...
І парторг на хвилину притих,
Доторкнувшись Павлових зернинок,
Бо, звичайно, тепер і без них
Відчував сьогорічний ужинок.
Тільки руку поклав на плече
Бригадиру, ступаючи в ногу,
Бо не так, коли в русі, пече,
Й переносити легше тривогу.
А коли на дорогу зійшли,
Курявою м'якою укрити,
Мов на краї переднім були,
Мовби знову похід на півсвіту.
Гончарук і Козак на ходу
Закурили з кисета одного —

І димок на засмаглім виду
Рудуватим ставав з голубого.
Гімнастерки в обох на плечах
Побіліли від сонця і поту.
Край дороги, увесь в колючках,
Лиш будяк не мінявся у спекоту.
До планшета парторг потягнувсь,
Що погойдував з лівого боку,
Прикусив свій ячмінистий вус,
Теж достиглий — посивів до строку.
Щось в блокнот записав про Павла,
Ще й стебельцем заклав колосистим,
Розпрощався, а думка жила
Ще одним на землі комуністом.

БУДУЄТЬСЯ ДІМ

На стовпах закріпився ошпів,
Над порогом одвірки піднято —
І натруджених променів сніп
Нахилився над кроквами хати.
Пахне тирса, і стружка, й смола,
І махорковий дим — вперемішку.
Теслярів до воріт повела
У цементних крапах доріжка.
Розійшлись по домівках майстри,
А хазяїнові молодому
Ще до пізньої стукать пори,
Все ходить і ходить коло дому.

Розмовам не було угаву,
Коли Павло із Богуслава
З тугим вінком чорнявих кіс
Дружину молоду привіз.
А вийшла в поле рано-вранці

З всіма жінками нарівні —
Улюбленою стала в ланці
За руки вмілі і пісні...
Вони й зустрілись коло дому,
В яким ні вікон, ні дверей —
І радість, тільки їм відому,
Перехлюпнули із грудей.
Запахло житом молодистим,
Ромашкою і смаглецем,
Коли торкнувся кіс пружистих
І нахилився над лицем...
Вона з жакетика виймає
Нерозпечатаний конверт,
І адресатові вручає,
І хоче знать (так, так — бажає),
Коли, звичайно, не секрет.
Зустрівши в полі, листоноша
(Кирпата Любка — ну й смішна!)
Сказала, що одержать можна,
Адже з Павлом сім'я одна.
І лист затріпотів, як серця
Сполоханий у грудях птах,—
І чути, як він крильми б'ється
І видає Марусин страх.
Але дарма захвилювалась —
Уже в її руках той лист,
Бо і про неї там писалось,
І має він душевний зміст.
Його прислав із Могильова
Павлів товариш, друг-сябро,
А йшла про кукурудзу мова,
Що виросте і в них чудова,
Де протікає теж Дніпро...
І хвилювання в хвилювання —
Мороз в огонь — перероста,
І, як вечірня зірка рання,

Вона всміхнулась до листа.
Як тільки визріють у полі,
Зазолотіють качани
У кожушках, як дітки в льолі,—
У Білорусь пошлють вони...
Як дітки в льолі — і Павлові,
Обнявши лагідно жону,
Не приховать в собі любові
І мрію-мрієчку одну;
Поріг переступають разом,
Заходять у майбутній дім...
Черкнула зірочка алмазом
По склу небесно-голубім.

ПРИВІЛЛЯ

Пливають хліба за видноколи
Обабіч стихених шляхів,
А кукурудза у приполи
Вгорта чубатих дітлахів.
Зелений луг запахнув сіном —
І черногуз, як той косар,
Мантачить дзьоба скрекотінням,
На жаб готуючи удар.
А жайворонок в піднебесся
Розмотує пісенну нить:
*«Там, де Ятрань круто в'ється,
Рось по каменю біжить...»*

Спинився під стіною жита,
Заслухався Козак Павло —
Все, що любов'ю пережито,
До серця знову підпливло:
І білопінний плескіт Росі,
І камінь, і дівча на нім

Чорняві заплітає коси
Перед люстерком водяним.
«Дай руку!» — і в обійми прямо
Стрибнула з каменя йому,
Замріяному волошками,
На цілім світі одному,—
І зачорніло вороннями,
І захиталось у диму...
Крізь дим і даль,
Крізь сон до нього
Прийшла на самий край війни
Ця пісня (о тривог тривого!) —
І зажадала: «Відчини!..»
І освіжила, як водою,
Немовби зовсім близько Рось.
Чому ж ця пісня над самою
Над Россю — як уламок гроз?..

Маруся поблідніла зразу,
Коли до жита підійшла:
А що як піснею образи
Вона Павлові завдала?
Як десь на дні, на самім денці
Лишилась крапля гіркоти,
Тому і досі рана в серці
Не згоїлась?
Прости. Прости...
І поспішила на ділянку
До гурту, до своїх дівчат,
До тітки Ярошихи в ланку
Уже пониклий день кінчать.

І прибігла, і стала скраечку,
Нахилилась над сапкою низько
Від лощовинки неподалечку,
Де весь день колобродив вітрисько.

Непомітно, мабуть, хотіла
З боєм, щемом своїм залишитись,
Тільки хустка чиясь забіліла,
Що й не встигла як слід натужитись.
Мовчки Ярош сама коло неї
Під коріння бур'ян підтинає...
Тільки як молодою душею
Не відчути, що біль відлягає,
Що немовби не поле звільнялось
Від гіркого осотного болю...
Непомітно рядки досапались —
І полегшало людям і полю.
А сама ланкова, наче мати,
І за віком своїм, і за ділом,
І волосся, колись темнувате,
Вибивалося пасмиком білим;
Хоч і стали безбарвними очі,
А світилися по-юному жваво —
І на вогники їхні охоче
Йшли жінки, а між них і чорнява.
І, за плечі Марусю обнявши,
Повела навпростець на дорогу,
Щоб догнати Павла і назавше
Знать затаєну в серці тривогу.

Припадало вечір'я росисте
Міріадами крапель до суші —
Освіжало колосся, і листя,
І розпалені працею душі.

РЕКОМЕНДАЦІЇ В ПАРТІЮ

I

(Колишнього комісара)

Яблуко виспіє черленобоке,
Гілку напне тятива, невидима ніким;
Місяць підійме чоло, як філософ, високе,
Схоже з Ньютоновим і однодумне із ним —
І яблуневий приземлиться плід,
Хоч не торкались до нього вітри,
Ані руки людини,
Ані черв'як не сточив зсередини...
Яблуко виспіле й місячний небозвід!

Жито хлюпне колосковим розливом —
І посвітліє до глибини
Хліборобська душа...
Сонце устане, доземно поклониться нивам
І тільки потім у синій zenit вируша;
Хай підіймає тоді до найвищих орбіт
Злитки колосся — земної планети корону —
Із Придніпров'я, Дністров'я, Дунаю і Дону
Виспіле жито і сонцем залитий zenit!

Є і в людини пора, ніби схожа на пору
Саду чи ниви...
Коли всім еством відчува,
Що вже готова рушати на будь-яку гору,
Маючи долі самої немовби права.
Так у задумі просидів над аркушем чистим,
Голову сиву край столу рукою підпер:
Думав партієць бувалий над тим комуністом,
Що має стати із волі його відтепер.

Крізь Бранденбурзькі ворота
В пілотках зірчастих,
У гімнастерках зелених, немовби сама
Їх одягала весна,—
Крокували солдати,
Йшла Перемога богатирями трьома!..
І захотілось по імені кликнути нині
Кожного з них, бо не раз довелось
На фронтових перевалах стрічатися з ними
І побиватись над зовсім іще молодими
По-комісарськи: до щему у серці, до сивих волосьь...
Дьомін Альоша — з донської станиці — привітно
Усмішкою з-під русявого вуса діливсь,
З ним Калинович — із вьоски, де льон синьоцвітно
В чистій небесній глибині відбивсь,
Той Анатоль, що і небом, і льоном дививсь;
Та з Богуславщини, з кам'янобродої Росі
Смагляволиций Павло, з батька-діда Козак,
Ще й односелець — не зустрічавсь йому досі
В повному значенні слова, як кажуть, земляк.
Може, давненько від батьківського порога,
Юністю власною, може, війнуло від земляка,
Що захотілось почути найперше про нього —
Вибачать друзі нехай — про бійця Козака.
Як воювалося — зна комісар неодмінно,
Видно й по грудях у орденах, і по руках,
Що золотими зовуть, хоч на них ні грамини
Золота — лиш мозолі та синці по краях...

А починалася рекомендація з дати:
«Знаю Павла Никодимовича Козака...»
І на папері зерням уляглись до зерняти
Букви рядком —
Хай колоситься доля людська!..

(Старої ланкової)

Західне сонце тримає приспущено стяг,
Крепову стрічку приколую вечір в зажурі,
Марш нахилиє жалобний тополі на шлях,
Як нахилияти доводилось тільки лиш бурі.
А надвечір'я — мовчазливе до німоти
І громове — захиталась земля під ногами.
Хлопчик (ніяк не протовпиться) літ десяти
З жмутиком квітів, зарошених рясно сльозами.
Труби завмерли —
У мідному горлі клубок
Плачу застряв, коли стали прощатися люди,
І по-дорослому зовсім прорвавсь голосок:
«Як же тепер нам... без комуніста... буде?»
Милий Павлусику!
Проліска синявий цвіт
Ліг на могилу, мов крапля самої блакиті.
Як тобі знать,
Що вдова двадцяти лише літ
Ступить на межі бідняцькі, росою умиті,
Кров'ю свого чоловіка політі,
Ступить сміливо з твоєю тривогою в світ,
Щоб донести до райкомівського секретаря
Все, що за ніч передумала, перестраждала,
Щоб, поки світить ранкова зоря,—
Писана в серці заява партійною стала.

Рекомендацію можна й почати звідціль
Чи з сорок п'ятого, як повернувся додому,
До надросянських, війною покривджених піль,
Щоб між артільцями стать хліборобом самому.
...І недаремно Павлом Никодимовичем село
З першого виходу в поле його величає,

І на круте, не прикрите од вітру чоло
І не прикрите од сонця, засмага лягає.
Чим — і сама з хвилювання ніяк не збагну —
Схожий, їй-бо, на мого незабутнього мужа,
Начебто син, адже в нашу останню весну
Проліском був, ніби з неба сльоза небайдужа;
Начебто брат наймолодший,
Мо', й справді як брат,
Може, й насправді одної і плоті, і крові —
І після нього, примножуючи стократ,
Землю несе на руках у братерській любові.
Землю несе почорнілу, як горя клубок,
І посивілу, як материна голівка,
Землю несе у цвіту, як весільний вінок,
До Богуслава, де милої рідна домівка,
Землю несе у осколках і шрамах війни,
Спраглу, порепану від неймовірної спеки
Тої, що голод посіє з приходом весни, —
Землю виносить на обрії світу далекі!..

Мрію, як міг лиш вимріювати комуніст,
На бойовому посту стоячи до загину:
Винесе Партія землю на зоряний міст,
Як золоту з ярової пшениці хлібину!
Стверджую підписом: Ярош.

III

Що ж, комсомольцю, збентежено руку
Прямо на серце собі поклади
І по його розтривоженім стуку
До Богуславки Марусі веди...
Так і не стерлась з смаглявого виду
Крапля росянська, з прощання гірка,
Та ще рум'янець хлоп'ячого стиду,
Бо обіймала дівоча рука;

Так і доніс до самого Берліна:
Стала краплина за всю війну
Цілою річкою і на каміння
Дівчину кликнула... чарівну.
Ось вона вийшла з води, як русалка,
Наче уперше побачила світ —
І променистої усмішки скалка
Заблискотіла під зеленню віт.
Рідна красо!
У росянських крапах
Лінії тіла пругкі і легкі,
Кіс хвилизна, оченята жаркі,—
Тільки в яких побувала ти лапах?..

Так і узяв її вперше на руки,
На саме серце, щоб вічно нести!
Західне сонце — горнило розлуки,—
Милий простив, тож прости її й ти.
Лиш не прощай тому геру чи пану
З тлінню сигари у п'явках-губах,
Розп'яту синяву, знизу багряну,
Темінню ночі розвій, наче прах...
Встань, миле сонечко, з другого боку.
І піднялось таке молоде,
І приєдналось до їхнього кроку,
Взявши за руки, між ними іде;
Злегка підскочило понад житами,
Потім на руки Марусі й Павла —
І потягнулось кохання вустами
До золотого його чола.
Заколихались хліба над землею —
Сонця й привілля стільки лиш є!
...І наша молодість, чиста душею,
Рекомендацію третю дає.

МОСКОВСЬКА ЗУСТРІЧ

Сорочка вишита на ньому
В цвіту червоно-голубому,
Брилем солом'яним лягло
Затіння на круте чоло;
Як і належить хліборобу,
Лице і руки в смаглоті —
І від їх сонячного роду
Стають врожаї золоті...
А в неї маки на рукавах
Погойдуються, як живі,
А на розлеті кіс чорнявих —
П'янки пахтіння польові;
Вишневу спілість від самого
Проміння очі узяли —
І від їх погляду палкого
Стає тепліше на землі...
На площу імені Колгоспів
Павло й Маруся Козаки
Прийшли з далекого Надросся,
Рука тримається руки.
Каскад фонтанів перед ними
З кришталю чистого й срібла
(А там за краплями живими
Любов'ю райдуга цвіла);
Один за одним павільйони
Руками кам'яних скульптур
Підносять і вінки, і грона,
Й снопи — всіх зернових культур.
Вляглися коси за плечима,
А бриль повиснув у руці —
Спинилися перед дверима
Від хліборобів посланці;
Мов зійшли на свої п'єдестали!
І проходять з Німеччини гості,

І, напевно, вони побували
Хоч хвилинку і в їхнім колгоспі.
А один з них — у кепі картатім —
Зупинивсь. Як тоді...
В сорок п'ятім...
І застигли — на радість чи муку,
Напинаючи нерви до краю.
Першим Йоганн простягає руку,
На ім'я і на потиск чекає,
Потім другу —
Простертих не стрима,
Що колись підіймав... над собою;
Придивляється тими ж очима,
Що страхались Павлової зброї...
А зустрілися не ворогами
Віч-на-віч у столиці братерства,
Увібравши дорогу ногами,
Часом зміряну, тисячоверсту.
І готовий як гість розповісти
Про свою урожаїсту ниву,
Що не просто вони інтуристи —
Делегація кооперативу.

Що ж Павло йому має сказати,
Що скріпить своїм потиском має?
...Переможна весна сорок п'ята
В Бранденбурзькі ворота вступає
В гімнастерках, пілотках зірчастих,
А на грудях подзвонює слава!..
Де ж це Дьомін Альоша вусатий,
Його усмішка щиро-лукава;
Де ж це з поглядом чистого неба
Анатоль Калинович,
І де ж це
Б'ється (наче найбільш йому треба)
Комісарове батьківське серце?!

Чи живе суперечка і досі
Поміж них, а чи й слід затуманивсь,
Що Павло на самому порозі
Перемоги над ворогом зглянувсь?

А над Москвою далеч синю
Навпіл перетина літак...
— Підходь, знайомся, Марусино,
Це Йоганн.
— Йоганн Міллер, так!

«Йоганн Міллер» губами, як стогін,
Не промовила — проворушила...
«Йоганн Мюллер...
Курт Мюллер...
Курт Йоганн...»
І себе вгамувати несила;
Від шаленого стуку у грудях
Похитнулась земля під ногами —
І не стрималась, прямо на людях
Обхопилась за мужа руками.

Все уляглося навіки, здавалось,
Все поборола, здавалось, любов...
День над землею піднявся, як парус,
І найщасливішим курсом ішов;
Спереду сонце стояло чоласте,
Бронзове на капітанськiм містку!
Де ж це на світі печаль узялася,
Що похилила топольку гінку,
Звідки, з-за рогу якого підкралась
Іменем, прізвищем схожим таким?..
Маки пекуче вогнем розгорялись,
Коси давили сплетінням тугим.
Потім, неначе зі сну пробудилась,
Краєм хустини торкнулася віч,

Потім навколо вона подивилась,
Руки зняла з чоловікових пліч;
Потім дерева, і птахи, й будівлі,
Сонце і люди всієї землі
В руки тягнулись її засмагнілі,
Як у жнива колосочки малі...

І потиснули руку обое
Хліборобові із-під Берліна,
І розкрились самою судьбою,
Що ставала від сонця промінна.
А Павло запросив, як годиться,
Як належить при доброму ділі,
В надроянське село, до артілі,
Щоб всією землею здружиться.
А зустрінуть край кожної хати:
Гілка вишні, хліб-сінь і зозуля,
Щоб надійніше, легше тримати
На руках трудівничих всю кулю,
Всю кулю земну!

КОЛИ СОНЦЕ ЗІЙШЛО

(Епілог)

Сонце з білої встало постелі
І промінням, затиснутим у кулачки,
По-дитячому заспані очі протерло
І побігло вмиватись чимдуж до ріки.
Слід на росах іскрився, як бігло до плеса —
І занурилось разом з Павловим чолом,
І дивилось, тягнулося у піднебесся,
У зенітну вершину, що стала, відбившиися, дном.
А потому, як батьку, на руки з відерця
Золотого злило,
а потому Павло

Рушником, помережаним квітами, втерся,
Що воно ж таки, сонце, йому подало.
І бадьорий ступив, і бентежний від щастя,
Залишивши на березі споминів плин:
Хай пливе по воді,
Хай об камені б'ється хвилясто,
Підіймаючи брижі із накопільих краплин.
А пробуджена днина все кликала-звала,
Він і сам їй назустріч,
Розкриливши руки, летів,
Прагнув сонячного перевалу
У напльві незнаних в собі почуттів...
І виходило сонце слідком на орбіту,
Не спускало його з поля зору й на мить,
Щоб ходити, як він, із любов'ю по світу
І світить, зігрівають, а як треба —
палить!

Колонаду тополь перед білим будинком
Помічає здаля
І так близько до серця прийма.
А букетик його?
Де подітися ніжним стеблинкам,
Що зривав серед поля
Й руками тримав обома?
Ой ти, Рось, ой ти, річко невпинна,
Що Павло подарує тепер?
А пелюстка волошки, як синя краплина,
Цвіт гречаний, як піна,
Колоски, як ті рибки пливли золоті
до глибинних печер...
Плач долинув дитячий —
І все заціміло у грудях:
Серце, подих і кров.
А світанкову тишу ніяк не розбудять
Промінці, що вляглися, як скіпки,
навколо нарубаних дров.

Плач дитячий — і все запалало у грудях:
Серце, подих і кров!
Як повідать зустрічним деревам і людям,
Чом отак неспокійно ішов?..
І стає на поріг — обдає чистота білизою,
І навшпиньки ступа,
І не може продовжувать так.
У прочинені двері пробився стрілою
Промінець і застряв, як войовницький знак.
Плач — і все перед ним прояснилось:
Медсестра колиса на руках немовля,
А матуся... їй, певно, хороше наснилось,
Що і досі повік своїх не розтуля.
Настороженим поглядом схоплює зразу:
Коси збились на білій подушці клубком,
Перса, виповнені до країв молоком,
Як дві чаші, прикриті до певного часу.
Хай поспить... Породільну і муку, і втому
Хай розвіє — і сили відчує приплив,
Хай заграє рум'янець на личку блідому
І веселий усмішки мотив..
Доньку-крихітку хоче на руки узяти
На хвилинку, чи дві, а чи й три
Так, як братиме в щасті пробуджена мати,
Як тепер на руках у сестри.
Не помітив нічого в жіночій сльози
За сльозою своєю,
Коли брав немовля
І, за двері ступивши, радів,
І запрошував сонце з землею,
За народними звичаями, як кумів.
Не затінюй блакиті, з тополь колонадо,—
Хай стооко вдивляється
Стиглими вишнями сад,
Жайворонкові срібні рулади
На один хай дзвенять найщасливіший лад!

І здалося Павлу, що стоїть на вершині —
Над хлібами й морями —
З дитям на руках!
Раптом сонце забилося у хмаровинні,
Як обпалений стронцієм птах.
А з-за краю землі, з островів — на ракетнім
П'єдесталі — з журавликом білим дівча
Піднялось в пориванні своїм бистролетнім,
Щоб догнати журавлиного в небі ключа.
А було ж те дівчатко само,
Наче пташка цибата,
На одній, то на другій стрибало нозі...
Тільки ранку одного
Здригнулася хатка дощата
І відбилося стільки проміння в росі,
Що хотілося їх, як живих намистинок,
Нанизати на ниточку задля краси...
Але потім поклали у білий будинок,
Бо все тіло пекло від проміння й роси.
Попросило паперу і ножиці в ліжко
І журавликів стало само вирізати:
Коли зробить їх тисячу — стане на ніжки,
Буде знов, як журавка, стрибати.
Тільки сталося так, як в народнім повір'ї:
Кволі ручки докінчить свого не могли —
І з шістсот сороковим
Журавликом в білому пір'ї
На стрімкий п'єдестал в Хіросімі
Дівча підняли...
Що ж це сонце віщує в затінні набіглої хмари:
Може, долю японської дівчинки?.. Ні-ні!
Пригортає малятко й відгонить примари
Ті, що можуть з'явитись
В розщепленому вогні.
І здалося Павлу, що стоїть на вершині —
Над хлібами й морями —

З дитям на руках,
Як його побратим-одноземець в Берліні,
В Трептов-парку,
У бронзі,
В віках!..
І лежать, аж вилискують, смуги промінні
На розсіченій хмарі
В ногах...
Сповиток ворухнувся.
Для батька уперше
Оченята відкрились — дві краплі-зорі,
Що гоїдались до ранку на вишні-черешні
І світитимуть вік, як живі янтари.
Як живі янтари — так хотілось матусі,
Так бажалось...
Чому ж це зміїним клубком
Збились коси чорняві на білій подушці,
Над подібним до крейди чолом?
Чом сестра ані слова на радість родинну —
Лиш здавила сльозу, як на руки йому
Подала, колихаючи злегка, дитину,
Нагнітаючи тишу німу?..
І здогадка страшна на обличчя відкрите
Впала вороновим крилом,
Щоб народжену мрію стемнити
І вчинить (тільки що?) над Павлом!
Ні на крок не ступивши з вершини, одною
Немовляtko рукою до серця горнув,
А правицею брав, як належить до бою,
Автомата, яким Перемогу здобув;
Трилійну, обстріляну батьком, гвинтівку,
Дідом гострену косу на пана й царя,
Брав козацьку шаблюку —
Свою захистити домівку,
Всю І с т о р і ю — правом
І воїна, і трударя...

Богуславко Марусе!
Заарканена яничаром
І на золото продана в ханський сераль,
А твого козаченька,
Твого нареченого десь над долиною-яром
Покотилась голівка,
Як твій переплаканий жаль...
Бондарівно, красуне з того ж Богуславка
І голубонько сива, що тільки б літать,—
А лягла в кривавицю на тисову лавку,
Аніж з паном Каньовським у ліжку лягать.
Соломахо Тетяно!
Залишене вчителювання —
І стаєш у колону червоних бійців,
Косу чорну, окрасу свого дівування,
Обрізаєш, як час повелів.
А в твого командира в очах голубіла
І гроза, і любов,
Запікався од блискавки біль...
Шаблю збоку чіпляєш,
Опліч — карабіна,
Ставиш ногу в стремена —
І за командиром у бій!
А коли багряніло осіннього ранку
І бандитський клинок ніжні перса відтяв —
Серце кликнуло сурмою:
«Час розплати настав!»
І рвонулось з грудей, як у Данко...
Недаремно ж ім'ям твоїм, Таню, назвалась
Партизанка-москвичка *.

* «Коли Зоя прийшла в партизанський загін і взяла собі партизанське ім'я Таня, її товариші спитали, чому вона так назвалась?.. Тоді вона розповіла про одну українську вчительку, про Тетяну Соломаху, яка в громадянській війні загинула героїчною смертю». (Л. Космодем'янська. «Друзям з України»).

Ступаючи по крижанистій землі,
Як до ворога в лапи криваві попалась
У Петрищеві, прифронтовому селі...

Це історія з подвигами й іменами!
А твоя, полонянко двадцятого віку, яка,
А дитяти твого, що без мами
Голосок подає з сповитка?
Мало бути переможцем, і вибороть щастя,
І зігріти любов'ю...
А як з глибини
Невгамовного серця
(І, мабуть, ніколи не вдасться)
Вирвать болі — живучі уламки війни?
А чи спомин, чи докір якийсь необачний,
Чи звичайна гроза,
Чи з газетного фото грибовище атомне — знай:
Потривожать вони без жалів і пробачень,
Будуть краяти знов
І, як шашіль, точитимуть вкрай...

Йшли століття в похідній пилюці,
Бігли в поросі роки і линули дні
У розлуці з тобою, любове, у муці,
А найкраще усе — десь у мрії, вві сні.
Наближалася мрія і зримою зовсім ставала.
Ні! Її наближали не день і не рік —
Цілий вік,
Не одна прокотилась навала
По дорозі до неї, що навіть загублено лік.
Мчав козак запорозький,
Криву оголивши шаблюку,
Біг в атаку з великої букви Козак,
Щоб полегшити Марусину муку,
Щоб жита не скривавлював мак.

Щоб прийшла, як з легенди,
Як з давньої казки,
Білих ручок простерла калиновий цвіт,
Щоб вишневилась далеч з промінної ласки
Для її найкоханіших літ...

А Павло називає ім'ям материнським
Милу доньку, що в очі йому зазира,—
І виходить у світ, бо настала пора:
Розстеляється степ український
Врожаями — обабіч Дніпра.
Йде неквапливо з правого боку
З комісарським планшетом парторг Гончарук:
Переводить свій погляд з Павла
На пшеницю високу
І бере колосок розітерти до рук.
Поблизу Марусини — стара Ярошиха
Не збавляє своєї ходи:
Увібрала душею всі радощі й лиха,
А руками порепаними — труди.
Доганяє кирпатенька Любка, а в неї
Повна сумка набита вістей,
А з вістями зіходяться шляхом, землю
Стільки добрих людей...
І незчувся Павло, як на землю уперше
Прямо з рук його стало дівча,
Як під віями визріли вишні-черешні,
Як очима на світі усе поміча.
Скільки він у дорозі —
Пшениця і жито
Семиколос підносять на кожному стеблі,
А все те, що людьми пережито,—
Пролітає у пісні на вічнім крилі.
Не помітив, як ростом догнала Маруся
І плечем доторкнулася батьківського плеча:

Прямо вилита, крапля у краплю, матуся,
Кожну риску полюблену в ній поміча.
Йде, обнявши рукою за плечі,
Й нітрохи
У любові омріяній не постарів —
На виду у самої епохи,
В бистролетнім диханні вітрів.

1960—1962

Журавлики- Веселіки

ПАВЛУСЕВІ ГУСИ ТА ЖУРАВЛИК

Матуся вишила торбинку
Для яблук, хліба й молока,
А тато вирізав лозинку
Для Павлуся, для пастушка.
Гелгочуть гуси в ранню пору,
Побачивши лозинки змах,
Пастух рахує серед двору:
На кожний пальчик в нього — птах.

Побачивши стернисте поле,
За гусями й пастух побіг,
Хоча стерня в сандалі коле,—
Але не боляче для ніг.
А поле розділяв ярочок,
Що звався річкою колись,
Де є води лише струмочок,
Де очерети розрослись.

Побігли гуси у долинку,
А сам Павлусь коло ярка
Наспіває в очеретинку,
Щоб знали голос пастушка.

А сам Павлусь іде потому
В болотяну шумку гущіль —
Рогозу назбирать додому
Чи заховатися у тіль.

Він знає гнізда і купини,
А як до леца осоки
Торкнувся — капнули кровини
У зарості з його руки...
А як добрався до водиці —
Очеретиною напивсь,
І не лякались дикі птиці,
З якими щойно подруживсь.

А десь опівдні, в саму спеку,
Пригонив і гусей сюди —
І кожний птах по цілім глеку,
Здавалось, випивав води.
Пора обідня наставала
Для всіх — для хлопця-пастуха,
Для того, хто коло штурвала,—
Адже комбайна шум стиха.

Пастух підходить, як годиться,
З торбинкою наперевіс
До комбайнера дядька Гриця
І присідає на покіс;
Виймає хліб, і яблук кілька,
І молоко на спільний стіл —
У них, як в батька й сина, спілка,
Як поле спільне доокіл.

Обід пожвавлюючи, кине
Один слівце, другий слівце:
— Центнерів тридцять з га повинно.
— Біліша гусяче пірце.

— Заурожаїло добряче,
Давно такого й не було.
— Так, так, давно. В гусей неначе
Самого лебедя крило.

І порозходились поволі —
Той до гусей, той за штурвал,
І знову покотилось поле
Покосами — за валом вал;
Надвечір поле затихає,
Натомлене,— жнивам кінець...
Павлусь порахувати має
Гусей, зігнавши в табунець.

Один, два, три... уже й десяток,
А це звідкіль?.. І поміча:
У нього збільшилось гусяток —
І пальчиків не вистача.
Знов рахував — не вистачає
Всіх пальчиків, хоч сядь і плач.
Розгублений, не дорішає
Свою найпершу із задач.

Та дядько Гриць якраз упору
Явився і гукнув: «Гиля!»
Одна злетіла птиця вгору,
Іще й курликнула здаля;
Велично розгорнула крила
І полетіла до ярка,
Ще й за собою поманила
Здивованого пастушка.

Пастух, захоплений польотом,
Біг так, немов і сам летів,
А зупинивсь перед болотом,
Де птах за очеретом сів.

Почулось раптом шелестіння
І ніби шурхіт підошов,—
Розсунувши очеретиння,
До нього... журавель ішов.

І журавель здавався іншим,
Як сів коло ярка того.
З тих пір у Павлуса побільшав
Табун на птаха одного;
З тих пір, як тільки гелготання
Почує та «гиля, гиля»,
Журавлик почина кружляння,
Крильми махаючи здаля.

Одного разу, підкотивши
Штанці (адже манив рогіз),
В ярку ставало глибше й глибше,
А все одно Павлусик ліз
І не зважав ні на коріння,
Чи шпичаки, чи осоку,
А що подряпані коліна —
Побачив лиш на бережку.

Рогозу цілий сніп у Павки
У краплях, ніби у росі.
Лише на березі від п'явки
Почув нестерпний біль в нозі;
І злякано рогіз додолу
Жбурнув, і навіть закричав,
І навіть покрививсь од болю,
А тут і журавель примчав.

До п'явки підступив сміливо
І дзьобнув прямо на нозі.
Павлусь на нього, як на диво,
Дививсь і мруживсь од сльози;

І птаха якось мимоволі
Подав рогозове стебло,
А журавель наївсь доволі,
Немов пригоди й не було...

Вертався дядько Гриць додому
Комбайном, а навкруг стерня,—
І по загону польовому
Тягнув останній промінь дня.
Загелготали гуси в полі,
А журавель із пастухом
Поклопоталися доволі
Над сіро-білим табуном.

А тут і комбайнер зраділо
Піднявся зі свого містка:
— Оце, Павлусю, бачу, діло —
Зробить із птаха пастушка;
Лишай журавликові гуси
(За літо підросли ж таки),
А сам до мене йди, Павлусю,
Прямісінько в помічники...

За літом осінь наступала —
І пастухові за труди
Костюмчик мати дарувала
І вишиванку... Підійди,
Візьми, приміряй як годиться,
Поглянь у дзеркало — якраз!..
І знає навіть кожна птиця,
Що підеш завтра в перший клас.

Пожовкло на деревах листя,
А вітер по листку зривав,
Неначе рахувати вчився
І сам до школи прямував.

Від птахів небо почорніло,
Поля спустіли й болота...
Про все розповідай уміло,
Коли учитель запита.

Якими стали гуси білі! —
Так, Павлусько, й розповідай,
Як з комбайнером у артілі
Збирали разом урожай;
А журавель, жур-жур-журавлик,
Цибатий друг і помічник...
Журавлика згадавши, Павлик
Сам зажурився і приник.

Йому повірили у школі,
Що пас гусей і рвав рогіз,
Що з комбайнером в чистім полі
Сідав обідать на покіс;
Повірили в його тривогу,
Коли нестерпний біль пропік,
А п'явку, що впилася в ногу,
Журавлик, як ножем, відсік.

А в те, що сам із очерету
До нього журавель, немов
Господар із свого намету,
На дружній поклик підійшов,
А потім довгим дзьобом зміряв
По-людськи з голови до ніг,
А значить, і пройнявсь довір'ям,—
Ніхто повірити не міг.

Усе відомо Павлусеві,
Що в птаха очі, ніби глід,
Якими видно журавлеві
Всю широчінь своїх боліт;

Бо журавель, як свійська птиця,
У нього прямо з рук рогіз
Дзьобав, коли ж хотів напитися —
Поглибше у струмочок ліз.

«А як не вірите — за мною,
Нехай лиш дзвоник пролуна!»
Побігли цілою юрбою —
Куди?.. Павлусик добре зна.
Ось і яроч. Очеретиння.
Дощем прибіта осока.
Знайоме з гніздами купиння
Коло стемнілого струмка.

І тиша... Тиша найтихіша...
Усе завмерло надовкруг.
— Так не бувало тут раніше,—
Всіх запевняв Павлусь як друг.
А тиша раптом розкололась!..
І голови всі підняли,
Почувши журавлиний голос,
Знайоме всім «курли, курли».

ЯК ПАВЛУСЬ РЯТУВАВ ЖУРАВЛИКІВ

Зима вночі завихорила
І кучугури намела,
Мов гуси з лебедями крила
Розправили округ села;
Павлусик, вибігши на ганок,
Все придивлявся — чи здаля
Снігами не привіяв ранок
Хоча б пір'янку журавля.

У сніжно-білій отороцці,
Як у цвіту, при школі сад,
Тому Павлусик на уроці
Спитав, можливо, і невлад:
— А що журавликові їсти
Чи пити, коли скрізь зима,
І, мабуть, на новому місці
Рогозу і струмка нема?

Притих весь клас, бо не самому
Лиш Павлусю цікаво знать,
Що птах удалині від дому
Узимку може споживать?..
Учитель придививсь пильніше
До дітлахів, до оченят,
А до Павлусиних найбільше,
Що так цікавістю горять.

І розповів про вічне літо
В заморським краї — це туди
Журавликам прийшлося летіти
І задля їжі, і води;
На островці якомусь дикім,
На самім березі якраз,
Сімейством селяться великим,
А не по двоє, як у нас.

Ім край заморський — як неволя,
Тому і легше табуном
На рисове літати поле
І харчуватися зерном,
А потім знов, як на подвір'я,
Злітатися на острівець —
Линяюче почистить пір'я
Чи завести гуртом танець.

Так, так, танок свій журавлиний:
То підстрибом, а то кружка!..
Але бувають і хвилини,
Коли тривога допіка;
Коли нечутно, тишком-нишком,
Підлізе крокодил з води
І вдарить по високих ніжках,
І не минуть тоді біди...

Сумний Павлусь вертався з школи,
Мов заробив... Та тільки ж ні!
Такого не було ніколи,
Хоча уроки і трудні.
Стрічав його серед подвір'я
Гусак і шию вигинав,
Бо неабияке довір'я
До Павлуся ще з літа мав.

І на обід, і до уроків
Уже пора, а він мерщій
В сарай забіг і поміж кроков
Став лук відшукувати свій.
А потім із порога прямо
(Чи не залежався той лук?)
Пустив стрілу над деревами —
Аж десь вгорі закрюкав крук.

І лиш тоді зайшов до хати:
Портфель в руці і лук в руці.
— У кого ж ти зібравсь стріляти? —
Засовавсь тато на стільці.
А мама кинулась до лука:
— Це що за лихо на сім'ю?! —
Сказав Павлусь, піднявши руку:
— Я крокодила ним уб'ю!

А як дрімота коло плота,
А сон ходив коло вікон,
А тато зачиняв ворота,
А мама колисала сон
І не могла пальчат розняти,
Щоб лук забрать, і лиш стрілу
Під ліжечко нечутно мати
Поклала прямо на долу.

Надворі знов завихорила,
Сніги піднявши, заметіль,
Розправила до неба крила,
Мов розклубочила постіль;
Незнана сила підіймає
З постелі прямо у блакить —
І хоч буран не затихає,
А все одно Павлусь летить.

На крилах сніжного бурану
Летить (а то несе гусак!)
У сторону якусь незнану,
Яку?.. Не розпізнати ніяк.
А там зелене справжнє літо
Шумує лісом віковим...
Мерщій, мерщій би долетіти
До журавля — зустріть живим!

Світанок підійма завісу
На всі чотири сторони...
Це що за гори серед лісу
Ворушаться?.. А то — слони.
А хто спіймав між буйнолістя
Кокосовий горіх, як м'яч?
То мавпа на хвості повисла,
Немов справжнісінький циркач.

А тут і острів, бо довкола
Синіє смужечка ріки,
А журавлі, вернувшись з поля,
Заводять ігри і танки;
Не знають, мабуть, бідолашні
(Танок їх справді веселить!),
Що крокодилові до пащі
Попастися можуть кожну мить.

Хай крокодил хвилює воду,—
За ним слідкує з вишини
Хлопчак з небоязкого роду
(Це ти, Павлусю,— не здригни!).
Хай буде лук наготові,
Щоб із-за шиї гусака
Стрілу пустити і до крові
Загнати в пащу хижака!

...Коли почулось гелготання
Знадвору — кинувсь до вікна:
Гусак опісля мандрювання
Горланив серед табуна;
І, мабуть, гусям галасливим
Устиг усе розповісти,
Що бачив ліс, а ще живими
Слона і мавпу — з висоти.

А ще... Павлусь якнайміцніше
Стискав по-бойовому лук
І за тривожну довгу нічку
Не випускав його із рук.
А де стріла?..
Навколо себе
Оглянувсь і збагнув за мить:
Мов блискавка,
Упала з неба
І в крокодилові стримить!

КОЛИ ЖУРАВЛИКИ СТАЮТЬ ВЕСЕЛИКАМИ

Павлусь кораблика з паперу
Ще на перерві змайстрував
І нишком поглядав на двері:
Скоріш би дзвоник пролунав!
Адже струмок, зашерхлий зранку,
Пробивсь напевно:
Кльок, кльок, кльок!..
І на кораблику веснянку
Грайливо понесе в ставок.

І вибіг якнайшвидше з класу,
Шепочучи «курли, курли»,
За ним рвонулися відразу
Ті, що за партами були;
Через струмки, купини снігу
І гребелькою від ставка...
Украй задихані від бігу,
Спинилися коло ярка.

Над тим ярком і над струмками,
Що річку творять навесні,
Прямісінько над хлопчаками
Повисли птахи в вишині;
Повиснувши, не поспішали
До гнізд торішніх, до землі,—
І прямо в небі закружляли
Свою веснянку журавлі.

Не лиш Павло у всій окрузі,
А й кожен односелець зна,
Що двічі в рік на виднокрузі
Ключ журавлиний вирина;
Це восени над тим же краєм
Сумним курлика, а коли

Весна озветься водограєм —
Лунає радісне «курли».

А тут і радісне, й тривожне
У змахах крил переплелось,
А їм таке, на ключ не схоже,
Уперше бачить довелось...
Павлусик, може б, розгубився,
І по домах всі б розійшлись,
Аж тут, на щастя, нагодився
Усім знайомий дядько Гриць.

Ішов з озимового поля
(Діждавсь пробудження землі)
І задивився теж на коло,
Що виробляли журавлі...
І він захоплення дитяче
По-батьківському зрозумів,
І дядько Гриць, учитель наче,
Їм розповів про журавлів:

— Тоді, коли не стало літа
І осінь пролилась дощем,—
У вирій журавлі летіти
Лаштуються своїм ключем;
Зажурені за рідним краєм,
Ж у р б у з собою понесуть,
Тому (з дитинства пам'ятаю)
Іх ж у р а в л я м и і зовуть.

А як вертаються додому
Ключем тим самим навесні,
Побачать річечку знайому
І ямки гнізд на купині...
Тоді стають веселі птахи!
Ви добре бачите й самі,

Які легкі крилаті змахи —
Тепер їх не назвеш сумні.

Які вони веселі й горді
За свій болотяний моріг,
Тому іздавна у народі
Ще звуть в е с е л и к а м и їх.
Тож веселіться разом з ними,
Ану — за руки узялись!..—
Дітей з забавами малими
Самих залишив дядько Гриць.

А хлопчачи за руки справді
Взялись і коло повели,
Як журавлі, веселі й раді,—
Ні, як веселики, були.
Земля і небо зовсім близько —
І змахи рук, і змахи крил,
Гойдається, немов колиска,
Заголубілий небосхил...

Таңок раптово зупинився,
Гойднув простори голубі,
Крилатим колом приземлився
На приболотному горбі;
Прийшлося притихнуть і хлоп'ятам,
Не розмикаючи свій круг,
Аж поки не почувся раптом
В торішнім очереті рух...

Звільняв один по однім руку
І відступав, як боягуз,
Аж поки із усього кругу
Не залишився сам Павлусь.
Прошелестівши, з очерету
До нього журавель, немов

Господар із свого намету,
Назустріч другові ішов...

Дві ягодины глоду — очі,
Довгастий дзьоб, яким за мить
Приклацне п'явку і охоче
Заїсть рогозом...

Ще ступить
Лишилось крок — і простягає
Павлусь назустріч дві руки,
Хоча нічого там немає,
Та все одно вони — дружки.

Тоді несміливо хлоп'ята
Один по однім підійшли
І також стали простягати
Все, що в портфеликах знайшли.
По черзі хліб дзьобати мусив
По крихті — кожний підставля;
З тих пір веселих, вірних друзів
Побільшало у журавля.

1967

Уляна і Демон

ДЮТЬ

Дівоча Мрія
Уляна Гримова
Лермонтовський Демон
Кат
Підполковник
з козацькими вусами
Зірка, що вперше зійшла

КАРТИНА ПЕРША

*Там, за нивами:
Ой одкрив
Колос вій!
Сміх буде, плач буде
Перламутровий...*
П. Тичина.

Відкрив за полем-видноколом
Проміння вій, і колос вій,
І синю височінь тополям,
І світ ще не відкритий свій!

А Демон — ні! — не за морями
Та горами...

А близько десь
За краснодонськими копрами
Спустивсь на крилах із небес.

І пропіка сльозою камінь,
І сам, за полум'я жаркіш,
Кохання обійнять руками
Готовий —
Крилами, вірніш!..

Перед тобою ж Сіверянець
Донець з перехлюпом срібла,
Коли в його свічадо глянеш —
Перлини горне до чола;

А з дна самого — чорні очі,
Вологі, з променем навкіс,
Якісь дівочі й не дівочі,
І навіть неземні якісь;

І прямо з берега лілею
Руками рвала обома,
І тріпотіла разом з нею,
Мов тільки-но з води сама.

А ось і рідна Первомайка *,
І хатка в білому вбранні,
Де вигулькнула з саду мальва
І стала, мов на виданні;

А ще сусід
(Коли зізнається),
З яким ходила з класу в клас,

* Первомайка — селище поблизу Краснодона.

Із року в рік —
Вже по сімнадцять
Обом, ровесники якраз;

Ну, звичайнісінький хлопчина
І навіть запростий якийсь:
Набік закинута чуприна,
І жоден кучерик не вивсь.

Але заведете сперечку,
Поначитавшись книжок,
Таку (для запальних) доречну,
Аж спалахне товаришок:

«Тобі лиш Демона,
Лиш Павку,
Лиш гордий дух,
Сталевий гарт!» —
І хитоне знайому лавку,
І, їй-же богу, не на жарт.

А ти (хай кличе — не накличе)
Біжиш-летиш
(А серце б'є!),
Собі шепочеш таємниче:
«А може, Демон він і є?»

А може, у дінцеву воду,
Як в дзеркало,
Поглянуть лиш —
І розгадаєш власну вроду,
Чому рум'янцем так пашиш?..

І розсмієшся як ніколи,
Ледь-ледь не падаючи з ніг,
На доли, води, видноколи,

Дерева, птахи, небо —
С м і х!

Але чому ж тоді ридала
І навіть не склепила віч
Всю ніч?..
Як вічність, переждала
Червневу найкоротшу ніч.

Відкрий за полем-видноколом
Проміння вій, і колос вій,
І синю височінь тополям,
І світ ще не відкритий свій!

А світ якийсь —
На світ не схожий,
Хоч сонце і ясним зійшло,
Хоч тріпотить листочок кожний
І золотом стає срібло.

Якийсь і ранок
Як не ранок —
Не гомонішав, а німів...
Тягнулись матері до рамок,
До фотокарточок синів.

А ти й сама уже палала —
Котилось сонце по лицю,
У перших променях ставала
Роса подібна до свинцю;

Лягала тінь на схід червоний,
Як Демона крилатий плащ,
На сміх лягала ніжнодзвонний,
На перламутровий твій плач.

КАРТИНА ДРУГА

*Улянко, ти ж знаєш мою любов,
прочитай «Демона», як тоді,
пам'ятаєш?*

О. Фадеев.
«Молода гвардія».

Це було перед самим безсмертям.
Це тоді сніговійній спричинилось ночі,
Розсипаючи косми на плечі планети,
Закрутити відьомський шабан!
Світ посивів за мить,—
Адже в савані птахи, дерева, будівлі
І дівоча коса (о дівоча красо!)
За стіною камінною
Перед безсмертям...

— Пам'ятаєш, Улю? —
А яка це
З молодогвардійок обізвалась
Так, немовби подруги сиділи
У саду шкільному, як, бувало,
Перед самим іспитом на зрілість,
А не... А не в камері на смерть.
— Пам'ятаєш, Улю, як ми снили
Вибухом закоханого серця
Не інакше, як самого Данко?..—
А хіба в померклім Краснодоні
В переддень Жовтневої річниці
Смолоскипи стягів підіймались
Нами не як вибухи сердець?!

Це було перед самим безсмертям,
Коли Громову Улю —
Отакі ж, як вона, іскроокі —
Попросили: «Улянко,

Ти багато поезій напам'ять учила,
Прочитай нам хоч трошки,
Прочитай про любов,
А коли не любов,—
Про ненависть!..»

Примовкли подруги-дівчата
І простір Улі надали,
Щоб розлетілася крилата
Її коса, як два орли.

Тоді не камера, не темінь
І не надривний крик душі,
А появляється сам Демон
В своїм розвітренім плащі.

І гордим духом по оселі
Повіяло... Але за мить
Явивсь поручик у шинелі,
Готовий на двобій ступить.

Які і схожі — і не схожі,
І хто з них має більше прав,
А може, просто на сторожі
Са ! Лермонтов, як воїн, став.

А Демону немає діла,
Яка епоха і які
Права, коли душа горіла
Вогнем, що не згаса віки;

Коли немає супокою
У небі, як і на землі.
Ляга тривогою земною
Уперше зморшка на чолі.

О ні, він прилетів не гостем
І не підкрався, як змія,
А тільки вирвалось, як постріл,
Як перший біль: «Вона моя!»

Іще лунало, як у храмі:
«Вона моя!» —
А розмах кіс,
Двома розкрилений орлами,
Здавалось, Улю вгору ніс.

Ще Демон був на півдорозі
До найсвятішої мети
І готувався у тривозі
На вірність клятву принести;

Як на своїм найбільшій святі,
Іще не встиг усе земне
Омріяній красуні дати
І крикнути: «Люби мене!»

До вуст торкнутися вустами —
Самому богові на зло!
Зацілувати до нестями,
Щоб серце болем запекло.

Але завмерла на півслові
Любові напнута струна,
Коли у отвори замкові
Ключ, як патрон, ввійшов до дна —
І двері вибухли скрипуче!..

І дух морозний повалив,
А потім холодом липуче
Дівочі ноги охопив.

А потім Громову на допит
Два поліцаї повели,
За чоботом простував чобіт
У глибочінь нічної мли...

Ще погляд, звернений угору,—
Звідкіль явивсь, а потім щез
Сам Демон у північну пору,
Як серця власного протест;

А вже з-за столу (чи здалося,
Чи, може, справді із нори)
Вилазила рудоволоса
Потвора з криком: «Говори!»

Та тільки Уля не злякалась,
Не похилилося чоло,
Коли навколо неї галас
Фашистське вороння зняло.

Від блискавки і грому стала
Сама, як хмара грозова,
І, як на скелі, карбувала
Востаннє сказані слова:

«Даремно ставити питання.
Ні, не почувте мою
Ту відповідь,
Ні покаяння,
Бо суду я не визнаю!..»

І вже не чула ні побоїв,
Ані страхань, ані погроз,
І навіть власних мук і болів,
Які прийняти довелось.

Лиш метушилися шинелі...
Та ще в якомусь напівсні
Відскакували, як від скелі,
Криваві кулаки страшні.

А потім стрепенулась дрожем
Не з болю, а коли поліз
Лапищами зривати одіж —
І жах пройняв її наскрізь.

Нехай вогонь, нехай залізо,
Сильніших від яких нема,
Ніж пазурі звірині лізли
По тілу...
— Чуєш, я сама!

І роздягнулася поволі,
І звичним порухом руки
Одне на одне склала долі:
Жакетик, сукню, чобітки.

Уже ступають ноги босі,
А щоб прикрити голизну,—
Відкинула на груди коси,
Немов кольчугу захисну.

...Коли напівживу Уляну
До камери приволокли,
Коли на неприкриту рану
Дівчата глянули,

Коли
Устояти немає змоги —
Її поклали долілиць,
І краплі крові до підлоги
Навічно цвяхами впились.

А на дівочій спині білій
Кривавим розчерком ножа
Болюче врізалось п'ять ліній
І зірки запеклась душа...

О де ж ти, Демоне, загаявсь,
В які висоти залетів:
Мо', полохливий став, як заєць,
Чи, може, все ж таки з орлів?

Що проречеш фашистським зміям
Віч-на-віч, а не в небі десь?..
І гордий дух, що сумнів сіяв,
Сам Демон прилетів з небес.

По камері пройшовся тінню,
Як напливаюча гроза,
В очах не сумнів,
А горіння
Та ледь прихована сльоза.

Яка там вічність
І гордисте
З печаттю божою чоло,—
Став на коліно,
Як годиться,
Плаща відкинувши крило;

У таїні, на грані ночі
Й світання,
Прошептав, прорік,
Цілуючи вуста
І очі
Згасаючі:
— Люблю... навік...

КАРТИНА ТРЕТЯ

На стіні камери були викарбувані
імена чотирьох молодогвардійок,
обрамлені контуром серця, яке
пробите стрілою, а збоку напис:
«Смерть німецьким окупантам!»

Клекотав Краснодон,
Переповнений військом,
Клекотав, переповнений зорями:
На шоломах, вушанках, і танках,
І в очах краснодонців, які між солдатів
Пересипалися сльозами.
Клекотали мотори, серця,
Прапори клекотали, огортаючи сонце
Пелюстками троянд...

У барак, посірілий із горя,
Молодий підполковник заходить
(Пишні вуса ніскільки його не старили,
А лише надавали козацької вроди).
Автоматники з ним,
А натруджений газик
Край порога віддихувався, як людина,
Що пробігла не зменше за нього доріг.

Підполковник заходить до камери смерті,
Зупиняється перед стіною,
На якій карбувалася воля остання
Перед тим, як іти в безсмертя:
Кров'ю, власною кров'ю із ран,
Намальоване серце,
Традиційно пробите стрілою,
Тільки віяло не традиційно
Від кривавого кольору серця;

А на ньому навік запеклися,
Як на дошці на мармуровій,
Імена —

Бондарева
Минаєва М.
Громова
Самошина
А.

І завмер при стіні підполковник,
До вушанки приклавши руку,
Їхній мужності і любові
Честь по-воїнськи віддаючи!..

Це ж, Улю, ти
Вночі листівку
Приліплюєш —
І раптом крок! —
І прилипаєш до пристінка
Сама, як бойовий листок.
А вітер дві коси розмаяв,
Коли рвонулася крізь ніч,—
І лиш чекала Первомайка,
Як мати, не склепивши віч.

А ще комірка-таємниця
При каганці (блим-блим вогні)
За штаб —
Всі восьмеро зійшлися
При бойовому завданні.
А в ранню рань,
Як птах по птаху,
Випурхував за стягом стяг!..
Один і твій —

З шкільного даху
Жовтневе полум'я простяг.

Не обмини і власну муку,
Коли тече-пече кривця,
Із чотирьох сторін по круку,
А з вуст, а зради —
Ні слівця!
Чоло піднесене, тривожне,
А за столом
(Десь унизу)
Звивався кат —
Ніяк не може
Покори вирвати сльозу;

І гордий дух,
Що в тьмі підвалу
Витав з любов'ю нарівні,
І подруг, що не покидали,
Які були тобі зрідні,
І навіть кулю,
Що догнала
У шурфі
На самому дні.

Не обмини той біль,
Ту з і р к у,
Що кров'ю спину обпекла,
Що в переможнім переднівку
Твоею зброєю була,
Яка на шахтному узгірку,
Діждавшись ранку,
Ізійшла!..

Стояв у роздумі й тривозі,
Немов прикутий до стіни,

Стояв — і скинуть не в спромозі
З плечей своїх тягар війни.
Вдивлявсь,
А розгадать не просто,
Хоч малювання і просте,
Коли стріла проймає гостро
І серце воїнове, те,
Що із грудей шалено рветься,
Відчувши на собі ту мить,
Коли закоханого серця
Ніщо не може зупинить...

А промінь, що весною марив,
Коли прийшов кохання вік,
Як блискавкою, грім-ударом
Діткнувся серця і пропік,
Адже весна,
Пора любові!

А тут зима,
А тут війна —
І ловиш сам себе на слові,
Що стала супроти стіна
Із тим же контуром, стрілою
(Засвідчується так любов),
Тією ж ніжною рукою,
Лиш замість фарби —
Справжня кров...

Стояв у роздумі й тривозі,
Немов прикутий до стіни,
Стояв — і скинуть не в спромозі
З плечей своїх тягар війни.

А тільки як тут устояти —
Розкрилилась шинель умить,

І розступилися солдати,
І сам він... Демоном летить.
Такою завше ти бувала,
Навік залишишся така,
Л ю б о в е,
Підійми забрало —
На вірність ось моя рука!

1966—1971

Діалог Євстафія з Україною

Дніпром всиновлений чуваш...
П. Хузангай.

Не перший він і не останній
Під шум звисочених тополь
Ніс в інший край,
У край незнанний
Поетову найважчу з доль.

Не перший —
Зовсім недалеко
Овідій карбував сліди,
Примандрувавши, мов лелека,
До чорноморської води...

І на планеті не з останніх
(Вигнанцем чи мандрівником)
У сходах-заходах багряних
Вогонь кресатиме рядком.

А ще до того ж і недугу,
Немов колоду, приволік —
І морю звірився як другу,
І полюбив його навік.

А ще відчув незгойним болем
І гострим кінчиком пера,
Чому Шевченко гімн тополям
Співав на березі Дніпра.

С е с п е л ь

(Найперше розкриває своє ім'я)

Я Проліском * зовусь,
Вірніш —
Так повелів назватись вірш.

Як звір поранений — зима
(Сочить проталинами кров),
Але завію підійма,
Підводячись на лапи знов.

Тріпочуть сніжні корогви
На видолинках і ярках,
Але весна іде *на ви* —
І сонця щит,
і промінь-меч в руках!

Її розвідник у тилу
Ворожому, пробивши сніг,
Блакитну випустив стрілу,
Як знак того, що переміг.

Затим прокинуться зі сну
І сон-трава, і шум-гілля,
І вийде зустрічати весну,
Як перемогу, вся земля!..

Я ж тільки Пролісок,
Вірніш —
Так повелів назватись вірш.

* С е с п е л ь — пролісок (*чуvas.*) — приbrane ім'я основоположника чуваської радянської поезії Мішші Сеспеля (1899—1922), який останні свої роки прожив на Україні.

Україна

Зашумів по-козацькому явір
І глибинно Дніпро заприбоїв —
Аж не всидить Богдан з булавою
І помчать не приховує намір.

Задзвонила Софія органно,
Навіть дзенькнуло сонце в тарелю.
А дівча соловейкову трелю
Випускає тремтливо, коханно
На свою Володимирську гірку,
Де зібралася молодь юрмою...

А бандура — струна за струною —
Почина золоту перебірку.

Мішші Сеспель потайно шепоче,
Як молитву, і ловить по звуку,
І до серця притискує руку,
І чекає когось перед очі:

— Мо', Тараса, — шепоче, — самого
За струною отою зустріну,
Адже як уявить Україну
Без пісенного дзвону,
Без нього.

Раптом звідкись підкови залізні
Ескадрону...
А полум'я стягу
Сипонуло розпалену смагу
На уста української пісні.

С е с п е л ь

Не перший я, звичайно, ні,
А може, й перший з власним бодем
Прийшов, а тут пісні, пісні
Із розмахом широкополім.

Я пісня сам —
Хай біль, хай бій! —
І це, можливо, найвірніша
Родинність на землі усій,
Поєднана рядками вірша.

У мене за плечима — глянь! —
Вітри зметнулися, мов крила,
Грозових волзьких розсвітань
На них іще іскрить краплина.

Прислухайся до крил-вітрил:
Чуваське забриніло слово,
Хай ще не в повній моці сил,
Але з багрянцем, світанково!

Не бійсь, що ногу волочу
І неспроможний, мо', до бою —
У мене полум'я в очу,
І не зіб'юся я ходою...

Хай на плечах, чорт забери,
Весь світ, який я сам тривожу!
Як не розкрилюйтесь, вітри,
Вам не полегшить людську ношу.

Україна

...(чи то місто, дорога, чи луг)
у землю плуг.

П. Тичина.

Революційно над простором
Грім відгримів
Із блиском блискавиць!..
О Сеспелю, натхненним зором
До України придивись:
Ті ж карі очі з полум'ям на дні,
Та ж пісня на вустах,
Як птах, як вирій
У синій тополиній вишині,
Як щастя-долі вимір,
Та... волі вільний виднокруг
І «(чи то місто, дорога, чи луг)
У землю плуг».

Сеспель

Так вітряно в гіллі, в корінні,
Весняно — аж дух забива! —
І так, що не лиш Україні
Засукуються рукава.

Я вірити не перестану,
Хоч як мені б не довелось:
*Прокинеться край мій спорану
Жар-птицею з попелу гроз...**

* З вірша М. Сеспеля «Віра, гартована сталлю».

Чувашіє, чуєш мій голос,
Мій крик!..
І мій клич, і мій меч!
А те, що навпіл розколось,
О серце моє, не переч.

Хай ллються дощі...
Хай тумани
Тчуть сіті, як ті павуки,
Хай будуть являтись омани
І давні страхати віки;

А голод — за горло, кістляво
(Задушно самому стає),
Але не спіймаєш, неславо,
В сильце мотузяне своє.

*О серце, забийся на сполох
І пісню, як меч, настали!
Чуваським покотяться полем
Жаданої бурі вали... **

Розхристаним, простоволосим,
З обірваним вірша рядком...
(А слово, як виклик сугрозям,
У горлі застряло клубком!)

Біжить, а чи мариться-сниться,
Біжить і, здається, за мить —
Обпалене осінню листя
Ось-ось, як жар-птиця, злетить.

* З вірша М. Сеспеля «Віра, гартована сталлю».

Не полиша поета ні на мить
Одвічний біль,
З прапісні, з пралюбові...
Над Волгою дуб-батенько * шумить,
А зірваний листок —
Ти сам немовби.

О Сеспелю, віднині ти і мій,
Щось є в тобі від гнівного Тараса:
У слові поетичнім — вітровій,
І пензель — як одна з юнацьких мрій,
В шинелі, при гвинтівці бойовій —
І на шляху завія піднялася.

Ти сам, як зліпок полум'я й мети,
Підхоплений революційним шквалом,
А тільки, як солдату, важко йти
В заметах — перевал за перевалом.

А тільки розпроклятий біль в нозі
І недовилікована хвороба
Постали знов на життєвій стежі,
Ще й голод — мов кістлявої подоба.

А що ж т в о є в шаленстві сніговиць,
Яке ані розвіять, ні відняти?..
Революційна віра — птиця з птиць,—
Одягнена в золотопері шати.

Та ще є друг, який не покида,
Не кине до останньої хвилини,
Яка б не прилучилася біда,
Які б не завихрили хуртовини.

* Дуб-батенько — улюблений образ чуваської пісні.

Зима 1922 року

Все біло, розвітрено в Києві, зимно,
А тільки дерева безлисті, зчорнілі
На сніжному, чистому аркуші, наче
Кирилиця — з буквою буква сплелися,
Що навіть неважко, їй-бо, прочитать.
А в Сеспеля лист у руках, у Мішші!
І так йому легко, піднесено так,
Що хворість не чується в клятій нозі,
І зовсім же твердо ступає, вгрузає,
Заглиблює слід, і, здається, здається,—
Не тільки читає, вдихає до краплі,
А й відповідь тут же склада на снігу:
Слідами вкарбовує букву до букви,
Рядок за рядком, під строфою строфу.
«Мій Федю!» * — не може очей відірвати
Від снігу, зчорнілих дерев і листа...
І спогад один виринає за одним:
«Де Крим за горами і сонечно сяє» —
Заспівувать Федя любив, хоч недуга
Співать не давала, та що йому болі —
Не може ніде українець без пісні...
І раптом відчув, як ударив прибій
У ноги, а з піняви, що розсипалась,
За мить засиніло, захлюпало море —
І небо в ту ж саму подвоїлось мить.
На березі він, і Федько, і... Шевченко:
*«Вітре буйний, вітре буйний!
Ти з морем говориш...»*
Незчуєсь, як прибоєм і сам підійнявся:
*«Море, море, з краю в край
Зелен-чорним ти заграй!»*

* Мова йде про Федора Пакришню, родом із села Вовча Гора, Чернігівської області, який подружився з Сеспелем на лікуванні в Криму і який зіграв важливу роль у його житті.

А Федя предивний якийсь, не інакше,
Мішші заграбастав в обійми, цілує,
Трясе, калата, як дзвінком, його серцем:
«Шевченко! Йй-бо, як Шевченко,— Мішші!»
Чомусь і тривожно, і страшно чомусь,
О пісне, о Чорного моря прибою!..
О Дніпре, закутий, засипаний снігом,
Аж поки не вдарить, як пролісок, хвиля.

С е с п е л ь

Мій Федю! Ти море накликав листом,
Де ми свої болі змивали й не змили,
Де птиця змахнула нам синім крилом
І ми полетіли за нею щосили.

Мій Федю, до Вовчої кличеш Гори
(Зима намела кучугури, як брили),
Де ти головуеш з тієї пори,
Як тільки в селі комнезам утворили.

З у с т р і ч п о б р а т и м і в

Вони зустрілись так
(Хай віє хвища!),
Як розлучались
(В берег бив прибій!),
Коли підносить хвиля
Якнайвища
І серце серцю б'є наперебій.
Зустрілись не на святі,
Не багаті,
Але знайшовся
Хліба шмат у хаті;
Та з покутя, з-під рушника

Пророчі,
Як із вогню,
Дивились дивні очі,
А ще здалось —
Поворухнулись вуса
Й Шевченків голос
Нібито почувся...
Було — шматок,
Поділений надвое,
Запитий по-бідняцькому
Водою,
Розмова щира
І затишна хата —
Було для них,
Побратаних,
Як свято!..
Устав Мішші,
Подякувавши другу,
Ступив Мішші,
Волочачи недугу,
Пішов по всій
Деснянській Україні,
Що там нога,
Коли душа в болінні!
Ходила вість
Із краю в край
Тривожна,
Донесена
З голодного Поволжя,
А там же і Чувашія,—
До болю
В самому серці
Запеклась любов'ю...
І пасмо відкидав з чола
Смолисте,
Що закривало очі

Як павмисне,
Коли серед села
Ставав на возі
Й розказував,
Що діється на Волзі.
Брав на долоню —
Ось вона, зернина! —
І обіймав, як брата,
Селянина...
О березню!..
Чи не пора капіжу
Закрапати із стріх
На землю сніжну?
А може, починать весну
С а м о м у
Удалині
Від батьківського дому?
А може, списом гострим
Вранці-рано
По-сонячному
Вдарити багряно,
Й заволодїть одразу
Цїлим світом,
І стать навїки
Пролїсковим цвітом?!

Е п і л о г,

виголошений народним поетом Чувашії
Педером Хузангаєм в остерському
Будинку культури на ювілеї Сеспеля

Україно, пісне із пісень,
Налитий золотом цар-колос!
Як журавлі, співці здавен
На твій ішли співучий голос.

По-людськи ти приймала їх,
Запрошувала до оселі:
Сорочинський згадаймо сміх,
З Каховки дівчину в шинелі.

Промчався не один буран!..
А, мого брата поховавши,—
Ще одну з пекучих ран
Заятрила в собі назавше.

І як мені не бить чолом
І не пройматися любов'ю,
Коли в атаці над Дніпром
Сам припадав до тебе... кров'ю.

У кожного своя земля,
Рідня і друзі — все як треба,
Є й вороги, але кружля
Земля-планета просто неба;

Є мрія, виспівана з мрій
(Самому сонцеві відома),
У всій тривожності людській:
Де б не ступав, а ніби дома.

І як мені не бить чолом,
Коли побачив серед сцени
Під українським рушником
Чоло Чувашії натхненне!..

*Чебоксари, 1969 — Ірпінь, 1971,
остання редакція 1981*

Капрійська Зустріч

(ЛІТО 1910)

*...сонце! Я тобі вдячний. Ти сієш у мою
душу золотий засів — хто знає,
що вийде з того насіння? може, вогні?*

М. Коцюбинський.

Віч-на-віч із сонцем,
Як рідним,
Пліч-о-пліч із сонцем,
Як братом,
Куди ж це ми, думонько, їдем,
Що нас вже не видно й Карпатам?

З-за обрію зрина Капрійський острів,
Де крик чайний і прибій, як постріл.

А ранок і досі Десною
І фата-морганною диха
З її акварель-синизною,
З тумановою сивиною,
З кривавими краплями лиха.

Ще біль не стамовано гострий,
І лебеді в серці ячали!..

Капрійський погойдує острів,
Немов корабель на причалі.

З промінням зливаються бризки,
З рибальською — пісня чаїна.
Михайло іде Коцюбинський,
Ступає за ним... Україна.

* *
*

На Сонячній Горі —
Монте Соларо —
Лиш він і сосна,
Тільки сосна й він,
Та ранок, ранок, розгорівшись яро,
Кулястим билом калатав у дзвін.
Наллята дзвоном, синяво, наструнься
І краплю в спраглу душу зарони,
Сонатою зеленою відлунься,
Торкаючись соснової струни.
Ще тоншої торкнись —
Живого серця!—
І шкаралушу втоми роздроби,
Хай вивільниться,
Сили набереється,
Само заб'ється дзвоном боротьби!
По стежці кам'яній,
Весь у промінні,
Спускається до самих узбереж,
Де хатка у зеленому затінні,
Де морю й небесам немає меж.
Рибальська хатка.
Ружа у віконце,
Немов дитя веселе, загляда.
Сидить на призьбі дід,

А бриль — як сонце,
Як білий цвіт гречаний — борода.
Стривай!.. Замри,
Болюча мить видіння,
Як злет, як тїнь чайного крила!..
Перед очима справді Україна
Чи знов фата-моргана підпливла.

Як палуба, гойднувся капрійський берег,
Де гальки розворушеної шерех...

Під білою стіною пахка люлька,
Снується сирова над вусом нить,
Озвалась чи зозулька,
Чи Ганнулька —
І дідусеві ясно, скільки жить.
Це під вікном
Чи край самого світу,
Як в пісні,
Гожа ружа зацвіла,—
І як тут проминути без привіту
І не сказать:
— Здоровенька була!

* *
*

Ніщо йому ні гори, ні підгір'я,
Ані залита сонцем вишина,
Коли серед зеленого подвір'я
Святково-біла світиться стіна.
І чи потрібні навіть краплі Капрі,
Хоча і серце хворе — все одно!..
А на його чоло, на поту краплі,
Розгадуючи зморшок письмено,
Дивився спрагло,

Як після розлуки,
Сам відчував, що зморшки борознять,—
Максимович ішов, простерши руки,
Михайловича, друга, обійнять.

І... розгадав —
На те і звався Горьким —
Хоч письмено було і не з легких,
Що день у день низалось,
Рік за роком
Із крапельок, як той полин, гірких.
Що Капрі — островина ця промінна!
За руки один одного трима:

— Михайловичу, друже,
У к р а ї н а
Болить, болить вам
Болями всіма.
— Болить...— Зніяковів.

Не може криться...
І спалахнув —
Не стримався, немов
І гору, й горе подолав, як лицар,
Все подолав і до мети дійшов!..
І усміхнувся карими очима:
— А вам хіба
Б е р і з к а
Не болить,
Якою (чи була, чи ні причина)
Шмагали, що й тепер сльоза сріблить.

Капрійський острів, затаївши подих,
Ані шелесне на притихлих водах.

А стежці випадає знов під гору,
По каменю — нехай твердіша крок!
Нехай несе берізку білокору
І ружу, найщирішу із квіток.

Ах, що берізка,
Що там гожа ружа!..
Ім світ увесь руками обома
Обнять, як один одного,
Як м у ж а,
Що став на прю —
І відступу нема!

* *
*

А сонце аж гуде промінним роєм
І в кожний дім бджолою заліта
З отим трударським
Вічним неспокоем,
Де істина таїться золота.
До Горького заходять
Гість за гостем —
Хай натерпає вілла: скрип мостин!
Хай наслуха, нехай карбує острів
З глибин морських
І до гірських вершин.
А сам господар у натхненній ролі —
Гостей Perezнайомлює усіх,
Що навіть сонце,
Умостившись долі,
До гурту долучає щирий сміх;

А потім у один бік пильно глянув
І в другий:
Коцюбинський і... Ульянов!

Підходять, зупиняються в півкроці
І застигають — тільки потиск рук,
Та іскорка в примруженому оці,
Та серцеві перехопило стук!

Вмить іскорка сяйнула, як вогниво:
— А я про вас чував, так, так, чував,
І все хороше!
— Хто сказав, на диво? —
Й Максимовича смикнув за рукав.
І розсміялись весело всі трое,
І на розмову раптом перейшли
На ту, самі заждалися якої
І на яку готовими були.

Здається, навіть сам Капрійський острів
Готовий рушить був у синій простір.

З тераси відкривається затока
(Не тільки в бірюзі-красі, о ні!)
З блакиттю, що, як марево, глибока,
З Везувієм по той бік, вдалині.
Курить Везувій,
Мов недавно зовсім
Прогримотів, а чи пальне ось-ось
Над середземноморським стоголоссям,
Що галасом чайним піднялось!..
За горами (як у Шевченка) гори
І — к р а й.
Тобою, краю, і живуть:
За тридев'ять земель, а чують горе,
Крізь вікову імлу, а бачать путь!..
І по терасі заходив скрипуче,
Намислив щось чоласто — не інак,
І підійшов на край тераси рвучко,
Готовий-преготовий кинуть знак!
— Ви знаєте,—
Звернувся якимсь строго,—
На сполох б'ють,
На спалах як ідуть!
Це, батечку, і ваша перемога.
Не відмовляйтесь, бо у цьому суть.

Революційна суть і України,
І це для неї найвірніший шлях!
І вірю, вірю:
Встане із руїни,
Як фенікс той,
Та що там віщий птах...

Із попелу, грози фата-моргани,
Із мрії, що на серці запеклась,—
І Коцюбинський крізь усі бурани
Побачив, опромінився нараз!
Запаленів од власної уяви,
А його думу —
Думою зловив
Той, що стояв за крок
І, задля справи,
З гаркавинкою знов заговорив:
— А ваші,— це до Горького,— страйкові
З червоним стягом, що б там не було!
А стяг — мов крила птахові, орлові,
І, ніби дзьоб,
Попереду Павло*.
А ще у Лонжюмо відкриєм школу
(Хай біситься самодержавний шпиг),
Запросимо з Москви, Баку, Хоролу,
Зі всіх країв
До лекцій і до книг.
Розійдуться по всій землі потому
І понесуть — так, так! —
Червоний стяг...

І мить пробігла на чолі крутому,
Як на земній півкулі
Стягу змах.

1970—1971

* Персонаж з роману М. Горького «Мати».

Комісарове Поште

*Присвячується подвигіві
Олексія Гордійовича Єременка*

I

А серце жде, чекає...
Хоч давно
Його нема і вже не може бути.
Бринить сльозою засклеєне вікно,
Ждання-чекання всю ввібравши суть.

Не покида, саму не полиша —
Хай іскра лиш
Од спалених надій.
Не може не горіть жива душа
В своїй болючій сутності людській.

А за вікном знамена палахтять,
А скільки травень квітів понаніс:
Багряниться довкіл, як од багать,
На пелюстках аж росяно від сліз.

На покуті портрет під рушником
(Із фото по війні перезняла,

Коли прислав посвідчення військком:
«...Такого року, місяця, числа»).

А як з тієї безвісті вернуть
Хоча б ім'я, адже поліг в бою?..
А чи навіки невідомим будь,
Горить вогнем в незнаному краю?

Фанфари засурмили у саду,
Закарбував чіткий солдатський крок.
«А чи до тебе я коли дійду?» —
Не йде мені ще й досі із думок.

Сіда до столу синова сім'я,
Для мене також місце завжди є.
(Докочується музика здаля,
А барабан, як у Тичини,
в груди б'є!)

А тут ще листоноша на поріг,
До свята додає вістей-новин.
Оселю промінець за мить оббіг
І ніжно приголубивсь до сивин.

З газети «Правда» раптом спалахнув
Піднесений, з наганом у руці,
Такий, як у бою останнім був,
Життя свого на самому кінці.

«Синочку!.. Батько!..
Батько наш!» — сльоза
Свинцево застигає на очах,
Мов тільки-но струснула світ гроза,
Схрестивши блискавиці на мечях.

А за вікном фанфари, прапори,
І реквієм у гімн перероста.

По-воїнськи застигли явори,
Де підійма вогонь гора крута.

А серце жде, чекає все одно,
До пам'яті сторінку додає,
До того, що відблискало давно,
Все, що на переможнім святі є.

Горить вогонь, палає знамено,
І в і н, живий,
На ріст увесь
Стає...

II

У сад, у світ розчинене вікно,
У пам'ять, що Олексу зберегла
Ще молодим (о, як давно, давно!),
Колись такою і сама була.

Тоді, ясного ранку, дзвін коси
На всю артіль, як заспів, пролунав,
Єднаючи сталеві голоси
З мелодією росяною трав.

І жайворон свою тонку струну,
Що натягнув од неба до землі,
З косарською еднав за мить одну,
Тримаючись на сонячнім крилі.

За ним з долини перепел озвався
Горласто, басовито: під-падьом! —
Що навіть кінь од паші одірвався
І неспокійно тупнув копитом.

Робила перший крок тоді артіль,
З куркульських виривалася лабет —

І сонце їй було
За хліб і сіль,
І комсомолец вів її вперед.

На весь розгін косилася трава,
Зникала, як бікфордів шнур, межа —
І кожний відчував, як ожива
Бідняцька, багатіючи, душа.

...Дорога закуріла від села,
Хтось біг
І новину хтось ніс чимдуж,
Але якою будь вона могла —
Не треба утішать косарських душ.

«Вбивають!» — тільки й вимовити міг.
Серед ясного неба гримнув грім!..
А той, що був попереду усіх,—
Вже на коні,
На всю артіль одним.

«За мною!» — і в галоп із копита,
Затупотіли з косами за ним...
Здавалася за десять верст верста
Із шляхом, до затемнення курним.

Копит, підків, ой коню, не жалій,
Грудьми курну дорогу розітни —
І вже летить по вулиці сільській,
Обабіч розступаються тини...

І вершник біг шалений обрива!
З-під гілки
(За вершечок від петлі)
Ступила, похитнувшись, ледь жива,
За нею — комунарики малі.

Напали на дитясла серед дня,
Помститися хоча б на діворі.
Коли ж почули тупоти коня —
Розбіглися по норах, як щурі.

Бліда, неначе знята із хреста,
Ішла і свій скривавлювала слід —
Ні, випала їй доля не проста,
Як і артільцю комсомольських літ.

Уже обое в колі косарів,
Закурених, із косами в руках,
А стяг, що на сільраді майорів,
Їх підіймав на крила, наче птах!..

Здавалося, що світ увесь летів
На чотирьох розкрилених вітрах.

III

Вікно у сад розчинене, у світ,
І духовий оркестр не угава!..
А їй ступать за пам'яттю услід,
У степ, де підійшли впритул жнива.

Струни торкався жайворон вгорі,
А перепел з долини: під-падьом!..
І день, як богатир, о тій порі
Сягав зеніту сонячним чолом.

Тоді — на повний зріст! —
У ногу з днем
Олекса йшов по плечі у хлібах,
Пшеницею в сусідстві з ячменем,
Як перепел, як жайворон, пропах.

Здається, кожний колос-колосок,
Що в нього на долоні побував,
Останній дослуховував урок,
Екзамен свій на зрілість готував.

Він сам лицем, руками, всім еством
Засмаг, доспів, зазернився наскрізь —
І зовсім не згинався від утом,
Які на хліборобських плечах ніс.

Дозрів людьми!..
На вулиці, в дворі,
Край шляху — тільки й мови про жнива;
Одвік — плугатарі і косарі,
Він сам із них — колгоспний голова.

Він сам, йдучи, себе перевіряв:
«Дозрів, здається,
Білий світ увесь!..»
Планету Землю навіть уявляв
Горою золотою до небес.

Святкова уявлялася Москва
І світ-зоря, що Ленін засвітив:
«Як тільки-но закінчатся жнива,
На Виставку поїду прямо з нив».

Йшов польовим знайомим путівцем,
А дійде і до полюса, вважай...
Перед його замисленим лицем
Витягувався в струнку урожай.

Не знав, що колосок до колоска —
Уже бійці,
Стоять — немов стіна,

Що там, де протікає Сян-ріка,
Вже чверть доби як точиться війна;

Залізними лапищами ляка,
Іще за сотні верст,
А вже страшна.

IV

Комуністи, вперед!

З літопису Вітчизняної війни

Лиш вогонь — на вогонь
І свинець — на свинець,
Де ступав, одступаючи з боем, боець;
Не земля — від чобіт,
Од копит, од коліс,
А пливкої вулканної лави заміс.
Рік уже відступав,
І на другий пішло,
І за горами диму вже рідне село...

Тече Лугань і Сіверський Донець,
Новий рубіж траншеєю заліг.
Який іще готує рішенець
Війна з кривавих вироків своїх?

Ім'я в села — Хороше — з давнини,
Хороші, значить, люди, не інак,
А коло нього, волею війни,
Чекають найгрізнішої з атак.

Десь тут, у придінцевому степу,
Князь Ігор військо сіверське збирав,
Зіходивсь з Кончаком: тупу-тупу!..
Але наш предок бій тоді програв.

Це тут під вітровійним знаменом
Луганець Клим у далеч степову,
Пришпоривши коня, мчав напролом,
О Полку пісню творячи нову.

Каміння по долині залягло,
Як свідок сивих літ,
Важких боїв,
Нагадуючи, недругам на зло,
Шоломи, каски, черепи голів.

Пшеничний лан світання розгорта,
Адже і він з бійцями заодно:
Подібний до черленого щита
І схожий на червоне знамено.

Не одному,
Хто тільки бою ждав,
Над ким опісля ворон закружля,
Пшеничний лан достиглий нагадав
Свої непожнивовані поля.

І комісар за мить одну зловив
Тривогу із тривоги,
Ішов коли
Траншеєю серед ранкових нив,
А німці вже атаку почали.

О, як не розгадать йому було
І болем не пройнятися наскрізь,
Коли зерном обтяжене стебло
Заждалося і на його покіс.

Він зовсім по-косарському з чола
Змахнув краплини поту рукавом

І уявив роботи весь огром —
І тут зажинок... бомба почала.

І тут же поряд вибухнув снаряд,
Підкинувши вогню передовій,
А він, пригнувшись, біг уже назад,
На правий фланг, де загорявся бій.

Вогонь сліпив, глушив і обвивав
Навколо, навіть землю із-під ніг
Снарядом, як зубилом, вибивав,
А повалить, здавалося, не міг;

Не міг пшениці зрушити стіну,
До дна Лугань розхлюпать і Донець
І вирвать кущ останній полину,
Де прикипів до бруствера боєць.

Закінчивсь ураганний артіналіт,
І важко став приземлюваться дим.
Кров по лицю текла, неначе піт,
Не в одного, хто залишивсь живим.

...Та оживала знов передова:
Есесівці ішли, як на парад,—
Засукані по лікоть рукава,
І в кожного на грудях автомат.

Ішли, як гурт, юрба,
Як череда —
Такі вже несолдатські кроки їх,
А щоб була певнішою хода —
Підхмелений розкочувався сміх.

Ніщо, бундючним, їм траншейний рів
З націленими дулами рушниць

Опісля артнальотових громів,
О доннер-веттер, після блискавиць.

І фланг,
Як переламане крило,
В оточенні воронок
Накренився,
Назад його, в долину,
Потягло,
Що поряд із траншеєю,
Униз...

І тут, як постріл, пролунало: «Стій!»
Залізо пересилюючи: «Стій!»
Лунало «Стій!» по всій передовій,
А все ж в долину
Скочувався
Бій...

І вихопивсь на бруствер комісар
На повний зріст,
Супроти куль — грудьми,
Обличчя спалахнуло, ніби жар,
І наче вріс на місці чобітьми;

Гойднулися бінокль і планшет,
Коли нагана високо підняв,
І крикнув: «Комуністи, уперед!»
І кинутись в атаку перший мав.

І тут, як по команді,
Правий фланг
Піднявся —
І рукопашна почалась,
А прикривав пшеничний тільки лан,
Єдиний лиш союзник на той час.

На бруствері,
Обстрілянім стократ,
Де зотлівав, чорніючи, полин,
З гвинтівкою схрестився автомат,
А переможець буде
Хтось один...

Все, все було в ходу:
Приклад, багнет,
Лопатка з-за плеча
І сталь-кинджал...
І навіть колосок, як пістолет,
Обойму до зернини розряджав.

Все, все —
Сповзала каска з голови...
І падав сам
За каскою услід...
Покрився потім шаром куряви,
Неначе й не з'являвся на білий світ.

Тече Лугань і Сіверський Донець,
А рань як рань —
Багряниться роса...
І по-косарськи піт змахнув боєць
Край поля, де війни пройшла коса.

Довелось водночас
І косить, і збирать —
Ще косарська удосталь накосяться рать...
І над боем (а бій за Дінцем загорівсь!)
Устає Комісар
Із легендою вріст,
Устає, розкриля по-орлиному лет...
Чути клич бойовий:
«Комуністи, вперед!»

V

А серце жде, чекає все одно,
Таке йому судилось на віку.
Зоря, скотившись,
Падає в Дніпро —
Глибинної історії ріку.

Підхоплює невпинна течія
За ніччю день, і тиждень, і роки.
«Я при вікні,— сама собі,— чи я
На березі великої ріки?..»

Постукав липень житнім колоском:
Тук! Тук!..
А серце лунко і собі:
Тук! Тук! — адже світання за вікном
І світ увесь у сонячній плавбі.

Мов ластівка —
Із льоту на поріг,
Чорнявих брів крильця підняла:
— Лук'янівню, вам лист!
У мене їх,
Листів, сьогодні сумка немала.

Як і з'явилась, випурхнула вмить!
Не встигла і подякувати як слід.
...Війнуло поле,
Хлюпнула блакить
Із жайвором, що вивершив політ.

А на сльозу набіглу не зважай —
Це ж пишуть і твої вже земляки.
Село Хороше,
Гарний урожай,
Бо люди народилися такі.

Де поблизу села пшеничний лан,
У сорок друге літо, в пору жнив,
Піднявся комісар —
В руці наган! —
І землю від навали заступив.

Ні сліду не лишилось од війни —
Траншей, окопів —
Не у них же суть...
А тут з позаминулої весни
Те поле Комісаровим зовуть.

Велика честь на ньому працювать,
Її нелегко вибороть, бува:
Ночують сівачі коло багать,
Точнісінько тобі передова.

А прийде золотий ужинку час —
Підносимо найперший сніп тому,
Хто назавжди передовий у нас,
І кладемо вінком до ніг йому.

А на Дев'яте травня саме тут
Приймають в піонери школярів —
І галстуки червоні, як салют,
Злітають на вершини прапорів.

Запрошуємо в гості: приїздіть!
Як матір дорогу, зустрінем вас.
Уже колосся в полі, наче мідь,
Вилискує,
І жнив надходить час...

Додому із журналом син забіг,
З порога прямо:
«Гляньте на портрет!»

А він — той самий,
Іншим будь не міг,
Той самий: «Комуністи, уперед!»

В Сантьяго, що на Кубі, полотно
Всю виставку художню прикраша:
Попереду висить, як знамено,
А вслід за ним —
Історія руша!..

Вдивлялась в кожду риску, як живу,
Вдивлялася, тамуючи любов,
У лінію його передову,
Шепочучи: «На край землі дійшов».

А тут і в неї також новина,
Якій не скласти, мабуть, і ціни:
Сьогодні лист одержала вона
За всі листи, не прислані з війни.

Запрошують!..
Збиралась нашвидку,
Та й що збирать,
Окрім хіба що сліз,
Пролитих на вдовиному віку,
А їх у море сам Дніпро заніс.

Стривай! А син, що батька обігнав
Літами, а заміжніх доньок дві...
Коли б зустрівся,—
Мабуть, не пізнав,
Як і її — по сивій голові.

В дорогу всім колгоспом провели...
О ні, вона у гості прибула

З руками не порожніми, коли
Спинилась край Хорошого-села.

«Добридень!» — і шершавий колосок
Погладила рукою, мов синка,—
І раптом їй почувся рідний крок,
Побачилась піднесена рука...

Він сам — назустріч їй! — із глибини
Пшениці по-солдатському ступив,
При зброї, ніби тільки-но з війни,
Із бронзовим лицем, як після жнив;

На всі чотири видний сторони,
А скільки зір сяга —
Привілля нив.

1978

Очі Юності

МОНОЛОГ

*Комсомольському квиткові № 1803886,
виданому Прилуцьким райкомом*

*Очі!.. Ви стали
Немовби на варті
Юності —
На комсомольським квиткові,
З мініатюрного фото, зірчаті,
Дивитесь —
Спалахнути готові!..*

З ХАТИ я вибіг прямисінько в поле —
Навстіж ворота і вулиця... Обрій!
Аж стрепенулась край шляху тополя,
Аж здивувалася: «Що за хоробрий?»
Зиркали з жита волошки лукаво,
Вівса дзвеніли в свої калатала,
Од вітерцю надувались рукава
Так, наче крилами справді ставали;
Квапно вістун-чорногуз приземлявся,
Жайвори падали прямо в долини,—
Адже мені не самому здавався
Світ первозданним тієї хвилини.
Навіть росини почулись на звуки,

Поле в очах моїх заголубіло
І, простягаючи промені-руки,
Сонце назустріч усмінене бігло.
А як вертався додому, до хати,
В пору вечірню, по-літньому пізню,—
Біля села канівщинські дівчата
Першу мою виглядали вже пісню.

СТЕРНІ, і скирти, й село — за плечима,
В небо закинутий ключ журавлиний.
Із сундучком дерев'яним хлопчина.
Удай побіля Прилук синьоплинний.
Все закрутилося якимсь відразу,
Наче млинове розхвилене коло...
Просто не можна полишити класу,
Аудиторії — чуєш, педшколо?!
Дзвоник затих, а урок не кінчався:
Слухали, ждали притаєно звершень.
Фізик і сам, як студент, хвилювався,
Мов добирався до суті уперше;
Яблуко ще ув очах золотіло,
Падаюче,
Як самому Ньютону,
Наче небесне приземлене тіло
Після відкритого шойно закону.
Скільки питань — ані вплину, ні вгаму,
Ні кінця-краю, здавалось, уроку...
Як не відчути:
Земля під ногами
Стала пружніша і швидша для кроку!
Та не кінчались на цьому заняття,
Лиш переходили в самодіяльні:
Не драмгурток — палахтіло багаття! —
Стільки вогню у коханні-стражданні.
На репетицію сходились дружно
(Свято Шевченкове не за горою),

Я — за Назара Стодолю,
А суджена —
Ти... до нестями захоплена ролюю;
Кинула виклик мені під завісу:
«Нащо сто доль — однієї для раю
Досить!..» —
І цим не порушила змісту
П'єси, хоч слів тих у тексті й немає.
Прямо зі сцени —
На оплесків хвилі,
Наче з гнізда —
На розкрилену волю!..
Хтось жартома,
Але всі підхопили,
Замість ім'я твого:
«Доля!.. Стодоля!..»
Внески приймаючи, не випадково
(Ти ж і комсорг, а не тільки актриса)
Глянула спершу на фото квиткове,
Потім на мене:
— О ні, не змінився,
Хоч і Назара зіграв ти завзято!..—
І посміхнулася якось невинно.
А за вікном березневе стаккато
З даху
на землю
Зривалось
краплинно...

— ХЛОПЦІ! У нас Володимир Сосюра!
В нас у Прилуках!
А «Зиму червону»
(Чув залізничний Будинок культури)
Так декламує —
У грудях холоне!..—
Миттю набилось до нас у кімнату

Півгуртожитку — не менше, а Вася,
Друг мій, чуприну свою рудувату
Пригамувавши,
Палкіш розгорявся:
— Не прочитав, а на музику наче
Вірш «Коли потяг у даль загуркоче»
Він переказав,
Мов на серце гаряче,—
Всю грозівінь і коханої очі!..—
Хмарою тиша нависла хвилинна,
Щоб сипонулися градом питання:
— З виду який?
— Чи була з ним дружина?
— Чи «Дніпрельстана» читав?
— Про кохання?..—
Бенюх Микола, прокинувшись мовби,
Вийшов на самий, здавалося, край:
— Ну а мені, а мені до вподоби
«Я — комсомолець... Стріляй!»

*Очі!.. Ви стали
Немовби на варті
Юности —
На комсомольським квиткові,
З мініатюрного фото, зірчаті,
Дивитесь —
Спалахнути готові!..*

З ПОЇЗДА тільки — бійцям маскхалати,
Мов старшина, роздала хуртовина.
Далі березам лише проводжати,
Кутаючись у пухові хустини.
Дівчинка (щоб їй на станції треба?)
Вбігла захекана —
І рукавиці,
Батьківські, грубі

Несе перед себе,
А на очах — дві перлинки-сльозиці.
Не заморозь тих перлинок, завіє,
І не розвій тих пухових хустинок,—
Вся ти, немов хуртовина, Росіє,
Вийшла із ворогом на поєдинок...
Під Ленінград, у замети суцільні,
Кинутий Сімдесят сьомий стрілецький!
Вороже,— і на моєму прицілі
Твій, ще тевтонський,
Нах остен німецький.
От і зустрілись!
Не зрадь, автомате,
Ми ж із тобою обидва уперті,
Напоготові лиш зброю тримати —
Двох наповал, за секунду,
А третій...
Я похитнувся,
Припав на коліно,
Щоб автомат підхопити рукою;
І підхопив,
І немовби прицільно —
Тільки ні пострілу,
Що ж це зі мною?
Сніг, що насипав два горбики сиві,
Завихоривсь —
І за мить, за хвилину,
Поки ми з третім збирались на силі,
Навколо нас піднялась хуртовина!..
Перемоловши на жорнах, потому
Стихла, а чи на край-світ залетіла:
Ні завивання, ні крику, ні грому,
Поруч зі мною — розпластане тіло.
Схоплююся, автоматом махаю
(Так і не випустив з рук — промайнуло),
Роту свою край ліска доганяю,

А попереду — прицілене дуло.
Бій не кінчився — о ні! —
Контратака
Буде на цей раз без віхоли-хвищі.
Серце само автоматом татака,
Ліс у димку на очах моїх вища!..

ДЕСЬ коло станції, коло Погостя,
Є і моя тонкостанна берізка.
А як упасти в бою довелося,—
Саме вона похилилася низько.
Ані бійців — даленіла атака,
Навіть і ворога близько немає,
І чи живий ще —
Ніякого знаку
Не подаю,
А вона — відчуває.
Хоч і не легко — спинаюсь на ноги,
Рану, як можу, тамую гарячу —
Ти ж, поспішаючи на допомогу,
Білу свою простягаєш гіллячку.

...СОРОК четвертий!
Шинелю — на руку.
Я повертаюсь не просто додому.
Затамувавши розлуку і муку,
Став на поріг я високий
Райкому.
З'юрмилися яблунівські дівчата,
В хусточку личко закутала кожна.
От і робота моя розпочата.
Я секретар — догадатися можна.
Прямо у дверях кирпате дівчисько
Першою з подруг своїх обізвалось:
— Мама... Квиток мій...
У піч, у вогнисько,

Тільки почувся німецький той галас;
Скрикнула, мовби опікши долоню:
«Що ж я накоїла, донечко, доню!»
— Я,— не виходячи з гурту, а тільки
Через плече перекинула косу,—
Я заховала у рідної тітки,
А зберегти його не довелося,—
І не могла через сльози докінчить.
А доказала за неї сусідка:
— Тільки димар і залишився тітчин
Після вогняної зливи за свідка...—
Ось ти у мене який, комсомоле,—
Плачені внески хіба що сльозами.
Тут же підходить найстарша до столу:
— Та все одно ми, секретарю, з вами! —
Як тут сказати до ладу і складу,
Щоб не примножити болю нікому?
«Зрадники! — раптом почулось позаду,—
Німцю служили, фашисту самому...»
А за вікном чи не дуба старого
Тріснула гілка, як постріл,
А може,
Постріл насправді,
Підступний, з-за рогу,
Адже не все ще здолалось вороже.
Я обернувся,
На інструкторку глянув,
На гордовиту особу службову
І на пашисті, як виклик, рум'яна,
Але не дав покритися слову...
Діви-дівчата!
А де ваші хлопці,
Хлопці, уже вісімнадцятилітні,
Адже вони, як і ви, комсомольці,
Адже так само райкому підзвітні?
Чом серед вас ні одного?..

Лиш косу
Із-за плеча наперед переклала:
«Ім форсувати Дніпро довелось!..»
«Ой,— це кирпатенька,— бій-переправа!»
Що ж ти, колего, не ставиш питання,
Ми ж не кінчили іще засідати?
Адже райкомівська воля остання
В їхньому ділі?..
Ой, хлопці й дівчата!
Сам я з дівчатами трохи не плачу,
Сам я в дніпровській воді закипаю.
Разом із ними рішаю задачу
Не тилового — переднього краю.
Тут же пишть, подавайте заяви,
Часу замало, а праці багато:
По-фронтовому вирішувать справи,
Щоб остаточно фашистів здолати!

КРІМ Яблунівки, райцентру самого,
Окрім матусиної Канівщини,
Є Ковтунівка-село, до якого
П'ять кілометрів,
А від Бубнівщини
До Білошапок ще менше, а далі
Ген Крутоярівка в'ється над яром —
Переплелися мої магістралі,
Перетривожені серця ударом.
Із Сухоставця — в Кроти (хуторами
Так і лишились, як кажуть, до часу),
А до Покрівки — з Нетяжино прямо,
Коло Рудівки — Тарнавщина зразу,
Гаєм Дубовим виходжу на трасу...
Вибач, Сергіївко, ти ж на віддаллі,
Та і до тебе дійду незабаром —
Переплелися мої магістралі,
Перетривожені серця ударом.

...Я НА БЮРО у райкомі — востанне.
Завтра-позавтра здаю секретарство.
Кличе в далеку дорогу навчання.
Лине у вирій окрилене птаство...
Спершу, як завжди, прийом починаєм,
Першим Синенко Григорій і вийшов:
Через леваду ми з ним проживаєм,
Тобто батьки наші,— хати у вишнях.
Вдача, пригадую, бешкетувата
(Перед війною ще майже дитина),
А почина біографію з батька,
І по-мужському —
В очах ні сльозини.
Він за причіплювача у колгоспі,
А незабаром на трактора сяде,
Знає, що будь комсомольцем не просто,—
І всім бюро голосуємо радо!
Дивиться то на квиток, то на мене
Так, мов цього (я догадуюсь) мало,—
І дістаю з гімнастерки, з кишені
Однаковісінський,
Тільки бувалий...

СТАНЦІЯ — зустрічі,
Тут же — розлуки,
Поїзд в один бік
І поїзд — у другий.
Хоч не назавше,
А з вами, Прилуки,
Теж я прощаюсь —
Як з батьком, як з другом.
Раптом з вікна — далені поволі —
З напіввідчиненого, у хустинці
Та, що в коханні Назару Стодолі
Заприсягалась...
Стою на зупинці.

Вдарив і мій,
Як у серце, у дзвона:
«Раз!», потім «Два!» —
Заскрипіли колеса...
Тільки й лишилося:
Напряв вагона,
Димом написана в небі адреса.

*Очі!.. Ви стали
Немовби на варті
Юности —
На комсомольськiм квіткові,
З мініатюрного фото, зірчаті,
Дивитесь —
Спалахнути готові!..*

ЗАКУТЕ милий університетський,
Що на самій Володимирській гірці,
Після перерв галасливих і лекцій,—
Зустріч з поетом на дружній вечірці.
Він — «Коли потяг у даль загуркоче»
Нам декламує і «Зиму червону»
Так, що сльоза набігає на очі,
Так, що у грудях насправді холоне.
А під кінець, несподівано зовсім,
Навіть і подиху не перевівши,
Тим же ліричним він голосом просить,
Щоб хтось із нас
Прочитав свого вірша.
Як воно сталось — і сам я не знаю,—
Хвилі збурунених рук підхопили
І коло столу поставили скраю,
Ще й надали, як прибоєві, сили!..
(Я повертався із фронту додому
Чи на печаль материнську, чи радість:
Яблунька гілкою

В шибку знайому
Тричі ледь чутно постукала
Замість...)
Тиша лягла,
Нагнітаючи бурю,
Адже в собі затаїла тривогу,—
Звернені погляди всіх на Сосюру,
Мій лиш потупивсь, як учня,
В підлогу...
Ні, не вишукував менторський вислів,
Сам був не менше за всіх в хвилюванні:
Руку мені, привітавши, потиснув,
Потім легенько торкнувся до рани.

ЗДРАСТУЙ, студентська збадьорена
весно! —

Хай зачекають книжки і конспекти —
Вже приземливсь березіль з піднебесся,
Розскрекотали сороки секрети,
Водами повні річки і низини,
Першими верби наділи сережки...
От і зустрілися —
Карі і сині —
Скраю, що бігла до берега, стежки.
Так, мов прийшли на звичайне з побачень,
Мовби знайомі давно і кохані
(Деь журавель на все горло сурмачив,
Світ пропливав під крильми в колиханні).
Ось ми — віч-на-віч! —
Уперше зійшлися.
Вперше хіба?..
Йй же богу, уперше!
Д р е в о,
Нового чекаючи листя,
Вийшло назустріч,
Гілля розпростерши...

Є із начал у любові начало:
Спрагою вмить перехоплює горло,
Що б воно, як би воно
Не звучало, —
Тільки один раз
І лиш неповторно.
«Лю!..» — на всю пушу, і небо, й водицю
Котиться, б'ється луною, хлюпоче,
Білу конвалії цвіт-росяницю
Краплю по краплі
Роняє на очі...

В МЕНЕ і в друга мого Ярослава
Посеред будня — справжнісіньке свято:
Ми до Тарасового п'єдесталу
Квіти кладем,
Стаємо — як солдати!
Ще в гімнастерках,
Але не в зажурах,
Хоч невдалік цегляніють руїни,
В наших руках —
У тонких палітурах
Збірочки, серця самого кровини.
Так і сказали,
Як батькові кажуть,
Не приховавши себе ні на йоту:
Хай він столітньою думою зважить
Воїнську, вкладену в пісню роботу.
День в мого друга по-справжньому
С в і т л и й,
Веснам назустріч! —
Я сам закликаю
Після грозового чотириліття
Перед веселкою рідного краю.

* *
*

Ось ти який, мій
Квиток комсомольський,
Не як реліквія,
Не як відзнака,—
Берег мій удайський,
Берег дніпровський,
А проти ворога —
Перша атака!..
Добре, що вік твій завершивсь на злеті
І Перемогою шлях свій завершив —
Ти, наче ступінь моєї ракети,—
Рекомендація в партію перша.

Ірпінь, січень 1979

Поєма Вічного Воєну

*Матерям, сини яких
полягли за Батьківщину*

ВСТУП

*Як спалахнув?.. Не запитать у тих,
Які вогнем самі навічно стали,
Спинивши біг на пагорбах крутих,
Що височать тепер, як п'єдестали.*

*Коли, заплomenівши, вічним став,—
Як можна допитатися потому,
Чому злились бійці в єдиний сплав
І не вернувся жоден з них додому.*

*...З вікна мого — напроти обеліск,
Із-за дерев,
Із пагорба крутого,
І сходить сонце зовсім невдалік,
Здається, за верству якусь від нього.*

*А тут і мати —
Це вона за ніч
(Я б'юся над поемою і досі)*

*Ані на хвильку не склепила віч
(Усе життя за мною у тривозі).*

*Відчула, певно, мить пекучу ту,
Коли ось-ось
Уже рядком наступним
На безіменну зійде висоту
Сам батько —
І лишиться недоступним.*

*За обеліском — Лавра золота!..
Нечутно зовсім,
Так, немов для себе,
Щось прошептали неньчині уста,
Звертаючись молитвою до неба.*

*Заграв оркестр при Вічному вогні,
Чаїним криком стрепенулась мати!
Колишньому солдатові, мені,
Поєми за столом не написати.*

*Б'є барабан чи вибуха снаряд?!
Вінки троянд чи заграви червоні?
Гранітних плит один і другий ряд
Чи вздовж Дніпра окопи оборонні?*

*Я опинивсь на березі ріки:
Черкає дна, як лодія, хмарина
(Історія гортає сторінки...)
І сонце, що зійшло, як пожари́на.*

*Аскольдова могила сивих літ.
Батієва гора.
Майдан Богдана.
На «Арсеналі» куль зчорнілий слід,
А ти, о Вічний вогню,
Віднедавна.*

ТИ ПРИЙШЛА, ПЕРЕМОГО...

Ти прийшла, Перемого,
Слідами війни,
З-під залізя і попелу —
Цвітом весни;

Тим навічним вогнем,
Що горить — не згоря,
Обеліском, який
Увінчала зоря;

Карбуванням на плитах, на стелах імен,
Палахтінням на вітрі червоних знамен;

Сивизною завчасною,
В шрамах навкіс,
На протезах,
Під реквієм ньєчниних сліз;

При медалях і при орденах бойових
(Від Москви до Берліна дорога на них)

Ти прийшла, Перемого,
Як свято із свят,—
І тоді підійнявсь
Невідомий солдат...

Спинилися від пагорба за крок
І яблуньки, і вишеньки в цвіту
Весняний закружляти свій танок
Під світанкову сурму золоту.

З топольками берізки — і собі,
Хоча й замолодий ще їхній вік:
Щось шепчуть, наче матері, вербі,
На пагорб задивившись віддалік.

А солов'ї ще з першої весни,
З найпершого світання по війні
Тривожать дотепер солдатські сни:
Хай чують Перемогу, хоч вві сні!..

Не шелёсне аляя.
Завмерла земля.
Сонце, наче вінок,
Виплива з-за гілля.

А за ним уповільненим кроком ідуть
Посивілі, як лунь,
І невтомні, як путь,
На парадних мундирах і золото, й мідь!

Лиш солдат Невідомий таким же стоїть;

Як тоді, коли виграв останній з боїв,
Коли впав, щоб підняться навіки-віків;

Як горів на все полум'я, так і горить,
Свого пагорба не залиша ні на мить.

ЛИСТИ ВІРИ КОСТЯНТИНІВНИ

I

Редакціє, в одному з номерів
Я прочитала, як боець з імлі
Вогонь на себе викликають зумів —
І наші в тім бою перемогли.

Хай вас не подивує, коли той,
Хто спалахнув ракетою в імлі

І вами так описаний, герой,
Стоїть у мене в рамці на столі.

Вже тридцять літ стоїть —
І цілий вік
Стоятиме...
Над овидом земним!..
А написав про нього чоловік,
На прізвище однаковий із ним.

А чи лиш просто збіглося ім'я,
А чи насправді хтось-таки з рідні?
Вся наша Батьківщина як сім'я,—
Тож написати куди, скажіть, мені?

Мій муж, Павло Герасимович мій,
Майор по званню, із війни привіз
Листівку про отой смертельний бій,
Замість важких з трофеями валіз.

Листівку-некролог...
Вони були
В однім бою —
Останнім для Грицька,
Якого на портрет презняли
Із фото комсомольського квитка.

А я вже і собі презняла,
Звеличила всі рисочки малі,
У рамку, наче в бронзу, одягла,
Щоб став, як на майдані, на столі.

Як передать мені дарунок цей?
Хто з рідних є і де вони тепер?..
Мій дім у фотокартках, як музей,
(Торік Павло Герасимович вмер).

*Я Грицькові, хоча і не рідний, а брат.
Каніщчина — село на чотиреста хат —
Не вернувся до кожної майже із них
Хто з-за Дону, з Дніпра,
Хто з Дунаїв чужих...*

*Пам'ятаю: приїхав — снігів намело! —
На зимові канікули в рідне село.*

*А тоді сорок п'ятий лише починався,
Я, вже списаний начисто, в місті навчавсь.*

*Стрівся з дядьком Федосієм серед села,
А зима сивини і йому намела:*

*— Твого батька й мого Василя вже нема,
Та і в тебе порожній рукав недарма,*

*І за всіх нас тепер довойовує Гриць!..—
І, мов крапку поставили, ми розійшлись.*

*А наступного ранку в чотиреста шиб
Стук за стуком: «І другий Федосів погіб!*

*Гриць Федосів не просто загинув —
С в о ї м
Дав ракетний сигнал,
Бою викликав грім!*

*Закривавилося,
Похилилось чоло —
Тільки ж ворога полк,
Як не більш, полягло...»*

*Вість розніс по селу,
Розпашівся хлопчак,
Мовби сам ув одній побував із атак.*

*Я на греблі, уже мовчазного, спинив:
Ледве йшов, та ще голову
Низько хилив...*

*Як мені хлопчаків не розповісти,
Що з тієї, де ми стоїмо, висоти*

*Гриць Федосів
(Яка б не була глибина),
Руки скинувши вгору,
Пірнав аж до дна;*

*З середини ставка, сміх розбризкавши свій,
Закликав: «Гей ви, хлопці, за мною мерщій!»*

*На ставку від морозу потріскував лід,
У далекім вогні догоряв небозвід...*

II

*Листи!.. Листами тільки і жила,
Коли за цілих тридев'ять земель
Війни завія сина занесла
І загорнула в буряну шинель.*

*Десь корчилась од вибухів земля,
Весь обрій у загравному вогні!..
І тільки прилітали іздала
Листи, щоб передать привіт мені.*

*Я спершу не могла збагнуть ніяк:
Гора заліза —*

Над тільцем людським!
Як можна вийти з буряних атак
Не тільки переможцем, а живим?

А він, сержантик мій, все про бої,
Мов тільки на війні і знавсь одвік.
Невже всі ласки й радощі мої
Збіжать-стечуть сльозою з-під повік?

Він про бої!..
А в мене ув очах:
Меткі, рожеві ніженьки малі,
Переборовши материнський страх,
Уперше доторкалися землі.

Бої!.. Бої!..
А тут після занять
Лиш на поріг, пристукуючи, став:
«У мене,— чуєш, мам,— сьогодні п'ять!» —
Ще й пальчиками продемонстрував.

Йшов другий рік війни —
І раптом він
До мене попрощатись підбіга
В шинельці аж до п'ят...
І навздогін:
«Я повернуся, мамо дорога!»

У мене є шкатулка не проста,
З мальованою казкою на ній,
Щоб лист лягав рівненько до листа,
Коли якийсь розлучить вітровій.

Майбутній тато Костиків її
Подарував тоді, коли цвіла
Черемха із черемх на всі гаї,
Коли я нареченою була.

Листи один за одним уляглись.
Останній лиш —
Підстрелене пташа —
Десь у дорозі...
Потім інший лист,
Аж запеклась навек моя душа.

До пострілу останнього й штика —
Весь батальйон поліг, але не здався.
Він був живий, хоч рана і важка,
Над ним фашист звірно познуцався.

Того ж, під вечір, здимленого дня
Був знову одвойований рубіж!
Але своє зробило вороння:
Стримів у Кості в грудях фінський ніж.

Яким, скажіть, описать листом
І сина, що поліг...
І тих, яких — у прах?!
А сніг все пада й пада за вікном,
Чекає-жде на білих сторінках.

* *
*

*Костянтинівно Віро, матусю стара!
Тільки-тільки пробила воєнна пора,—*

*Об'явився плакат, і не просто плакат,
А за всі агітації дужчий стократ...*

*І, здається, ніхто його не малював,
Як живий, перед війнами поставав:*

*М а т и, зсунувши хустку легенько з чола,
Щоб уся Батьківщина їй видна була,*

*Тільки й мовила: «Кличу!» —
І стали в ряди
Від Карпат до Камчатської в морі гряди;*

*Став до воїна воїн — стіною стіна,
А сама Батьківщиною стала вона...*

*Костянтинівно Віро,
Як з матері, з Вас
Той плакат малював найтривожніший час.*

III

*Летить, листи, до берега Дніпра,
Летить і до карельського села,
Щоб я не засамотніла, стара,
Щоб я людською пам'яттю жила.*

*Мій скарб, шкатулка,
Завжди на столі,
Мені лиш одкривається одній —
Всі радощі, великі і малі,
Печалі всі до крапельки у ній.*

*Над нею в рамці Костиків портрет —
Іркутський наш художник змалював
Таким (це материнський мій секрет),
Яким додому повернутись мав.*

*І тут же Гриць!
А Зірку Золоту
Його, коли салют одгримотів,
Прийняв на груди пагорб, на плиту,
Геройовим ім'ям зазолотів.*

*Недавно і Герасимович мій
В такій же рамці приєднався до них:*

У формі, як годиться, фронтовій,
При орденах-медалях бойових.

Такий мій дім,
Така моя сім'я
І невелика ніби, й немала,
А як на землю гляну —
Вся моя,
Де кров лилась і де сльоза пекла.

В Карелію, в Коткозеро-село,
Букет на піонерський шлю загін —
Це б Костику за п'ятдесят було,
Який, цікаво знати, був би він?

З вікна мого видніється ріка,
Турбінами шумить-клекоче ГЕС,
Цікаво, чи пізнав би син, яка
В нас Ангара із сьйвом до небес?

Мені здається, в сяєві отім,
Отім проміннім світлі і теплі,
У кожному віконці золотім —
Є щось і од вогню,
Що з-під землі.

ЗА ВІЙНИ ВСІ...

Вже стільки війн перегоріло в нім,
І стільки сонць, і стільки доль згоріло,
Що у землі сирій, в глибу земнім
Не тлінню, а вогнем ставало тіло.

Вмирав і знов народжувався вогонь,
Згасав і знов спалахував червоно,

І трепетно торкавсь облич, долонь,
Сердець, щоб плодом наливалось лоно.

Щось є в тобі, вогонь, од божества,
Таїнного, всевладного такого,
І є, цього ніхто не забува,—
Од безуму і розуму людського.

Війну кінчав, а ти ж і починав,
Закутий з голови до ніг в залізо,—
І від твоїх на півземлі заграв
Назад людина, до печери, лізла...

Це ти, дволикий Янусе,— вогонь! —
І «тиграми» ричав, подібний звіру,
І зорями злітав із-під долонь
Матросова, окрилюючи віру.

Ти, гусеницями скрегочучи,
Всіх звірів перевершуючи риком,
У бухенвальдській пожирав печі
Все, що могло по-людськи говорити.

Це ти скипав, як грозаний прибій,
Котив за валом вал несамовито,
Щоб землю у невинності святій
Порятувати і посіять жито.

Давай-но все геть-чисто покладем,
До пострілу останнього,— на ваги,
І після цього ризику підведем,
Чекаючи, як суду, переваги.

Туди-сюди хилились терези:
Війна — війною, іншого не скажеш,
А встало сонце з купелі роси —
І вже нічим його не переважиш.

Звелись на переможнім рубежі
Такі ж, як саме сонце, вогнянисті —
З Мамаєва кургана гармаші,
Над Влтавою Рибалкові танкісти;

Піднявсь, не випускаючи меча,
Хоча удава і розсік надвое:
Дитячко пригорнулось до плеча
Бійця, що переможцем вийшов з бою.

Ні, це вже перевага з переваг
На форумі, на полі вселюдському:
Вогняно має над рейхстагом стяг
І зірка, а не свастика на ньому.

А сонце підіймало ясен день,
На Східній починаючи півкулі.
Верталися до сіл і деревень
Солдати, і до вйосок, і в аули.

Додому поверталися не всі —
І, перш як порадіти Перемозі,
Давали волю неньчиній сльозі
На батьківським облаленім порозі.

За війни всі, за все сказала ця,
Не за одну вітчизну — Вітчизняна.
Горить, живі тривожачи серця,
Із-під землі вогонь,
Як вічна рана.

1977—1979

З М І С Т

Батьківське вогнище	3
Галя молодая	46
Рось по каменю біжить	103
Журавлики-веселики	147
Уляна і Демон	162
Діалог Сеспеля з Україною	177
Капрійська зустріч	189
Комісарове поле	196
Очима юності	211
Поєма Вічного вогню	224

Борислав Павлович Степанюк

Избранные произведения в 2-х томах

Том второй

ПОЭМЫ

Киев,
издательство
художественной литературы
«Дніпро»
1983

(На украинском языке)

Редактор *П. Ф. Иванов*
Художник *Б. И. Бродський*
Художній редактор *О. М. Анікін*
Технічний редактор *О. М. Грищенко*
Коректор *Т. Г. Білецька*

Інформ. бланк № 2071

Здано на виробництво 24.02.83.

Підписано до друку 13.05.83.

БФ 51025. Формат 70×108¹/₃₂.

Папір друкарський № 1.

Гарнітура літературна. Друк високій.

Ум. друк. арк. 10,5. Ум. фарб. відб. 10,5.

Обл.-вид. арк. 10,068. Тираж 10 000.

Зам. 3—66. Ціна 1 крб. 50 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика «Жовтень».
252053, Київ, вул. Артема, 25.

Степанюк Б. П.

C79 Вибрані твори у двох томах. Том. 2. Поєми. Київ:
«Дніпро», 1983.— 237 с.

До другого тому ввійшли кращі поеми автора, в яких поетично втілено відданість радянської людини комуністичним ідеалам, її незглибиме почуття дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму, героїзм, високу духовність.

C $\frac{4702590200-136}{M205(04)-83}$ 136.83

У2

1001.5076

A371924

COPIES OF THE
MAGAZINE OF THE
ROYAL SOCIETY OF
LONDON
FOR THE YEAR
1851
PUBLISHED BY
H. G. B. & CO.
PRINTERS, ST. MARTIN'S LANE,
LONDON.

22